

Börtönügyi Szemle

2006. 3. szám

A Magyar Büntetés-végrehajtási Szervezet
szakmai és tudományos folyóirata

25 éves a Börtönügyi Szemle
1981–2006

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

Kiadja a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága

Megjelenik negyedévente * Huszonötödik évfolyam 3. szám

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Elnök:

CSERE LÁSZLÓ

Tagok:

DR. CSORDÁS SÁNDOR

DR. HUSZÁR LÁSZLÓ

DR. KABÓDI CSABA

DR. LÖRINCZ JÓZSEF

DR. MEZEY BARNA

DR. NAGY FERENC

DR. VÓKÓ GYÖRGY

Főszerkesztő:

YAZBEKNÉ SZABÓ KATALIN

Felelős szerkesztő:

DEÁK FERENC ISTVÁN

Nyomdai előkészítés:

Pintér Bt.

A nyomdai munkálatokat
a Duna-Mix Nyomda végzi.

Felelős vezető:

KÖVÁRI ZOLTÁN

ISSN 1417-4758

A szerkesztőség címe:

1054 Budapest V.,

Steindl Imre utca 8.

Telefon/fax: 332-4778

SZÁMUNK SZERZŐI

Dr. Bencze Béla, a Baranya Megyei Bv. Intézet parancsnok-helyettese; **Dr. Budai István**, a Balassagyarmati Fegyház és Börtön parancsnok-helyettese; **Csada Krisztina**, a Kalocsai Fegyház és Börtön vezető nevelője; **Dr. Davola József PhD**, a BVOP kiemelt főreferense; **Deák Ferenc István**, a BÖSZ felelős szerkesztője; **Dr. Juhász Zsuzsanna** egyetemi adjunktus, Szegedi Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar; **Dr. Király Klára** ügyvédjelölt, Dr. Nagy Magdolna Ügyvédi Iroda; **Dr. Király Krisztina**, a Kalocsai Fegyház és Börtön főelőadója; **Kolesza Krisztina**, a BVOP kiemelt főreferense; **Dr. Köhalmi László** egyetemi adjunktus, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar; **Dr. Lőrincz József** egyetemi docens, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar; **Dr. Lukács Krisztina** doktoranda, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar; **Dr. Pallo József** főiskolai adjunktus, RTF Bv. Tan-
szék; **Sinkó Éva**, a Bács-Kiskun Megyei Bv. Intézet vezető nevelője; **Vékony Andor**, a Baracskai Országos Bv. Intézet értékelő-elemző tisztje.

A fotókat **Apró Andrea** készítette.

Szerkesztőségünk olyan dolgozatokat vár a szerzőktől, amelyek a társadalmi devianciákat, a büntetés-végrehajtásra vonatkozó joganyagot (különös tekintettel a jogtörténeti vonatkozásokra és az EU jogharmonizációs tematikára), a fogvatartás, a fogvatartotti népesség sajátosságait, problematikáját, a tudományos közvelemény által elfogadott tudománysszakok (kriminológia, szociológia, pszichiátria, pszichológia, vezetélmélet, pedagógia, műszaki tudományok, stb.) szempontjából elemzik, értékelik. A dolgozatok eredetét és tartalmát a szerző vállalja a

Közlési feltételek

felelősséget. A kéziratokat éppen ezért kérjük írják alá, töltsék fel munkakörüket, munkahelyüket, telefonszámukat, lakcímüket és – ha van – tudományos fokozatukat is. Ezen kívül a tanulmányokat számítógépes adathordozón is szíveskedjenek megküldeni. **Szerkesztőségünk mindenkor fenntartja magának a jogot – a szerzővel egyeztetve – a kéziratok stílizálására!** Olyan kéziratokat, melyeket nem rendeltünk meg, illetve a szaklektorok nem tartottak közlése alkalmasnak, nem küldünk vissza és nem örvünk meg!

Lőrincz József

A „nevelés-gondolat” a XX. századi hazai börtönügyben – jogászi szemmel

1. A pozitívista kriminálpolitika hatása a „nevelés-gondolat” elterjedésére a XX. század első felében

1.1. A „nevelés-gondolat” a szabadságvesztés-büntetés uralkodóvá válásától, a XIX. század elejétől kísérfje e szankciónak, ám aligha vitatható, hogy kiteljesedése a XX. század elejétől színre lépő új – reform vagy pozitívista – kriminálpolitika hatására történt. A XIX. század európai büntető törvénykönyvei, melyek a tettarányos megtorlás elvét hirdették, a mindennapokban hatástalannak bizonyultak a szokásszerű bűnelkövetőkkel (megrögzött visszaesőkkel, csavargókkal), továbbá a fiatalkorúakkal és a mentális betegekkel szemben. A társadalmi (rend és) nyugalom megóvására hivatott államok figyelme a kor forradalmian új – antropológiai, pszichiátriai és szociológiai – kutatások hiteles, tudományos eredményeit alkalmazó – büntetéstan felfogása felé fordult. A pozitívista iskola képviselői (Ferri, Garofalo) a büntetéstan történetében először nyújtottak szakmailag megalapozott és meggyőzően rendszerezett ismereteket a bűnözés, a bűnös magatartás eredetéről, de logikus és tudományos alapon egyaránt ésszerű megoldásokat javasoltak a bűn, mint „társadalmi betegség” ellen is. A reformerek a teológiai magyarázatú szabad akarat helyébe a természettudományos alapokon nyugvó determinista felelősséget állították, a tett helyett a tettet akarták megbüntetni. Korszakos – máig ható – jelentőségű volt az, ahogy átfórmálták a büntetés cél- és eszközrendszerét. A büntetés célja többé már nem a „megbomlott jogi egyensúly” helyrebillentése, hanem a társadalom cselekvő védelme, a bűnre vezető okok feltárása révén, magának a bűnözésnek a felszámolása: a valóságos megelőzés lett. A társadalomra veszélyes emberek – állították – a tudomány eszközeivel felismerhetők, majd kiszűrhetők a társadalomból: a halálbüntetéssel véglegesen, a szabadságvesztéssel átmenetileg. Ez utóbbi esetben addig kell őket gyógyítani vagy nevelni, amíg elvesztik veszélyességüket, és újabb vétkes cselekedetük elkövetésétől már nem kell tartani. A reform-büntetéstannak köszönhető az a napjainkig ható újítás, amely Európa-szerte megteremtette a fiatalkorúak (akkoriban a 12-18. életév közöttiek) különleges, nevelési szempontú, s a felnőttektől mindeképpen elkülönített büntető igazságszolgáltatási és végrehajtási rendszerét.¹ A nevelés így a fiatalkorú bűnelkövetők erkölcsi megjavításának, mint a szabadságvesztés végrehajtása speciálpreventív céljának eszközévé vált.

1 Lásd: Kabódi Csaba: A modern kor büntetési elméletei és büntetési rendszerei. In: Kabódi – Lőrincz – Mezey: Büntetéstanai alapfogalmak. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2005. 33-34. o.

Hazánkban a zárt intézetben belüli nevelési elv első kifejlesztett intézménye a fiatalok-ak javítóintézeti javító-nevelése volt. Az 1880-ban életbe lépő Csemegi-kódex eme intézmény bártortalan és rendszer nélküli felvételével még nem annyira a felpozsztuló újszerű büntetőjogi gondolkodásnak, mint sokkal inkább a kriminálpolitikára jótékony nyomást gyakorló szociálpolitikának engedett. A polgári berendezkedés európai állam szociálpolitikai intézményrendszerében a gyermek- és ifjúságvédelemnek mindenütt előkelő szerep jutott. A hazai gyermek- és ifjúságvédelem szerves részének tekintett deviáns fiatalokkal való törődést pedig a kortárs Finkey így tolmácsolja: „Ez az akció túlmege a »büntetőjog« keretén... voltaképpen egy nagyszabású mentési akcióval, egy új kulturális vállalkozással...állunk itt szemben, ami főleg a szegényebb társadalmi osztályok erősítésére, nyomorának enyhítésére, elzúllásának meggátlására, újabb nemzedékek regenerálására, testi, értelmi és erkölcsi átalakítására irányul. A szociálpolitikának, a társadalmi prophylaxisnak egyik elsőrangú fontosságú kérdése ez.”

A javítóintézetek hatásrendszere – minden kezdetlegességük ellenére – pedagógiai tartalmú volt. Az intézetek megjelenése a XIX. század utolsó harmadában egyszeriben felpozsztította a pedagógusok, pszichológusok érdeklődését, akik lendületes fejlődésben lévő tudományuk egyik alkalmazási területét vélték felfedezni a fiatalokú bünelkövetők sajátos kriminálpedagógiai (pszichológiai) kezelésében. Sajnálatos módon köztük és a büntetés-végrehajtás elméletét uraló jogász-szakemberek között ebben az időszakban még nem jött létre egymás tevékenységét indukáló, inspiratív együttműködés.² Mindenesetre a XIX. század utolsó negyede, a XX. század eleje az erkölcsi fogyatékosok kriminálpedagógiája és az inadaptáltak pszichológiája megalapozásának időszak volt, amelyet neves szakemberek: Ranschburg Pál, Éltés Mátyás, Kármán Elemér, Ganyó Vilmos, Vágó Károly munkásságának magas színvonala jémjelez.³

Nem sokkal a Csemegi-kódex hatálybalépését követően kidolgozott Királyi Javítóintézetek Alapszabályai (a továbbiakban: Alapszabályok) meghatározták az intézet feladatát, mely nem más, mint „...a kebelükbe befogadott egyéneket vallásosságban és polgári erkölcsökben nevelni, iskolai oktatásban részesíteni s őket a komoly munkássághoz, s illemes magaviselethez szoktatni.” Az Alapszabályok kiemelték, hogy „a javítóintézetek igazgatója és felügyelő személyzete sohase tévessze szem elől azt, hogy az intézet nem büntetés végrehajtására rendelt hely, s hogy ennél fogva az ifjak nem bűnhődés, hanem elhanyagolt vagy megromlott erkölcsaik megjavítására és fejlesztése végett vannak felügyeletükre és őrizetükre bízva.”

A javító nevelés végrehajtásának kétségkívül legfigyelemreméltóbb új intézménye a nevelés úgynevezett családí rendszere volt. Az Alapszabályok rendelkezése szerint az elkülönítés idejének leteltével a növendéket olyan családba osztották be, amely „életkorának és erkölcsi állapotának” leginkább megfelelt. A család 20-30 főből állt, a növendékek nevelésével a „családfőt” bízták meg. A családfő csak szakavatott pedagógus

² Finkey Ferenc: A fiatalokúak büntetőjoga Észak-Amerikában. Budapest, 1913. 9. o.

³ V. ő. Pál László: Nevelés a büntetés-végrehajtásban. Tankönyvkiadó, Budapest, 1976. 176. o.

⁴ Lőrincz József: Fiatalokúak büntetés-végrehajtása. Citoyen Kiadó, Vác, 1998. 39. o.

lehetett (fiúknál okleveles polgári iskolai tanító, a lányoknál okleveles elemi népiskolai tanítónő). E pedagógusoknak jó megélhetési feltételeket, nevelési feladataik megoldásához nagy önállóságot biztosítottak. Az Alapszabályok a javító-nevelés eszközeiként a növendékek *valláserkölcsei és iskolai oktatását, rendre, tisztaságra és fegyelemre szoktatását, munkára nevelésüket* határozta meg. A javítóintézeti nevelés rendszerében kiemelt jelentőséget tulajdonítottak a valláserkölcsei nevelésnek. A hit és erkölcsstan oktatása, a szertartásokon való részvétel, a lelkészekkel kialakítható személyes kapcsolat a növendékek érzelmi nevelésének fontos, a kor irodalmában csaknem egyöntetűen határosnak megítélt lehetőséget nyújtotta.⁵ A javítóintézetek tevékenysége egészen az I. világháborúig jelentős elméleti és anyagi támogatást kapott, a korabeli szakirodalomban joggal tekintették a deviáns fiatalok mentése egyik sikerintézményének.⁶

A XIX.-XX. század fordulóján hazánkban is a bűnözés elleni eredményesebb fellépés sürgető szüksége, valamint a társadalomtudományok fejlődése mentén megjelenő új felismerések a kriminálpolitika módosítását igényelték. A reformirányzatok heves támadást indítottak a klasszikus büntetőjogi iskola tanain alapuló Csemegi-kódex és annak büntetési rendszere ellen. A korabeli magyar büntető-jogtudományt erőteljesen megosztó vita jóformán csak egyetlen kérdésben nem éleződött ki: a fiatalok tekintetében. A velük szemben alkalmazható büntetőjogi jogkövetkezmények rendszerét ugyanis a tudományos közvélemény olyannyira avultnak, kialakulatlanak, nem kevésbé hatástalannak ítélte, hogy e téren maradéktalanul megvalósulhattak a büntetőjogi reformmozgalom javaslatai. Az új vezéreszmék – a determinizmus, a célszerűség, a speciál-prevenációs, tettes-központú szemlélet – számára mintegy „kísérleti laboratóriumként” kínálkozott a veszélyeztetett, züllésnek indult, antiszociális gyermek- és fiatalok kezelése.

A fiatalok megkülönböztetett büntetőjogi kezelését bevezető 1908. évi XXXVI. törvény (I. büntetőnovella, a továbbiakban: Fk.n.) elsődlegesen a (kriminál)szociológiai iskola eszmévilágát képviselte, s nem kevésbé *Balogh Jenő* jogpozitivizmusának hatását tükrözte. A Fk.n. hatálybalépésével nemcsak a fiatalok büntetőjogában, de büntetés-végrehajtásában is éles – szemléleti és szervezeti – fordulat következett be: *a büntetés hagyományos – megtorlásra irányuló – formáinak helyébe a tettes jövőbeli magatartásának befolyásolására alkalmas kriminálpedagógiai tartalmú jogkövetkezmények léptek*. Megerősítette a javítóintézeti nevelés addig jól bevált intézményét, és a fiatalokra a végső esetben kiszabható legszigorúbb büntetésként a fogház alkalmazását tette lehetővé.

Az Fk.n. a felnőtt korúakétól elkülönítetten felállítandó fiatalok fogházainak létrehozásával igyekezett maradéktalanul megfelelni e követelményeknek. E fogházbüntetés végrehajtásának megszervezésekor a honi javítóintézetek példaadó

5 U.o.: 22-24 o.

6 Az igazságügyi kormányzat a javítóintézeti hálózatot példátlan erőfeszítéssel bővítette: amíg az 1903-ig létesített öt javítóintézet befogadóképessége 980 férőhely volt, 1912-ben az állam- és magán javítóintézetek már 3250 fő befogadására voltak alkalmasak.

(kriminál)pedagógiai tapasztalatain kívül az igazságügyi kormányzat a „legdivatosabb” külföldi modellek közül választotta ki a követendő. A századforduló táján Európa-szerre a leghitelesebb modellnek az *amerikai Reformatory* rendszere tűnt, amelynek lényegét, működését e korszak kiemelkedő szaktekintélyének, *Finkey Ferencnek* műveiből ismerhette meg a hazai szakmai közvélemény. A rendszer alapját az (általános) iskolai és szakmai oktatás, az ezt kiegészítő ún. fizikai nevelés: a testnevelés és fegyelmzés, továbbá a munkára nevelés és szakmai felkészítés adta. A „reformatoryba utalás” rendszert határozatlan időtartamra szolgált, és a rendszer progresszivitása a beutaltak teljesítményéhez kötődött.⁷ Ezután kialakították a fiataikorúak honi fogház-hálózatát,⁸ majd lendületesen megkezdődött a bűnelkövető gyermek- és fiataikorúak sajátos nevelési módszertanának kidolgozását célzó ismeretek felhalmozása. Hazánk első kriminálpedagógusának, *Kármán Elemérnek* a vezetésével 1915-ben megalakult a Kriminálpedagógiai Intézet. Az intézet tevékenységében nagy súlyt helyeztek az ok-kutatásra, mint a diagnosztika fontos láncszemére. Kármán – korát megelőzve – a bűnelkövető fiataikorúak kriminálpedagógiai kezelésének az igazságszolgáltatás egész folyamatára (letartóztatás, kihallgatás, tárgyalás, ítélet, büntetés-végrehajtás) kiterjedő szemléletét képviselte.⁹

A XX. század első évtizedének végére létrejöttek tehát a fiataikorúak pedagógiai tartalmú büntetés-végrehajtásának alapvető feltételei: a büntetőjogi reformmozgalomnak a tettes-felelősségi elven alapuló, a megelőzésre, a fiataikorú bűnelkövető személyiségének korrekciójára építő tantételei, elindulhattak az erkölcseleg fogyatékos gyermek- és fiataikorúak pedagógiájának módszertani kutatásai, valamint rendkívüli erőfeszítés árán megvalósulhattak a végrehajtás infrastrukturális feltételei is.

E biztató folyamat azonban nem tartott sokáig.

1910-ben, az Fk.n. életbe léptetésekor a kormányzat úgy vélte, hogy a fiataikorúakkal kapcsolatos intézkedések gerince a javító nevelés lesz. 1913-ra – mindössze három év ítélkezési gyakorlat adatainak birtokában – már látható volt, hogy e várakozás nem valósul meg. Míg 1910-ben az alkalmazott intézkedéseknek még 15%-a volt a javító nevelés, addig 1911-ben mindössze 8,5%-a, 1912-ben 9%-a.

A fiataikorúak számára elkülönített *fogházbüntetések végrehajtása* sem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Már ez első évek tapasztalatai is kedvezőtlenek voltak, és igencsak távol estek az eredeti törvényhozói szándéktól, mégpedig kétszeresen is. Egyrészt a bírói gyakorlat képtelen volt elszakadni a korábbi tett-arányos ítélkezés jól bejárat formuláitól, s így többségében rövid tartamú ítéleteket hozott. Emiatt az igazságügyi kormányzat gondos előkészületei, amelyek átlagosan másfél-kettő év tartamú ítéletekkel számolva alakította ki a fiataikorúak fogház-hálózatát, teljesen feleslegesnek

7 Finkeynek a Reformatoryról írott áttekintését A fiataikorúak büntetőjoga Észak-Amerikában c. művének 200-271. oldalán találhatjuk.

8 Az igazságügy törekedett arra, hogy – elsősorban a kisebb befogadóképességű – törvényszéki fogházak közül jelöljön ki régiónként intézeteket. 1910 végéig tizenhárom ilyen intézet kijelölése történt meg (Budapest, Nyíregyháza, Győr, Kassa, Kolozsvár, Marosvásárhely, Brassó, Gyula, Pécs, Pozsony, Nyitra, Zombor és Lugas), amelyek teljes befogadóképessége 1200 férőhely volt (ebből 300 lányok részére lett kialakítva).

9 Lásd: Kármán Elemér: A budapesti kriminálpedagógiai intézet. A gyermek, Bp. 1917.

bizonyult. Másrészt, az új szabályozás megvalósításában a kijelölt fogházak személyzete „mondott csődöt”. A korábban a felnőtt korúak büntetés-végrehajtását ellátó, biztonságra, fegyelemre dresszírozott személyzetet váratlanul és felkészületlenül érte az Fk. fogház új kihívása. Az egyébként is indokolatlanul bonyolult végrehajtási mechanizmus, a különféle csoportok megkívánta eltérő rezsimek kezelése igényelték volna az elítéltek újféle, pedagógiai tudatosságú megközelítését. Míg azonban a javítóintézetek tevékenysége mentén már felhalmozódhattak bizonyos pedagógiai tapasztalatok, a fogház-személyzet csaknem teljesen felkészületlenül állt az új feladatok megoldása előtt.

E kudarc következményeinek levonására 1913-ban került sor, amikor az igazságügyi kormányzat a korábbi, nagy ívű elképzelések redukálására, egyszerűsített megoldásra kényszerült. A fiatalkorúak zárt intézeti morális átalakításának lehetősége ezáltal szűk korlátok közé szorult. Ez a helyzet a 20-as években tovább romlott.

Az első világháború kitörését követő háborús helyzetben már teljességgel megvalósíthatatlannak tűntek azok a korábbi célkitűzések, amelyek a fiatalkorúak elkülönített, szisztematikus nevelésére irányultak. A Tanácsköztársaság időszakában a fiatalkorúak bűnözése elleni küzdelemben, a pedagógiai gondolat központúsága, az igazságügyi gyermekvédelem kiépítése került a kriminálpolitikai törekvések homlokterébe. Kármán nézetei erőteljes hatást gyakoroltak e gyermekvédelem szabályozására. A Tanácsköztársaság bukása után azonban megsemmisítő támadás indult az ún. „proletár gyermekvédelem”, egyben a kármáni kriminálpedagógia, az erkölcsi fogyatékoság korrekciójának egész kialakulóban lévő módszertana ellen.¹⁰ E politikai indítatású támadás szakmai, a zárt intézeti nevelési rendszerre kiható következménye az lett, hogy máig kísérő, súlyos károkat okozott a kriminálpedagógia művelésének, évtizedekre megbénította tudományos fejlesztését, módszertani útkeresését.

1.2. *A két világháború közötti időszakban a hazai börtönügy elmeredését az elmélet elszürkülése kísérte, szűkös szakirodalmát alacsony horizontú prakticista szemlélet jellemezte.¹¹ Finkey Ferenc lankadatlan kitartását jelzi, hogy a börtönügynek ebben az elméleti vákuumban is megkísérelte a rabnevelés (általános, felnőtt korúakra is vonatkozó) rendszertani helyét kijelölni, és fontosságát hangsúlyozni: „A XIX. század első felének javítási elmélete, melyet e század végén s a XX.-nak az elején áltatában, mint naiv, gyakorlatiatlan követelést igyekeztek feltüntetni és eliminálni a börtönügyből, ma új név alatt, de ugyanazon nemes és most már gyakorlatias törekvés gyanánt áll a szakemberek többségének a szeme előtt... A rabnevelés jelszóval fejezhetjük ki azt a célt legerőteljesebben, hogy a börtönbe beutalt büntetett ne úgy kerüljön ki onnan, mint ahogy bement, hanem a börtönben átélt szigorú fegyelem által megtisztulva, s akinek szüksége volt rá, testileg, szellemileg és erkölcsileg megerősödve, a helyes erkölcsi úton maradás szilárd elhatározásával.”¹² Finkey a szabadságvesztés-büntetés hatásrend-*

10 Lásd: Volentics Anna: Gyermekvédelem és reszocializáció. Nemzeti Tankönyvkiadó Rt. Budapest, 1996. 18. o.

11 V. ö.: Horváth Tibor: Büntetés-végrehajtási jog. I. kötet. BM. Könyvkiadó, 1983. 189. o.

12 Finkey Ferenc: Büntetéstani problémák. Budapest, 1933. 139. o.

szerét két alkotóelemre osztotta: az egyik a büntetésből fakadó rossz, amely a büntetéssel járó rosszallással és a fizikailag érzékelhető kellemetlenség által érvényesül, a másik elem az elítélt lelki felemelése, amelyek – eltérően a korábbi korok büntetési rendszereitől – tartalmukban pozitív hatás gyakorolnak az elítéltekre. E pozitív hatás a nevelés, amelynek – Finkey szerint – három területe van: a testi, az értelmi és az erkölcsi nevelés. Ez utóbbi mozzanatot tartotta a szerző a leglényegesebbnek, mint írja: „ez a jó, igaz és a szép szeretetére, mások megbecsülésére és az erkölcsi kötelességek önként, lelki szükségéből való teljesítésére rászoktatásból áll.”¹³ Álláspontja szerint „az erkölcsi edzés, az akarat nevelése nem a büntetéstan, hanem a neveléstudomány feladata. Az ún. bűnügyi neveléstudomány (kriminálpedagógia) önálló tudománynak egyáltalán nem mondható, hanem csak egyik alkalmazott része a neveléstudománynak...”¹⁴

A két világháború közötti időszakban a kriminálpedagógia elméleti műveléséről nincs tudásunk, az akkor hatályos házszabályok azonban rendelkeztek az elítéltek erkölcsi támogatásáról (tulajdonképpen valláserkölcsei, lelki gondozásukról), kiemelték a rabnevelés tényezői közül a munkára szoktatást, illetve az elítéltek szellemi gondozása körében meghatározták az oktatásnak és a börtönkönyvtár használatának szabályait.¹⁵

Röviden áttekintve a „nevelés-gondolat” fejlődését a XX. század közepéig, megállapítható, hogy a *pozitivistá kriminálpolitika* – az elítéltek életkorától függetlenül – végképpen száműzte az egyoldalúan csak a málumra, a rossz okozására, a megtorlásra irányuló büntetési célt a szabadságvesztés végrehajtásából. A pozitív hatások közvetítésének gyűjtőfogalma a rabnevelés lett, intézményei az elítéltek értelmi, erkölcsi szocializációjának hiányait kívánták pótolni. A politikai, gazdasági és szemléleti okokból az igazságszolgáltatás perifériájára szoruló börtönügy a tudományos érdeklődést már nem ébreszti fel, a rabnevelés intézményeinek működése praktikus korlátok között marad.

2. A „nevelés-gondolat” a sztálini, illetve a lenini büntetőpolitikai modell csapdájában

2.1. Hazánk 1949-től gyökeres büntetőpolitikai fordulatra kényszerült. A nevelés a nagypolitika mindent átható szlogenje lett, amely az új szocialista embertípus kialakításának átfogó tervét tartalmazta, és amelyben a nagy tanítók – mint Marx, Engels, Lenin, Sztálin és Rákosi – útmutatásait minden állampolgár-nebulónak a saját érdekében ajánlatos volt elsajátítania. A Szovjetunió diktálta *sztálini büntetőpolitika* ideológiai háttérében az osztályharc fokozódó éleződésének, illetve a proletárdiktatúra hatalomgyakorlásának többséggel szembehelyezkedő kisebbség elnyomásával járó hamis tanítételei álltak. Az átpolitizált büntetéstan új tartalma a represszív prevenció lett. E sztálini büntetőpolitika a Szovjetunióban a század 30-as éveiben erősödik meg, úgy vélték, hogy a büntetésnek a szocialista társadalomban, a bűnözés elleni harc fegyvereként támadó jellegű intézkedésnek kell lennie. *A büntetés represszív voltának hangsúlyozása*

13 Finkey Ferenc: Büntetés és nevelés. Budapest, 1932. 83. o.

14 U.o.: 82. o.

15 Lásd: Szöllősy Oszkár: Magyar börtönügy. Budapest, 1935. 180-237. o.

elnyomta a nevelő-átnevelő szempontokat. Honi börtönügyünk az 50-es évek elejétől az egypártrendszerű, monolitikussá merevedő állami politika direkt irányítású eszközévé torzult, amely ugyan korszerű és hangzatos elveket képviselt, de gyakorlatában az osztályharc egyik előretolt bástyájaként a „szocializmus építésével szembefordulók” megleckéztatását végezte el.

2.2. A sztálini büntetőpolitikával való szakítás az 50-es évek második felétől lényegében a korábbinál joviálisabb büntető igazságszolgáltatáshoz való közeledést eredményezett. A lenini büntetőpolitika téziseit felidéző kétarcú igazságszolgáltatás egyfelől a politikai ellenfelekkel szembeni könyörtelenséget, másfelől azonban a „dolgozó osztályhelyzetű” bűnelkövetőkkel szembeni segítő-nevelő szándékot kívánta kifejezésre juttatni. Előbbi funkciójában az 1956-os forradalom résztvevőivel és az „osztályidegennel” szemben történelmünk egyik legvéresebb leszámolását végezte el. A tudatosan és indokolatlanul alkalmazott terror mellett az 1957. júniusi országos pártértekezlet ugyanilyen tudatosan élt a megbocsátás lehetőségével azokkal szemben, „akik bűncselekményeik népellenes voltát felismerve és megbánva, készek és képesek segíteni az imperialisták és a hazai ellenforradalmárok népellenes törekvései elleni harcban.” Ez utóbbiakkal, mint megtévedt, vagy megtévesztett dolgozókkal szemben a büntetőpolitika olyan megelőző, javító, nevelő tevékenységet tűzött ki célként, amely egyfelől eljuttatja a bűnelkövetőt cselekménye történelmi-társadalmi anakronizmusának felismeréséig, másrészt segíti beilleszkedését a társadalmi munkamegosztásba. Egy 1960 elején életbe lépett rendelkezés (8/1959. BM sz. utasítás) megteremtette az elítéltek nevelésének elvi-szervezeti feltételeit. A letartóztatott intézetekben létrehozták a nevelési szolgálatot és előírták, hogy minden 100 letartóztatott nevelésével 1 nevelő foglalkozzon. Az elítéltek munkáltatását nevelésük fő eszközeként deklarálták.

3. A „nevelés-gondolat” a konszolidált Kádár-korszakban

3.1. Az 50-es évek végének konszolidáltabb viszonyai közötti törekvések a korábbi évtizedben történt súlyos visszaélések, rosszlelkű törvénytelenségek feléledése ellen irányultak. Ez arra indította a büntetőhatalmat, hogy tanúsítson önmérsékletet a büntetőjogi beavatkozásban, ismerje el a tettest védő garanciákat, e tendencia pedig a tettfelelősségi rendszer érvényesülésének kedvezett.¹⁶ A hatvanas évek elejétől újraéledő kriminológia ugyanakkor azt javasolta, hogy a büntetőpolitikának az addigiaknál sokkal nagyobb figyelmet kell szentelnie a bűnelkövető személyiségére. Álláspontjuk szerint a speciálpreventív célok elérése érdekében a jogellenes magatartáshoz igazodó büntetés mértékén belül még bő lehetőség nyílik az elkövető személyiségének, személyi körülményeinek figyelembe vételére.¹⁷

A fellendülő tudományos – kriminológiai, szociológiai, pszichológiai – kutatásoknak a bűnözés valós természetére rávilágító megállapításai, valamint a bűnözés valóságos alakulása, világossá tették a büntetőpolitika formálói számára, hogy a bűnözés el-

16 Lásd: Gönczöl Katalin: Bűnös szegények. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1991. 179. o.
17 U.o.: 180. o.

leni küzdelemben már nem elegendő a szocializmus megszilárdulásában reménykedő rövid távú tervezés, hanem az állami szervek hosszú távú, szakszerű fellépésére van szükség. E felismerés tette – többek között – szükségessé a hazai büntetés-végrehajtás szervezeti helyének átrajzolását is az állami szervek rendszerében.¹⁸ Ennek jegyében szembesült először az akkori politikai és állami vezetés a 60-as évek közepén a magyar börtönügy korszakos elmaradottságával, a századfordulótól halmozódó, az 50-es években tovább súlyosbodó válságtüneteivel: a börtönállapotok romlásával, a személyi állomány szakmai felkészületlenségével, a szükségtelenül elhatalmasodott militáris szellemmel, a törvényi szintű szabályozottság hiányával.¹⁹ A bűnmegelőzést a speciálprevenció eszközeivel javítani törekvő büntetőpolitika a szabadságvesztés-büntetés végrehajtását alkalmasnak tekintette a reszocializációs hatás növelésére. Ennek módját a büntetés represszív természetének motiváló hatásán túl az elítélt személyiségének morális átalakítását célzó (át)nevelésben jelölték ki.²⁰ E lényegét tekintve progresszív, pedagógiai tartalmú célkitűzés a „létező” szocialista társadalom egy olyan rövid, derűs szakaszában született, amikor a naiv pedagógiai optimizmus párosult az akkor büntető hatalmának korlátait még nem érzékelő állam omnipotens törekvéseivel. A honi börtönügy átnevelési programja a 60-as évek közepétől felélénkítette az elítéltek nevelésének tudományos igényű kutatását. A kutatók²¹ abból a felfogásból indultak ki, hogy a bűnelkövetők – a korábbi nevelésméleti állásponttól eltérően – különleges nevelést igényelnek, amelyet a szocialista neveléstudománynak egy specifikus területe, a *kriminálpedagógia* látna el. Felfogásuk szerint a kriminálpedagógia feladata, hogy feltárja az elítéltek nevelésének törvényszerűségeit és sajátosságait, elemezze a nevelési folyamat célkitűzéseit, tartalmát, módszereit és szervezeti formáit, adjon útmutatást a nevelési problémák helyes megoldásához.²² Az új tudományterület fundamentumát a minden ember (át)nevelhetőségének optimista pedagógiai szemléletére telepítették. Mint kifejtették „a nevelhetetlenség ítéletét az emberről legkorábban csak a nekrológjában lehet kimondani.”²³ A kriminálpedagógia programja pedig – álláspontjuk szerint – „az elítéltek társadalmi alkalmazkodási képességének és készségének kialakítása, az erkölcsi, jogi és társadalmi együttélési normákkal szemben elfoglalt értelmi és érzelmi érdektelen-

18 A magyar börtönügynek az állami szervek rendszerében elfoglalt helyét illetően jelentős döntés született 1963-ban: a Belügyminisztérium szervezetéből az igazságügy-miniszter irányítása és felügyelete alá került. E döntésnek elvi jelentőséget az adott, hogy a büntetés-végrehajtás így az igazságszolgáltatás folyamatába illeszkedett be.

19 1965-ben az MSZMP Politikai Bizottsága rendelt el vizsgálatot a büntetés-végrehajtás tevékenységéről.

20 A hazai börtönügynek ekkor felismert kritikus állapotát javítandó, elismerésre méltó, hogy a bűnügyi tudományok képviselőinek bevonásával felélénkült a börtönügy elméleti művelése és 1966-ban olyan törvényi szabályozás jelent meg – az 1966. évi 21. törvényerejű rendelet –, amely az elítéltek átnevelését, morális átalakításukat tűzte ki célként.

21 A kriminálpedagógiai ismeretanyag tudományos megalapozásának kísérlete a büntetés-végrehajtási testület két, elméletileg felkészült, a gyakorlatban is jártas szakember: Balogh László és Pál László nevéhez fűződik

22 Lásd: Balogh László – Pál László: Kriminálpedagógia. Tanárképző Főiskolai Jegyzet, 1975. 20. o.

23 U.o.: 24. o.

ség felszámolása, a helyes magatartás és a társadalmi együttélési szabályok megtartására irányuló kötelességszerű cselekvés indítóokainak kialakítása és elmélyítése.”²⁴

E tiszteletre és elismerésre méltó törekvések fegyelmезetten követték a korabeli büntetőpolitika által megkövetelt elvi irányt, tudományosan azonban megalapozatlannak, szakmailag anakronisztikusnak voltak. A papíron ugyanis könnyen elérhetőnek tűnő célokhoz vezető út valós problémáit csak évekkel később tárhatták fel a szakmai kutatások. A szocialista nevelési eszmék dogmaszerű alkalmazása – mint a makarenkói kollektivistá nevelése – a felnőttek börtönkörnyezetében csak jámbor óhaj maradt.²⁵ A börtöntársadalom reális ismeretének hiányát az elítélt-közösségben rejlő személyiség-korrekción hatás naiv dogmájával pótolták ki.

A kialakítandó specifikus nevelésmélet gyakorlati megvalósításának azonban maga a gyakorlat képezte legfőbb akadályát. Mint már annyiszor a börtönügy történetében, az elvek gyakorlatba átültetése most is súlyos akadályokba ütközött. Az állami és a politikai vezetés a börtönügy felismert szakmai fejlesztéséhez a szükséges gazdasági erőforrásokat nem nyitotta meg, így a személyi és a tárgyi feltételek immár elengedhetetlen korszerűsítése sem kezdődhetett el. Az elvek gyakorlati megvalósítását akadályozták a megcsontosodott szervezeti-szervezési viszonyok is. Az igazságügyi kormányzat arisztokratikus elkülönülése megnehezítette a börtönügy beilleszkedését az igazgátszolgáltatás folyamatába. Az elítéltek nevelésével foglalkozó szolgálat megjelenése – sajátos módon – az elítéltek őrzéséért, illetve munkáltatásáért felelős „klasszikus” szakszolgálatok hagyományosan kialakult prioritását veszélyeztette. *Az elsősorban az intézetek biztonságáért és az elítéltek munkáltatásának gazdaságosságáért érdekeltté tett börtönrendszert tevékenységében így a másodlagos célok követése vált uralkodóvá.* A büntetés-végrehajtás szervezetének túlzott centralizáltsága, a hierarchiában érvényesülő merev függőségi viszony akadályozta a szakterületek együttműködését, sőt azok tartós rivalizálásához vezetett.²⁶ *Az irreális elvárások teljesíthetetlensége, a valóság és az elvi (jogszabályi) követelmények ellentmondása a büntetés-végrehajtási vezetők kétarcúságának kialakulását eredményezte.* Mikközben formálisan alkalmazkodtak a politikai és az állami vezetés elvárásaihoz, az elsődleges célként deklarált (át)neveléshez, valójában, egzisztenciálisan a másodlagos követelmények teljesítésében, a rendkívüli események (szökés, zendülés, csoportos ellenállás, erőszak, öngyilkosság, stb.) elleni sikeres fellépésben, illetve az elítéltek munkáltatásának gazdaságosságában voltak érdekeltek. *Nyilvánvalóvá vált számukra, hogy a börtönöktől követelt proaktív szerep az igaz-*

24 U.o.: 29. o.

25 Makarenko a II. világháború után egy olyan időszakban lépett be a magyar pedagógiai közgondolkodásba, amikor a hazai nevelésügy szomjasan kereste az új, népi demokratikus nevelés elméleti támpontjait. A 60-as, 70-es években több hullámban felerősödő makarenkóizmus a hazai börtönügyet csupán elméleti síkon érintette, a gyakorlatban a közösségi nevelésben rejlő hatást még a fiatalok elítélteknél sem tudta kihasználni. Maradandó, káros következménye az elítéltek nagy létszámú zárkáinak, lakóhelyiségeinek kialakításában és fenntartásában lehetett fel.

26 V. ö.: Lőrincz József: Börtönügy a második világháború után. In: Kabódi – Lőrincz – Mezey: Büntetőtársadalom alapkérdések. I. m. 146. o.

ságszolgáltatás megelőzési funkciójának teljesítésében illúzió, a szakma legfeljebb a közhangulatot érintő botrányok elkerülésére irányuló reaktív szerepre képes.²⁷

3.2. A 70-es évek elején a honi politikai vezetés a büntetés-végrehajtás szakmai elmaradását jórészt szubjektív okokra, így a vezetés hibás szemléletére, a személyi állomány szakmai képzettségének, az átnvelés módszertani-tudományos megalapozottságának hiányosságaira vezeti vissza.²⁸ E megállapítások azonban csak részízágazásokat tartalmaztak, hiszen aligha volt elhanyagolható a büntetés-végrehajtás működését rendkívüli módon megnehezítő fogvatartotti létszám előre nem látható megnövekedése. 1968-tól 1972-ig ugyanis a fogvatartottak létszámának egyenletes növekedése regisztrálható. Az e két időpont közötti, mintegy 25%-os létszámnövekedés – amelynek következtében 1971. decemberében már 20 ezer főt meghaladó fogvatartott elhelyezéséről kellett gondoskodni – a büntetőintézetek rendkívüli zsúfoltságát idézte elő, az intézetek befogadási képességének növelése ugyanakkor megoldhatatlan problémának bizonyult.

A korabeli politikai vezetés tagadhatatlan érdeme a büntetés-végrehajtás személyi állománya szakmai minőségének, főképpen a humán munkaerőforrások bővítésére, javítására irányuló erőfeszítése. Nem voltak ugyanis alaptalanok a személyi állomány általános- és szakműveltségének hiányosságait kifogásoló megállapítások. A 70-es évek elején a tiszthelyettesi állománynak 85%-a csupán általános iskolai végzettségű volt, a tiszt állománynak pedig mindössze 16%-a rendelkezett felsőfokú végzettséggel. Az 1971. derekán megjelent 1971. évi 10. számú törvényerejű rendelet, a fegyveres testületek számára magasabb követelményt, így tiszteknél főiskolai, vagy egyetemi végzettséget írt elő.²⁹ 1972-től néhány pszichológus kezdte meg tevékenységét a bv. intézetekben, növelték a nevelők létszámát. *A szakmai tevékenység humán tendenciájának, személyi-szubjektív oldalának fejlődését kétségtelenül elősegítette a 70-es évek elejétől meginduló generációváltás, a korábbi évtizedek szemléleti terheitől mentes, felkészültebb állomány színrelépése. Mindez hozzájárult a büntetés-végrehajtási munka szakmai arculatának lassú átrajzolódásához. A végrehajtás szubjektív feltételeinek reményteljes javulását azonban nem kísérte a végrehajtás objektív – infrastrukturális – feltételeinek javulása. A bv. intézetek tartós túlszűfolttsága rendkívüli akadályokat gördített a differenciált büntetés-végrehajtáshoz szükséges elitelti klasszifikáció, csoportképzés megvalósítása elé. A létszámmal együtt növekvő biztonsági kockázat kezelése az intézetek rezsímjének általános szigorodásához, a fogvatartotti oldalon pedig ennek ellenhatása-*

27 V. ö.: A büntetés-végrehajtási szervezet vezetői elitjének szelekciója a kései Kádár-korszakban 1970-1989. Jogtörténeti Szemle, 2005. 3. sz. 18. o.

28 Egy 1965-ös Politikai Bizottsági határozat végrehajtásának utóellenőrzését az MSZMP KB. Közigazgatási és Adminisztratív Osztálya (KAO) látta el, és megállapításait 1971 szeptemberében rögzítette. E vizsgálat jóformán – a jogi szabályozás előremutató voltán kívül – alig talált előremozdulást a 65-ös állapotokhoz képest. E jelentés alapján hozta meg az MSZMP KB. Titkársága 1972. február 28-án kelt határozatát a büntetés-végrehajtási munka továbbfejlesztéséről.

29 A következő években a különböző felsőoktatási intézményekben szervezett képzések keretében elismerésre méltó intézkedések történtek a tisztek speciális pedagógiai, jogi, biztonsági és gazdasági felkészítésére. Az 1972/73-as tanévtől a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán, a Pénzügyi és Számviteli Főiskolán és főként a Rendőrtiszti Főiskolán indult meg bv. szakos képzés.

ként az alcsoportok, az ellenségesen szembenálló szubkultúra-tenyészet kialakulásához vezetett. A nagyobb tömegű fogvatartott féken tartásához a rend és a fegyelem fenntartásához szükséges intézkedések kerültek előtérbe.

A kriminológiai szemléletnek a politikai közgondolkodásra gyakorolt kedvező hatása az *1973-as jogpolitikai irányelvekben* fedezhető fel.³⁰ Az irányelvek – mint ismeretes – elismerte, hogy a bűnözés nem csupán a kapitalista múlt és környezet átkos következménye, hanem a létező szocializmus újratermelődő feszültségeiből, ellentmondásaiból fakad. Az irányelveknek a büntetés-végrehajtás számára lefordítható kriminálpolitikai „üzenetei” többsikúak voltak. Általánosan felismerte, hogy az államnak a bűnözés elleni harcra tartósan kell berendezkednie (ezzel elvileg megszűnt a bűnözés elleni harc intézményei, így a büntetés-végrehajtás megfelelő pénzügyi preferálásának szemléleti akadályai). Kimondta, hogy a végrehajtandó szabadságvesztés kiszabását racionális keretek közé kell szorítani; felhívott a konok bűnelkövetők, valamint a munkakerülő, alkoholisták életmódját folytatók elleni szigorú fellépésre; végül konkrét útmutatást tartalmazott a büntetés-végrehajtáson belüli fogvatartotti differenciálására, a munkáltatás, nevelés és az utógondozás fejlesztésére.

Az irányelveknek a bíróságok ítélkezési gyakorlatára – ezen belül a szabadságelvonással járó jogkövetkezmények kiszabására – kifejtett jótékony hatása viszonylag rövid időn belül érzékelhetővé vált: a fogvatartotti állomány 1972 és 1974 közötti mintegy 12%-al csökkent. E csökkenés azonban nem bizonyult tartósnak. A jogalkotást a közrendre és a közbiztonságra különös veszélyt jelentő többszörös visszaesőkkel szembeni fellépés új beavatkozásra sarkallta. A 70-es években még virágzó „gondoskodó államszocializmus” büntetőpolitikájából, a büntető hatalom mindenhatóságának túlvállaló felfogásából táplálkozott az a program, amely a társadalom a bűnözés kedvezőtlen folyamatait a büntetőjog, a büntetések eszközeivel kívánta befolyásolni. Ilyen eszközöket alkalmaztak a különösen veszélyes visszaesőkkel, illetve a mértéktelen alkoholfogyasztásukkal a közrendet megzavarókkal szemben. E program egyik intézménye a *szigorított őrizet* bevezetése volt.³¹ A hazai szakirodalomban élénk vitát gerjesztő intézmény a II. világháború óta először tett kísérletet a tettes-centrikus büntetőfelelősség érvényesítésére. A jogintézményt 1989-es megszüntetéséig elvi aggályok és gyakorlati problémák kísérték. Elméletileg leginkább az volt kifogásolható, hogy a többszörös visszaesők bűncselekményére adott büntetőjogi reakálás egyszerre több jogkövetkezmény (büntetés és intézkedés) kiszabását jelentette. A gyakorlati problémák a végrehajtásban mutatkoztak meg. *A jogalkotó szándéka szerint a szigorított őrizetessel szemben bevezetendő különös, „intenzív nevelési módszerek” alkalmazása, ezek kidolgozatlansága miatt nem valósulhatott meg*

30 Lásd: A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 14/1973. számú határozata a jogalkalmazás jogpolitikai irányelveiről. Magyar Közlöny 1973. 39. sz.

31 1974. évi 9. számú törvényerejű rendelet „A társadalom fokozott védelméről a közrendre és a közbiztonságra különösen veszélyes visszaeső bűnözők elleni hatékonyabb fellépés érdekében”. Magyar Közlöny, 1974. 39. sz.

A másik intézmény a hazánkban terjedő alkoholizmus elleni büntetőjogi fellépés volt az *alkoholisták kötelező munkaterápiás intézeti kezelésének* bevezetésével.³² Az intézeti gyógykezelés az erre a célra a Szeged melletti Nagyfán kialakított *Munkaterápiás Alkoholelvonó Intézetben* történt, egészen 1990-ig, megszüntetéséig. A végrehajtás során kiütköző gyakorlati problémák – többek között – a kényszerkörülményeknek az alkoholbeteg fokozódó érzelmi-indulati zavaraira irányuló negatív hatásában, az intézet korlátozott egészségügyi intézmény jellegében, magyarán börtönjellegében mutatkoztak meg.

A hazai börtönügyet meglevő gondjai mellett jelentősen megterhelték a fenti, szakmailag előkészítetlen, gyakran rögtönzésszerű kormányzati döntésekből született intézkedések. A döntéshozók – saját tévedhetetlenségük biztos tudatában – nem vették figyelembe a büntetés-végrehajtási szakemberek jelzéseit az előkészítés időszakában, azonban sajátos módon a megvalósítás gyakorlati nehézségeit rendre a büntetés-végrehajtás számlájára írták.

3.3. A 70-es évek közepétől a büntetőpolitika újabb átmeneti oldódása érzékelhető. Ebben a folyamatban elsősorban külpolitikai tényezők bizonyultak ösztönzőknek. A Helsinki értekezlettel (1975) meginduló közeledés a világrendszerek között – számos kérdés mellett – az államok büntetési, büntetés-végrehajtási rendszereinek kultúráját, humánumát is a társadalomdiagnosztikai tényezők szintjére emelte. E korszak honi állami és politikai vezetése a polgári demokráciákhoz való ideológiai közeledés következetes elvetése mellett, a szükségszerűen bővülő gazdasági kapcsolatok fenntartásához bizalomépítő, a „szalonképességet” javító gesztusokra hajlott. Mindez sürgetővé tette az állami erőszakszervek „kordában tartását”, a büntető hatalom önkorlátozását. Ugyanakkor a szűkebb szakmai körök számára megismerhetővé váltak az ENSZ által kimunkált (1955) és az Európa Tanács által kidolgozott (1973) ajánlások a korszerű börtönnormák tárgyában, eljutott ide a *treatment* ideológia válságának híre is. A hazai szakemberek számára elgondolkodtató volt, hogy a legtöbb nyugati államban szakítottak a börtönbüntetés hatékonyságát mindenáron növelni kívánó, a nevelési-kezelési módszerek mindenhatóságába vetett elképzelésekkel, és előtérbe került az a szkeptikus-realista felfogás, amely a büntetőintézeti körülmények elkerülhetetlenül személyiségkárosító hatásának mérséklését tűzte ki. A honi szakirodalomban ekkor megjelenő – elsősorban kriminológiai tárgyú – elemzések nem csupán a büntető törvénykönyvet támadták „börtöncentrikussága” miatt, de már rámutattak a szabadságvesztés-végrehajtásában mutatkozó káros, kedvezőtlen hatásokra is. Így – többek között – figyelmeztettek arra, hogy a szabadságvesztés általában, de különösen, ha az hosszantartó, vagy ismételt, gyorsan lazítja, majd megszünteti az elítélt társadalmi kapcsolatait, tehát csökkenti a visszailleszkedés esélyeit. Ugyanígy rámutattak a büntetőintézeti élet túlszabályozottságából az elítéltek mérlegelési, döntési képességének, akarati tevékenységének károsodására, a büntetőintézeti szubkultúrának az elítéltek bűnözést igazoló nézetrendszerét

32 1974. évi 10. számú törvényerejű rendelet „Az alkoholisták kötelező munkaterápiás intézeti kezeléséről”. Magyar Közlöny, 1974. 40. sz.

erősítő jellegére, a szabaduló elítélttel szembeni erőteljes előítéletnek beilleszkedését ellehetetlenítő hatására.³³ Egyidejűleg a kriminálpszichológiai irodalom már viszonylag nagy pontossággal le tudta írni a bűnelkövetővé válás bonyolult és hosszadalmas mechanizmusát, ami érzékelhetővé tette, hogy a bűnelkövetők társadalomba visszavezetése még nem rendelkezik megfelelő, kellően megalapozott tudományos ismeretekkel.

Hazai börtönügyünkben ettől az időszaktól fedezhetők fel a nyugat-európaival párhuzamos tendenciák, mint az átnevelési ideológia illúziójának feladása, emellett törekvések a börtönök személyiségtorzító, represszív elemeinek csökkentése irányában.

A bv. testületen belül a félfordulatot egy 1976. májusában megfogalmazott előterjesztés³⁴ indította el, amely a végrehajtás céljáról lehántotta az irreális elemeket, egyben megkísérelte a kriminálpedagógiának, mint speciális pedagógiai ismereteknek a korábbiál realisabb alapokon nyugvó értelmezését. Az előterjesztés rövid visszatekintésében – a korábbi politikai és kormányzati kritikát kötelességszerűen alapul véve – a hibákat szemléleti okokra vezeti vissza: „...Sok helyen az átnevelő munkában megelégedtek a törvényi cél szerinti törvénytisztelő állampolgárrá nevelés fáradságos és gyakran sikertelenséggel nehezített feladata helyett, a börtön számára formált, engedelmes, „jó rab” figurájával. Szemléleti problémát jelentett, hogy ez időszakban a vezetés különböző szintjén is hajlamosak voltak arra, hogy a kézzelfogható és szemmel látható biztonságos őrzést, a szökések megakadályozását, gyors elhárítását tegyék meg központi feladattá, helyét, szerepét felcserélve a nevelőmunkával. Fellelhető szemlélet volt az, amely a büntetés-végrehajtáson belül egy szűk apparátus kizárólagos feladatának tekintette az elítéltek nevelését, szem elől tévesztve, hogy az intézetek az ott büntetésüket töltő elítéltekre a maguk egészében hatnak, és a büntetés-végrehajtás minden szakterületének egyazon cél és feladat megvalósítása érdekében kell tevékenykednie.”³⁵ Az előterjesztés ezután kijózanító realitásérzéssel az alábbiakat emeli ki: „Szükségesnek tartjuk tisztázni, hogy a szabadságvesztés végrehajtása alatt végzett nevelőmunkával nem törekedhetünk az elítéltek személyiségének teljes átalakítására. Ennek ellentmond az, hogy az elítéltek többé-kevésbé kialakult, megszilárdult személyiségszerkezetű felnőttek, emiatt irreális olyan követelményt támasztani, hogy a rendelkezésre álló eszközökkel és időtartam alatt személyiségük teljes átformálását érjük el. A fő feladat, hogy személyiségük bizonyos vonásait korrigáljuk... az, hogy beilleszkedésre tegyük őket alkalmissá.”³⁶ Az előterjesztők nyilvánvalóan tudták, hogy a feltételek e redukált cél eléréséhez sem elegendők, de a szocialista nevelési eszme optimizmusa – nem kevésbé a dokumentumokban rögzített politikai parancs – fogva tartotta őket.

33 Lásd különösen: Vigh József – Tauber István: A szabadságvesztés-büntetés hatékonyságának főbb jellemzői. Jogtudományi Közöny, 1976. 641. o., valamint Tavassy Tibor: A szabadságvesztés és problémái. Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok. 1978. 281. o.

34 Előterjesztés a szabadságvesztés végrehajtása alatt végzett nevelőtevékenység fejlesztési koncepciójához. (Bv. Országos Parancsnokság, 1976. május 24.)

35 I. m. 4. o.

36 I. m. 9. o.

A hazai büntetés-végrehajtásra nehezedő nyomás átmeneti enyhülését az oldódásnak e légkörében elősegítette, hogy 1975-től 1978-ig a büntetőintézetek zsúfoltsága a szabadságvesztésnek hazánkban először tapasztalt trónfosztásával csökkent (ez idő alatt átmenetileg a pénzbüntetés vette át az alkalmazott szankciók primátusát). Az 1976. végén meginduló kodifikációs munkálatok célul tűzték ki a büntetőjog és a büntetés-végrehajtási jog egyidejű, törvényi szintű módosítását. Az országos parancsnokságon létrehozott kodifikációs bizottság a bv. tvr. korszerűsítésének feladatát akként határozta meg, hogy a bűnözés lassú növekedésére és kedvezőtlenül alakuló struktúrájára válaszul el kell érni a bűnmegelőzés hatékonyságának további fokozását, ennek érdekében a büntetés-végrehajtás rendszerének, az általa alkalmazott módszereknek és eszközöknek, valamint szervezeti felépítésének továbbfejlesztését.³⁷ A kibocsátott 1979. évi 11. sz. törvényerejű rendelet a büntetések és intézkedések végrehajtásáról az 1966-os bv. tvr. szellemét követte, annak túlvállaló optimizmusa nélkül. Ez mindenekelőtt a szabadságvesztés végrehajtásának célmeghatározásában mutatkozott, mely már nem írta elő az elítéltek „törvénytisztelő állampolgárrá átnevelését”, csupán annak elősegítését, hogy „az elítelt szabadulása után a társadalomba beilleszkedjék, és tartózkodjék újabb bűncselekmény elkövetésétől”. Ez a gyakorlat számára már elfogadhatóbb feladat volt. A törvényhozó ennek elérését két alapvető eszköz alkalmazásával rendelte elősegíteni: „a joghátránnyal és a neveléssel”.³⁸ Az 1979-es kodifikáció az európai börtönhumanizációs mozgalom sodrába kerülve, nem a büntetés represszív, elrettentő hatásának növelésében, hanem az elítéltek nevelése terén jelölt meg további tennivalókat. A nevelés korábbi, szűkebb fogalmából kilépve, gyűjtőfogalma lett mindazon pozitív hatásoknak, amelyek az elítéltet esélyesebbé tették a társadalomba beilleszkedésre. E fogalomkörbe éppúgy beletartoztak az elítélteknek a korábbi iskolai, szakmai képzés hiányosságai pótlására, mint a készségteremtő, kreatív munkavégzésre, vagy a személyi állomány példaadó magatartására, az elítéltekkel való kulturált bánásmód fejlesztésére irányuló törekvések. E folyamat fontos állomásai a human segéderőknek, a pedagógusoknak és pszichológusoknak fokozatosan szélesedő bevonása, a börtönügy tudományos kutatásának megkezdése voltak.³⁹

3.4. A 80-as években az egyre fokozódó gazdasági nehézségek, a bűnözés alakulása és ezzel összefüggően a börtönnépesség váratlan, nagyarányú megnövekedése megne-

37 Lásd: Előterjesztés a bv. törvény és a végrehajtási rendelete kodifikációs elképzeléseiről. 1. o., továbbá Az új büntetés-végrehajtási szabályok kodifikációjának célkitűzéseiről c. dokumentum 1. o. (IM. Bv. Országos Parancsnokság, 1976. április 21.)

38 A joghátrány a jogoknak és javaknak megvonását jelenti, azt a „rosszat”, amelynek elrettentő, visszatartó hatásához a börtönbüntetés megjelenésétől napjainkig minden törvényhozó túlzott reményeket fűzött.

39 Honi börtönügyünk fejlődését a 70-es évek második feléig – a nyugat-európaítól eltérően – nem támogatta számottevő elméleti tevékenység. Ennek oka a szakterületnek a fentiekben már érintett elzártságában és elzárkózásában keresendő, abban a sajátosságban, hogy hazánkban az állami erőszakszervek, így a büntetés egész intézményrendszere a politika direkt, intim irányítási szférájába került, s így az elméleti művelés számára alig volt hozzáférhető. A társadalomtudományoknak a 60-as, különösen a 70-es évektől való korlátozott felélenkölése után a börtönügy főleg a kriminológiával, a pedagógiával és a pszichológiával talált érintkezési pontokat.

hezítette a 79-es bv. kódexben deklarált korszerű elvek és intézmények gyakorlati megvalósítását. A jogszabály megalkotásakor a törvényhozó azzal számolt, hogy csökken a fogvatartottak száma, s így a rendelkezésre álló személyi és tárgyi feltételek eleve jobb lehetőséget kínálnak a munka fejlesztéséhez. A gyakorlat azonban nem igazolta ezt a várakozást. A fogvatartottak létszáma egészen 1988-ig jelentősen meghaladta az 1979. évi szintet.⁴⁰ A létszám növekedésével egyidejűleg az elítéltek összetétele is kedvezőtlenül alakult. Számottevően emelkedett a börtönök biztonságára, rendjére nagyobb veszélyt jelentő erőszakos, garázda jellegű bűncselekményekért elítéltek, és a jelentősebb gondoskodást igénylő fiatalok, valamint a kóros személyiségű, az alkoholisták és más személyiségzavar miatt gyógyító-nevelésre szorultak számaránya.⁴¹ Az így kialakult helyzetben egy sor eltervezett fejlesztési elképzelés, mint a fogvatartottak elhelyezési körülményeinek, ellátásuknak javítása, munkadíjazásuk, a nevelési és munkáltatási feltételek fejlesztése – nem valósulhatott meg. A gazdasági helyzet romlása érzékenyen hatott ki a személyi állomány jövedelmi viszonyaira is. Míg a 60-as és 70-es években a börtönök személyzetének anyagi-pénzügyi támogatottsága még a fegyveres testületek között is kedvezően alakult, addig a 80-as évek közepére ez a különbség elenyészővé vált, ezen kívül a börtönök túlszűfolttsága miatti munkahelyi feltételek romlása a kvalifikált munkaerő, köztük számos pedagógus, pszichológus és gazdasági szakember elvándorlását indította meg. *A személyi állomány „humán szektorának”, a főként pedagógiai végzettségű nevelőknek jelentős fluktuációja kezdődött el. Ennek oka nem csupán a relatíve alacsony jövedelem volt, hanem legalább ennyire a pedagógiai ismeretek (eszközök, módszerek) kreatív alkalmazásának, valamint a szakmai előmenetelnek korlátai is. Az intézetek vezetőinek kényszerűen a biztonságot és rendet favorizáló tevékenysége a nevelőket szűkös militáris hierarchiába tagolta, amelyben alárendelt szerepük az elítéltekkel kapcsolatos adminisztrációra, ügyintézésre korlátozódott.*

Az állami preferencia fokozatos szűkülése a büntetés-végrehajtási szervezetet a tartós válságkezelés hosszabbtávú stratégiájának kidolgozására kényszerítette. Így készült el 1983-ban a büntetés-végrehajtási nevelés és 1986-ban a munkáltatás 15-20 évre szánt fejlesztési koncepciója. E koncepciók voltaképpen a magyar börtönügy reális helyzetfeltárására irányuló, a szűkös anyagi- és szellemi erőforrások felhasználási prioritásait meghatározó programtervezetek voltak.

A 83-as koncepció nevelésfelfogásában már nyoma sincs a korábbi időszak derűs optimizmusának, amikor kijelenti, hogy a börtönökön belüli nevelés a társadalomban folyó neveléshez képest minimális programra vállalkozhat. Nem vállalhatja fel a családi, iskolai nevelés teljes programját, nem tűzheti célul a személyiség sokoldalú kibontakoztatását. Ugyanakkor megerősítette azt a törekvést, hogy az elítéltek pozitív befo-

40 A fogvatartotti létszám 1986 májusában elérte a Kádár-korszakban tapasztalt csúcst, a 25 ezer főt.

41 Az erőfeszítések ellenére nőtt a rendkívüli események (a szökések, a személyzettel aktívan szembeszegülő) száma. A fogvatartottak romló hangulatához nyilvánvalóan hozzájárultak a túlszűfolttság olyan mellékhatásai, mint a foglalkoztatottság csökkenése, a zárkán belüli életér zsugorodása, az egyéni problémák, sérelmek feloldásának késedelmessége, vagy elmaradása, de a személyi állományban megjelenő sok új, a szakmában tapasztalatlan ember konfliktus-kezelési járatlansága is.

lyásolására nem csupán a nevelőnek, hanem az egész intézeti hatásrendszernek törekednie kell. E koncepció először foglalta a börtönügy munkaprogramjába azokat a tudományosan feltárt ellentmondásokat, amelyeknek hatékonyságrontó jelenlétével a szakmának számolnia kell. Így azt az ellentmondást, amely a büntetőítélet téttközpontú és a büntetés-végrehajtás tettes központú szemlélete között feszül, a nevelő-nevelt közötti viszonyban a kényszer- és együttműködési igény egyidejű jelenlétéből adódó feszültséget, valamint azt az ellentmondást, amely a börtönélet szigorúan és részletesen szabályozott rendjéből kíván önálló döntésekre kész állampolgárokat kibocsátani. Ezen ellentmondásoknak, a nevelés korlátainak bátor bemutatása nem csupán a bv. szervezet belső szakmai ismeretigényének kielégítését szolgálta, de címzettje volt az a kormányzat is, amely ezeket a nehézségeket nem ismerte, vagy ha ismerte is, nem akart tudomást szerezni róluk.⁴²

A 80-as évek közepére a korábban megbízhatóan működő büntetés-végrehajtási vállalatokat is elérte a külső gazdaság gyorsuló recessziója. Így érezhetően csökkenni kezdett a fogvatartottak munkája iránti kereslet, a vállalatok gazdálkodása egyre labilisabb lett. Az elítéltek foglalkoztatásának kötelezettsége, az ún. teljes foglalkoztatás ideájának megvalósítása a vállalatok gazdaságos működését veszélyeztető túlfoglalkoztatássá vált. Az 1986-os munkáltatás-fejlesztési koncepció, amely megkísérelte az elítéltek munkavégzése gazdaságossági és reszocializációs céljait a romló gazdasági környezetben összehangolni, csupán regisztrálni volt képes a börtön-vállalatok fokozódó válságát, e folyamatot megállítani már nem.⁴³

Noha e koncepcióknak a gyakorlati életre kisugárzó hatása a 80-as évek végén megindult társadalmi átalakulás időszakában már elenyészett, mégis pozitív fejleményként értékelhető, hogy kidolgozásuk a börtönügy szakembereinek és a kapcsolódó tudományágak képviselőinek együttműködésével, a korábbinál nagyobb nyilvánosság bevonásával történt. *A büntetés-végrehajtási tevékenység elemzésének felélénkítése, a szak személyzet integráltabb, összehangoltabb munkára ösztönzése, a felhalmozódott belső ellentmondások feltárása mindenestre hozzájárult a humán tendenciák erősödéséhez.* A gazdasági környezet növekvő válsága, a börtönnépesség előre nem tervezhető alakulása ugyanekkor rendkívül megnehezítették bármiféle hosszú távú konstruktív program végrehajtását, ezért a magyar börtönügy szervezetét rövid távú manőverezésekre kényszerítették.

3.5. A 80-as évek első felének represszív büntetőpolitikájával való szakítás első jelei a gorbacsovi politika, a „peresztrojka” és a „glasznoszty” hazai térnyerésével mutatkoztak. A szembenálló világrendszerek konvergenciája átláthatóvá és összehasonlíthatóvá tette az olyan, korábban gondosan titkolt büntetés-végrehajtási mutatókat, mint a

42 Lásd: Módszertani Füzetek 1984. 1. száma tematikusan ismerteti a bv. nevelésfejlesztési koncepciót, majd az országos parancsnokság vezető szakemberei tollából e koncepcióval kapcsolatos tanulmányokat tartalmaz.

43 A büntetés-végrehajtás munkáltatás fejlesztésének koncepcióját lásd: Módszertani Füzetek 1987. 1. számában.

fogvatartotti ráta, a börtönök férőhelykapacitása, zsúfoltsága stb. Az évtized közepére kialakult rendkívül kedvezőtlen hazai helyzet javítása, a „szalonképesség” megővése érdekében kibocsátott 20/1986. sz. NET határozat (a jogpolitikai irányelvekről) arra ösztönözte a jogalkalmazást, hogy a kisebb súlyú bűncselekményt első ízben elkövetőkkel szemben lehetőleg mellőzze a végrehajtandó szabadságvesztést. Ez az intézkedés 1987-88-ban az 1 év alatti ítélettel rendelkező elítéltek számának csökkenésével járt, amely hozzájárult a fogvatartotti létszám csökkenésének megindulásához (ezt segítette elő átmenetileg az előzetesen letartóztatottak létszámának apadása is a büntetőeljárás törvény 1987. évi módosításával). A kriminálpolitika enyhülése a rendszerváltozás előtti években tükröződik a végrehajtás progresszivitásának intézményein, különösen a végrehajtási fokozat enyhítése, az átmeneti csoportba helyezés szélesebb körű alkalmazásának alakulásán, valamint a büntetésfélbeszakítás kiugróan magas engedélyezésén. Ugyanakkor a 80-as évek második felétől a bv. szervezetnek egyre erősödő kedvezőtlen folyamattal kellett szembesülnie: a szabadulás előkészítésének problémáival, az utógondozásnak és a pártfogó felügyeletnek ellehetetlenülésével, a külvilág objektív és szubjektív fogadókészségének jelentős csökkenésével.

4. A „nevelés-gondolat” az elítéltek emberi jogainak kiteljesedése aspektusában

Az elítéltek pozitív irányú befolyásolása a XX. század elejétől összhangban állt a szabadságvesztés végrehajtásának uralkodóan humán tartalmú speciál-preventív célkitűzésével. A második világháború után az észak-amerikai kontinensen és Nyugat-Európában a treatment-ideológia, hazánkban a 60-as 70-es években elterjedt átnevelési szemlélet egyaránt az elítéltek morális átalakítását, a bűnelkövetéstől belső meggyőződésükből fakadó tartózkodásukat tűzte ki célul, ennek elérését főképpen pszichológiai, pedagógiai módszerekkel látták megvalósíthatónak. Ez a börtönmodell mind az európai, mind a hazai büntetés-végrehajtási gondolkodásban az utóbbi évtizedekben jelentős mértékben átvértékelődött. *A korábbi, az elítéltek megváltoztatására irányuló törekvések a gyakorlatban irreálisnak, túlnyomórészt megvalósíthatatlannak bizonyultak. Helyébe olyan modell lépett, amely nem mond le az elítéltek pozitív irányú befolyásolásának hatásrendszeréről, de azt a társadalomba visszatérésük esélyét javító készségeik és képességeik, személyes erőforrásaik fejlesztésére ajánlja. E felfogás tehát ahelyett, hogy az elítéltek személyiségének átalakításával próbálkozna, lehetőséget kínál számukra önmaguk megváltoztatására. Ebben a paradigmaváltásban jelentős szerepe volt annak a törekvésnek, amely az emberi jogoknak az elítéltekre kiterjesztését tűzte ki céljául, és ezen belül biztosítani kívánta az elítélteknek saját sorsuk alakításához fűződő önrendelkezési jogát. A paternalista börtönmodellt felváltó, az elítéltekkel együttműködő börtönmodell kialakítása tehát egyaránt indokolható büntetés-végrehajtási szakmai és az európai emberi jogi fejlődést kísérő okokkal.*

Hazánkban a rendszerváltást követően az 1993-as novellával történt meg a fenti modell bevezetése, ezen belül a nevelés intézményének jogi kiigazítása. E felfogás szerint a szabadságnak, a jogoknak és javaknak elvonása a szabadságvesztés-büntetését töltő

elítélttől, e büntetés elengedhetetlen velejárója, mert enélkül nem rendelkezne visszatartó hatással. A szabadságvesztés végrehajtásának korszerű felfogása azonban nem elégedhet meg a szabadságelvonással járó hátrányok, a büntetéssel szükségszerűen együtt járó „rossz” elrettentő, motiváló hatásának egyoldalú érvényesítésével. Évszázados tapasztalatok ugyanis arra intik a szakembereket, hogy az a börtön, amely csak az elvonásokra, a minél szigorúbb, keményebb rezsimre, a fogvatartottak mély alávetésére, megalázására vagy csupán megőrzésükre helyezi a hangsúlyt, a korszerű büntetés-végrehajtástól elvárható minimális eredményességre sem számíthat. Ellenkezőleg, az ebből a börtönből szabaduló elítéltek többsége elsvárosodott, elszemélytelenedett, és inkább növekvő, dacos agresszivitással kellene esetükben számolni. Éppen e felismerésnek köszönhető az a törekvés, amely a börtön visszatartó, elrettentő „negatív” motiváló hatását „pozitív” hatáselemekkel egészíti ki. Ez utóbbiak funkciója nem más, mint az elítéltnak kiutat kínálni korábbi életvitele megváltoztatásához, serkentést, segítséget nyújtani számára a szabadulása utáni beilleszkedéshez.

Az elítélt személyiségének pozitív irányú befolyásolásához a nemzetközi szakirodalom minden olyan tevékenységet felsorol, amely az elítélt fizikai vagy mentális egészségének megőrzését, illetve helyreállítását célozza, ezenkívül a társadalmi rehabilitációt, a szociális felelősségérzetet, illetve a bűnözéssel való szakítást elősegítő lépések teljes skáláját. A hatályos magyar büntetés-végrehajtási szabályozás ezt a pozitív irányú befolyásolást gyűjtőfogalommal *nevelésnek* nevezi, és ide sorolja az elítélt megismerését, foglalkoztatását, önképzését, rehabilitációs és szabadidős programjának szervezését, jutalmazását, fegyelmi felelősségre vonását, a családi és társadalmi kapcsolatok támogatását.⁴⁴ A bv. kódex az elítéltnek nevelése címszó alatt alapelvei jelentőséggel határozza meg a szabadságvesztés végrehajtásának feladatát, amely arra irányul, „*hogy fenntartsa az elítélt önbecsülését, fejlessze a felelősségérzetét és ezzel elősegítse, hogy felkészüljön a szabadulás utáni, a társadalom elvárásának megfelelő önálló életre*”.⁴⁵ A nemzetközi normákból a hazai szabályozásba átvett olyan elemek, mint az *önbecsülés fenntartása, a felelősségérzet fejlesztése* a büntetés-végrehajtási szervezet azon kötelességét hangsúlyozzák, hogy a szabadságvesztés-büntetés – amennyire az lehetséges – ne károsítsa az egyén értékeit, így önértékelését, önálló életvitelre való képességét. Az elítélt önbecsülésének fenntartását megfelelő – az emberi méltóságot tiszteletben tartó – bánásmóddal, értelmes tevékenység (foglalkoztatás) szervezésével, a társadalmi hasznosság tudatának kialakításával, illetve erősítésével kell elérni. Fel kell kelteni az elítélt felelősségét saját jövőbeni sorsának alakulásáért, elfogadatulva vele azt, hogy a társadalomba való beilleszkedése elsősorban az ő erőfeszítésein múlik. Hatályos szabályozásunk tehát túllép az elítélt személyiségformálását célzó hagyományos neveléértelmezésen, nem törekszik arra, hogy a végrehajtó szerv az elítéltre rákényszerítse befolyását, hanem vele együttműködve kíséri meg befolyásolásának azon eszközeit, módszereit alkalmazni, amelyek növelik társadalmi érvényesülésének esélyét. *A nemzetközi el-*

44 Lásd: Bv. Szabályzat 68. § (2) bek.

45 Lásd: Bv. kódex 38. § (1) bek.

vekkel összhangban az elítélt együttműködését a honi végrehajtás ösztönzési rendszerén alapuló érdekeltsége segíti elő, amelyben a követelmények teljesítésére nem a hagyományos represszív intézkedésekkel, hanem a kilátásba helyezett, jelentősen megnövelt előnyökkel, kedvezményekkel kívánja motiválni.

A nevelésnek a hatályos szabályozás szerinti értelmezése az európai államokban a 70-es évektől elterjedt *szociális gondozási/kezelési koncepciójához* közelít, amely kerüli az intim térbe való kényszerű beavatkozást, és inkább az elítélt érdekeinek képviseletével, motivációja felkeltésével, tanácsadással segíti elő társadalmi adaptációját. E szemléletváltásnak – többek között – oka volt az a felismerés, hogy a börtönben levő, többségében hátrányos szociális helyzetű rétegekből kikerült elítéltek társadalomba visszavezetéséhez személyiségük és az azt körülvevő szociális közeg együttes figyelembevételére van szükség. A szociális gondozás /kezelés természetesen nem vállalhatja fel a bűnözést kiváltó környezeti hatások elleni harcot, de az elítélttel együttműködve megkísérli azokat az életlehetőségeket megkeresni, amelyek növelik társadalmi érvényesülésének, boldogulásának esélyét.

A nemzetközi szakirodalom arról tájékoztat, hogy az elítéltek szociális gondozása azokban a bv. intézetekben a legsikeresebb, ahol összehangolt munka folyik az elítéltek szabadulásra felkészítésében, és ahol ez a tevékenység a befogadástól a szabadításig áthatja a fogvatartottak képzési programjait és a személyes ügyeikkel való foglalkozást. E szakirodalom a szabadulásra való felkészítést két területre osztja: az egyik az elítélt igényének megfelelő támogató képzés – általános és szakmai képzés, munkakészség begyakorlása stb. – a másik speciális, gyakorlati felkészítés a visszailleszkedés megkönnyítése érdekében. Ez utóbbival összefüggésben hangsúlyozzák, hogy az elítéltnak rendelkeznie kell mindazon információkkal, amelyekre szüksége lehet a társadalomba való visszatéréskor. Ide tartozhatnak az álláslehetőségek, munkanélküliség, lakáshelyzet, közlekedés, szociális segélyek, egészségügyi és oktatási szolgáltatások stb. kérdései a szabad társadalomban. De legalább ilyen fontosnak tekintik a visszailleszkedés emberi-érzelmi viszonyaira való felkészítést, amilyen pl. a családi kérdések, sexualitás, gyermekgondozás, erőszak és önérvényesítés, a feszültségekkel való birkózás. Gyakorlati ismeretek nyújtásával fokozható az elítéltek megértése egy elfogadható életmód iránt olyan területen, mint a táplálkozás, a higiénia, az idő- és a pénzbeosztás. Az elítéltek beilleszkedésének fenti, szubjektív feltételeinek segítségével túl legalább ennyire fontos az a támogatás, amely a szabaduló objektív feltételeinek – elsősorban lakásviszonyainak, munkalehetőségének – megteremtésére irányul. Ezért a nemzetközi szabályok szorgalmazzák azt a szoros együttműködést, amelynek a bv. intézet és a segítségnyújtással foglalkozó állami, társadalmi szervek és önkéntes segítők között kell létrejönnie.

Összefoglalóan megállapítható, hogy a XX. század végére a „nevelés-gondolat” tartalma és gyakorlati érvényesítése a század eleji pozitívista reformtörekvésekhez képest gyökeresen átalakult. Ennek egyik oka – megítélésünk szerint – abban keresendő, hogy fogvatartottak személyiségkorrekciójának, illetve személyiségfejlesztésének elvileg tágabb lehetőséget kínáló tettes-felelősségi ítélkezési rendszer bevezetésének minden próbálkozása az elmúlt évszázadban kudarcot vallott. A század második felétől a

bűnözés és a büntetések alkalmazásának determinista szemlélete a bűnmegelőzés hatékony speciálpreventív eszközének tekinti a börtönt, ezen belül csodaszernek a nevelést, amely képes az elítéltek morális átalakítására is. A korabeli büntetőpolitika igényli (vagy legalábbis nem ellenzi) a bűnelkövetők nevelése neveléstudományi specifikumainak, rendszerének, a kriminálpedagógiának felnőttekre, fiatalkorúakra egyaránt alkalmazható kidolgozását. A múlt század utolsó negyedében a börtönügy (külföldi és hazai felismerései relatíve gyengítik a szabadságvesztéshez fűződő korábbi elvárásokat. A végrehajtás során a büntetőpolitika továbbra is preferálja a reszocializációs célokat, ezeket azonban a börtönkárosító hatások csökkentésében, a nevelésnek, mint az egész intézmény pozitív hatásrendszerének erősítésében tűzi ki, már nem igényli ennek neveléstudományi megközelítését. A végrehajtás gyakorlatában a nevelés mindvégig másodlagos szerepet tölt be a börtön biztonságának primátusával szemben, sem személyi, sem tárgyi, sem pedig szervezeti feltételei nem alkalmasak a jogszabályi előírások teljesítéséhez.

A rendszerváltozás után az elítéltek emberi-önrendelkezési jogainak kiteljesedése szükségessé teszi a korábbi börtönmodell olyan átalakítását, amelyben a pozitív, a visszaélészkedést segítő hatásrendszer alkalmazása az elítéltek együttműködését feltételező szolgáltatássá válik. Ez utóbbi folyamatban a „nevelés” korábbi fogalomtartalma kiüresedik, helyette más fogalmak, mint a szociális gondozás/kezelés, a reszocializációs gondozás fogalmai lépnek.⁴⁶

A „nevelés-gondolat” XX. századi helyének, szerepének funkciójának átalakulásával még korántsem zárult le fejlődéstörténete. Nem vitatható el a humán tudományok művelőitől az az útkeresés, amely az inadaptáltak, erkölcsi fogyatékosok, antiszociálisok társadalomba visszavezetésének módszereit, eszközeit kutatja. E téren, újabban a fiatalkorú bűnelkövetők reszocializálásában jelentek meg biztató tudományos törekvések.⁴⁷ Ez azonban egy újabb dolgozat tárgya lehet.

46 A jelenleg folyó büntetés-végrehajtási kodifikációs munkálatok eddig elkészült tervezeteiből a „nevelés” kifejezés kimaradt. Mindaz, ami a jelenleg is hatályos szabályozásban a nevelés címszó alatt szerepel, a tervezetekben a végrehajtás rendjének (rezsimjének) szabályozási körébe került.

47 Különösen: Ruzsonyi Péter: A konstruktív életvezetés megalapozása fiatalkorú bűnelkövetők körében zártintézeti viszonyok között. Bölcsészdoktori disszertáció, ELTE, Budapest, 1998., illetve Volentics Anna: Bűnelkövető fiatalok reszocializációs gondozása. In: Gyógyító pedagógia – nevelés és terápia (szerk.: Gordosné Szabó Anna). Medicina Könyvkiadó, Budapest, 2004.

Pallo József

A gyógyító jellegű büntetőjogi kényszerintézkedések végrehajtásának jellegzetességei

A büntetés-végrehajtási jog gyakorlatias¹ megközelítése széles területet ölel fel, mert a végrehajtási profil alapjaiban meghatározó szabadságvesztés és előzetes letartóztatás foganatosításán túl magába foglal több intézkedést is. Ezeknek az intézkedéseknek egyik² csoportja az ún. *gyógyító jellegű, büntetőjogi kényszerintézkedések* köre, melybe a *kényszer-gyógykezelés és az alkoholisták kényszergyógyítása*³ sorolható. A büntetőjoggal foglalkozó szakemberek között régóta zajlik az a vita, mely ezen intézkedések végrehajtásáról és végrehajthatóságáról, illetve a struktúrában elfoglalt helyéről szól. Külön aktualitást ad a további együttgondolkodásra az a tény, hogy a vonatkozó joganyag kodifikációja hivatalosan még nem zárult le, és ennek fényében (vagy árnyékában) nem haszontalan beszélni a két jogintézményről, melyek érdekes ellentmondásokkal „színesítik” a hatályos szabályozást. Nem tartom megkerülhetőnek, hogy rövid történeti visszatekintést tegyek, mert az egyes végrehajtási összefüggések szélesebb kontextusba ágyazva érthetőek meg igazán.

Az elmebeli rendellenességek jogi értékelésének alapjai

Az emberiség történetének korai szakaszában az ún. *elmebeli rendellenességekhez* való társadalmi viszony meglehetősen változó volt. Az éppen uralkodó hatalom szemléletmódjának megfelelően a babonás tisztelettől, a kínzásokon (ördögüzéseken) át a kiélemtlen kivégzésekig terjedt az a bánásmód, melyben ezek az emberek részesültek. A történelem, ezen „prehistorikus” időszaka írásom szempontjából nem igazán értékelhető⁴, így ezzel nem kívánok nagyobb terjedelemben foglalkozni.

Átütő változást az orvostudományok fellendülése, majd elkerülhetetlen differenciálódása jelentett, mert megjelent az a szemléletmód, mely szerint az elmebeli állapotot az alkalmazott jogkövetkezmények során figyelembe kell, vagy lehet venni. Nem kife-

- 1 Ebben az esetben a bv. jog fogalma alatt a gyakorlati szempontok alapján konstruálható definíciót értem, mely a bv. szervezet feladatait állítja középpontba. E szerint: azoknak a jogszabályoknak az összessége, melyek meghatározzák a külön jogszabályban nevesített, egyes büntetőjogi, büntető eljárásjogi és közigazgatási (rendészeti) szankciók végrehajtásának rendjét és rendszerét
- 2 Más szempontok alapján minősül az idegenrendészeti őrizet (közigazgatási-rendészeti kényszerintézkedés) és az előzetes letartóztatás (büntető eljárásjogi kényszerintézkedés).
- 3 Az 1987. évi III. törvény szerint a büntetés-végrehajtási szervezet – átmenetileg – nem kötelezett a kábítószertelvezők kényszergyógyítására.
- 4 Természetesen ezen időszak a jogtörténetek számára izgalmas és kimeríthetetlen információk tára, kutatását kiemelten fontosnak tartom.

jezetten az elmeműködés zavarára hivatkozással, de már az 1532. évi, V. Károly nevével fémjelzett *Constitutio Criminalis Carolina* 176. cikke, utal arra, hogy értékelni kell az elkövető kriminális veszélyességét, és ehhez rendelhető a megfelelő biztonsági eszköz.⁵ Legalább ennyire fontos volt a humanista (jog)filozófia tényerése és megújító hatása, különös tekintettel *Hugo Grotius*⁶ (1583-1645), illetve a későbbiekben *John Locke*⁷ (1632-1704), *Jean-Jacques Rousseau*⁸ (1712-1778) és *Francois Voltaire*⁹ (1694-1778) munkásságára.

A XVI. század utolsó harmadában fordulat következett be, mely a csavargók, szegények, koldusok arányának változásával együtt járó urbanizációs tömegkriminalitás következménye volt. A probléma megoldása, illetve kezelése érdekében létrehozták a dologházakat, melyekbe szép számmal utalták az említett társadalmi rétegek „arra érdemes” tagjait.

Ennek nyilvánvaló következményeként, sok olyan elkövető bukkant fel, aki szellemileg abnormálisnak minősült, illetve iszákos életvitele miatt vált bűnelkövetővé, és emiatt napi problémát okozott a korabeli igazságszolgáltatás számára. Ezeknek az embereknek nyilvánvalóan másfajta körülményeket kellett volna biztosítani, azonban ennek megvalósítása komoly szemléletbeli és anyagi problémákba ütközött az akkori körülmények között.

Az első dologház megjelenésétől¹⁰ (1550, *Bridewell*) annak felismeréséig, hogy az elmebeli és egyidejűleg kriminalizációs problémákkal küzdő embereknek sajátos elhelyezési – és elmebeli rehabilitációra is alkalmas – körülményeket kell biztosítani, igen hosszú idő telt el. Ebben a folyamatban korszakos jelentőségű volt *Philippe Pinel*¹¹ (1745-1826) sokat emlegetett cselekedete, amikor az elmeógyógyintézeti kezeltekről leoldotta a bilincset, és egyértelművé tette, hogy ezek az emberek betegek, akiket gyógyítani kell, nem pedig büntetni.

Minden ország jogi és társadalmi hagyományainak megfelelően járta végig a maga útját, és fejlesztette a szabályozást, amíg a XIX. századra kialakulhatott az a szemlélet, hogy jellemzően a büntetőjogi szabályozásnak kell a kóros elmeállapotú elkövetők tetteinek értékelését és „további sorsát” megoldani.

A kérdéskör iránti tudományos érdeklődés megnőtt, melynek eredményeit, felfogásbeli eltéréseit és fejlődési tendenciáit jól meg lehet különböztetni az egyes kriminológiai irányzatok tanait vizsgálva.

A XIX. század közepétől egyre nagyobb tért nyert az ún. *olasz pozitivisták iskolája*, melynek jelentősebb képviselői *Cesare Lombroso* (1835-1909), *Raffaello Garofalo*

5 Nagy Ferenc: *Intézkedések a büntetőjog szankciórendszerében*. KJK, Budapest, 1985. 10. o.

6 Angol jogfilozófus.

7 Angol jogtudós, jogfilozófus.

8 Francia író, filozófus, a felvilágosodás meghatározó gondolkodója.

9 Francia filozófus, köz- és szépíró, a felvilágosodás kiemelkedő alakja.

10 A dologházakban szigorú munkakényszerrel egybekötve valósult meg a szabadságelvönás. Ez a megoldás egészen a XX. század első harmadáig alkalmazott volt.

11 Francia elmeógyógyász, aki tevékenységét a börtönökre is kiterjesztette.

(1851–1934) és Enrico Ferri (1856–1929) voltak. Az általuk képviselt álláspont egyértelműen mutatja, hogy preventív intézkedéseket kell tenni a társadalom védelme érdekében, így például „a bűnöző örülteket külön intézetekbe kell zárni”¹², vagy „az örült elkövetők és az alkoholisták gyógyintézetbe zárása nem lehet kérdés”¹³, illetve a „kriminálpolitikai eszközei a javítás és gyógyítás a reszocializálható elkövetők számára”¹⁴. Munkásságuk legvitatottabb pontja, hogy szerintük az intézkedéseket (beleértve a gyógyító jellegűeket is) nemcsak azokkal szemben kell alkalmazni, akik már elkövettek valamilyen bűncselekményt, hanem azokkal szemben is, akiknek veszélyes állapota bűncselekmény jövőbeni elkövetését valószínűsíti. Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy az alaptézisként működő bűnösségi elvet a veszélyességi elvvel cserélték fel, mely a jogrendszer számára nem volt követhető.

A XIX. század közepén, illetve végén jelentkező új irányzatok központi alakja Franz von Liszt volt (1851–1919), aki marburgi programjában¹⁵ kifejtette, hogy a büntetőjogi következmény lényegi eleme, hogy az elkövető egyéniségéhez igazított behatásként jelenjék meg.¹⁶ Ennek ellenére sokáig tagadta, hogy szükség lenne az ún. intézkedésekre, azonban 1912-ben álláspontját megváltoztatta¹⁷, és jogkövetkezményi rendszerben megjelennek ezek a jogkövetkezmények, külön nevesítve a „beszámíthatatlan elmebeteg” és a „korlátozottan beszámítható elkövetők részére a gyógyintézeti kezelést”.¹⁸ A német birodalmi Btk. 1909-es tervezete körül kialakult parázs szakmai vita szintén a jogkövetkezmények dualizmusának szükségességét erősítette meg Lisztben, aki az elmebeteg bűnözők gyógyítását állami kötelezettségként jelölte meg.¹⁹

Ennek az időszaknak másik vezéralakja a belga Adolphe Prins (1845–1902) volt, aki a veszélyes bűnelkövetők kategorizálása során a szellemileg rendellenes bűnelkövetőket kiemelt figyelemben részesítette. Álláspontja szerint az ilyen elkövetőket nem kell enyhébb szankcióval súlytani, de olyan új intézményekre van szükség, melyek különböznek a börtönöktől, illetve az elmeegógyintézetektől, és ezzel a törvényszéki klinikák előképét vázolta fel. A kóros elmeállapotú elkövetőkkel szembeni védelmet a közigazgatási és az igazságszolgáltatási hatóságok közös feladatának jelöli meg! Munkásságát vizsgálva kritikaként fogalmazható meg, hogy az intézkedések szerepét illető tanait mindenféle elvi definíció nélkül teszi meg.²⁰

12 Cesare Lombroso kijelentése.

13 Roberto Garofalo szavai.

14 Enrico Ferri véleménye.

15 Liszt munkásságában itt jelenik meg az ún. célbüntetés (cél gondolat) fogalma, melyről az iskola kapta a nevét. A marburgi jelző az ottani egyetemre utal.

16 Nagy Ferenc i. m. 24. o.

17 Az átrendeződés hátterében az ún. iskolavita állt, amely a klasszikus tanok képviselői (Birkmeyer, Binding) és a modern tanok képviselői (Liszt, Kahl, Lilienthal) között folyt.

18 Nagy Ferenc i. m. 32. o.

19 A tervezet 65. §-a szabályozta beszámíthatatlanként gyógyintézeti kezelését, illetve az alkoholisták intézeti elhelyezését, mellyel Liszt mélyen egyetértett.

20 Nagy Ferenc i. m. 33. o.

A fejlődés következő állomása a XIX. század legvégére esik, amikor színre lépett *Carl Stoos* (1849-1922), aki munkásságával megszilárdította a szankciók dualista²¹ felfogásának elméletét. Nézetei szerint nemcsak az szükséges a szankciók alkalmazhatóságához, hogy belátási képességgel rendelkezzen az elkövető, hanem az is, hogy „megbüntethető” legyen, azaz a jogkövetkezmény pszichés hatását képes legyen érzékelni. Márpedig a szellemileg abnormális elkövetőknél erről nem lehet beszélni, melynek következménye, hogy nem vonhatók állami büntetés alá. Legnagyobb hatású művében²² mégis alakít álláspontján, mert elismeri a beszámíthatatlanok és a korlátozottan beszámíthatók intézeti őrzésének lehetőségét, melynek alkalmazhatóságát a közrend védelméhez kapcsolja. Az 1893. évi svájci kodifikációs kísérlet során javasolta, hogy hozzák létre az iszákosok gyógyintézetét²³, illetve az alkoholista életmódhoz rendeljenek bizonyos gyógyító jellegű intézkedéseket. Stoos nevéhez fűződik az az elvi éllel tett megálapítás, hogy az intézkedés, minőségileg több a büntetésnél, mert az elkövető kezelése irányába is hat és addig tart, amíg célját el nem érte.

Magyarország mindig is Európa része volt, ezért a hazai fejlődést a nemzetközi tendenciákban megjelenő értékek elfogadása jellemezte. Igazán „magyaros” megoldás nem alakult ki a tárgyalta kérdéskörben, de ez nem azt jelenti, hogy nem voltak, olyan kiemelkedő tehetségű jogtudósaink, akik nagyban hozzájárultak a korabeli európai jogi kultúra eredményeinek hazai integrálásához. Munkásságukat a korszerű nézetek mértéktartó egyeztetése és logikai összefoglalása jellemezte. Eppen ezért, szükségesnek tartom – ha röviden is – megemlíteni a legnagyobbak²⁴ vonatkozó álláspontját.

A klasszikus felfogás képviselői közül *Edvi Illés Károly* (1842-1919) 1913-ban megjelent Btk. tervezetében a közveszélyes, elmebeteg, iszákos elkövetőket megfelelő ápolás végett tébolydába, vagy más intézetbe helyezné, de nem büntetőjogi intézkedésként.²⁵ *Fayer László* (1842-1906) a „*A büntetési rendszer reformja*” című munkájában kifejti, hogy az alkoholizmus visszaszorítása fontos társadalmi érdek, de visszaszámolnak tartja az okozott „*erkölcsi deficit*” utólag büntetéssel történő helyrehozatalát. *Wlaszics Gyula* (1852-1937) az „*alkoholisták és az örült bűnösök*” esetében határozatlan ideig tartó kényszerintézkedések alkalmazását tartja megvalósíthatónak – kellő személyi biztosítékok mellett.

A közvetítő irányzat hívei között találjuk *Vámbéry Rusztemet* (1872-1948), aki amellet tette le voksát, hogy az elmebeteg elkövetők gyógyintézetbe utalását bíróság mondja ki, illetve a korlátozottan beszámítható bűnösöket enyhébb büntetés kiállása után gyógyító vagy gondozó intézetbe lehessen utalni. *Angyal Pál* (1873-1949) az 1904-ben kiadott büntető novella tervezetében, arra tesz javaslatot, hogy a korlátozottan beszámítható vagy közveszélyes bűnözők tébolydában, illetve más hasonló intézet-

21 A büntető szankciórendszer büntetésekre és intézkedésekre tagolódását jelenti.

22 A svájci büntetőjog alapvonásai (1892)

23 Nagy Ferenc i. m. 39. o.

24 A felsoroltak kiválasztása teljesen szubjektív történt, a névsor korántsem teljes.

25 Edvi Illés Károly: Előadói tervezetek. 1913. 165. o.

ben töltsék büntetésüket, ahol megfelelő ápolásban részesülnek. Végül: a legnagyobb magyar büntetőjogász, *Finkey Ferenc (1870-1949)* álláspontja szerint a közveszélyes korlátozott beszámítású elkövetőket orvosi és közigazgatási vezetés alatt álló gyógy-leltartóztató intézetekbe, az iszákosokat gyógyintézetekbe kell helyezni a bíróság által.

Az eddig elmondottakból talán érzékelhető, hogy a kóros elmeállapotú elkövetők és az iszákos elkövetők magatartásának vizsgálata gyakran állt a jogtudósok, jogfilozófusok érdeklődésének központjában. Ez a kiemelt figyelem teljesen érthető, hiszen olyan gyakorlati és elméleti ellentmondásokat kellett felszámolni, melyek nélkül a kóros elmeállapotban elkövetett cselekmények megítélésének és értékelhetőségének büntetőjogi szabályozása folyamatosan problémákat vetett volna fel.

Elődeink munkásságának eredményeképpen – ma már nem vitathatóan – a kóros elmeállapotban elkövetett, illetve az alkoholizmussal összefüggő deliktumok következményei mint büntetőjogi gyógyító jellegű intézkedést megalapozó magatartási formák jelennek meg a hatályos szabályozásban.

A hazai fejlődés fontosabb történeti állomásai a jogszabályok tükrében

Mint már utaltam rá, hazánk nem maradt ki a XIX. századi „*elméleti és szemléte-
li fősodorvonal*” hatásának következményeiből, melyek a **kényszer-gyógykezelés** megítélésében²⁶ is jelentkeztek. Ebben az időszakban elfogadott álláspont volt, hogy az elmeorvosintézetekbe²⁷ a gyógykezelésre szoruló és közveszélyes személyek vehetők fel. Magyarországon első alkalommal „*a tébolydai ügyről szóló 1876. évi XIV. törvény-
cikk*” rendelkezik az említett feltételeknek megfelelő személyek elhelyezéséről. A jogszabály érdeme, hogy humanitárius elvek alapján – a büntetés teljes mellőzésével – preventív közigazgatási intézkedésként²⁸ jeleníti meg a kényszer-gyógykezelést.

A szabályozás elveit illetően igen beszédes a következő regula: „*az elmebeteggel szemben csak az okvetlenül jelentkező szükség estén alkalmazhatóak kényszerítő eszközök, melyek a veszély elmúltával megszüntetendők*”.²⁹ Ugyanakkor az ön- és közveszélyesség fogalmát nem definiálja a törvénycikk, helyette relatív értékelhetőséget biztosít, mely középpontjába nem a betegség súlyosságát állítja, hanem a körülményeket és a környezetet. A tébolyda nem tartja *feltétlenül szükségesnek*³⁰ a gyógyítást, megelégszik az elmebetegek külvilágtól való elzárásának biztosításával, mellyel a társadalom védelmét szolgálta. Az intézmény igazgatóját óriási felelősséggel terhelte meg a szabályozás, amikor feladatkörébe utalta annak eldöntését, hogy a beteg intézetben tartását – bírósági végzés nélkül, de értesítési kötelezettség mellett – meghosszabbítsa.

26 Itt utalok rá, hogy a ma elfogadott terminológiát használom, de ez nem feltétlenül esik egybe a történeti fejlődés egyes szakaszainak megnevezéseivel.

27 Ide értve a kórházak, klinikák zárt elmeosztályát és az elmebeteget kezelő gyógy-szanatóriumot is.

28 A szabályozás szellemisége, korszerűsége igen nagy visszhangot keltett a korabeli Európában.

29 1876. évi XIV. törvénycikk 7. §

30 A szabályozás természetesen nem zárta ki, hogy a „lehető mértékű javulást” ne segítsék elő.

A jogi háttér további kidolgozását mozdította elő „a büntető törvénykönyvről szóló 1878. évi V. törvénycikk”³¹, mely szerint: „nem számítható be a cselekvénye annak, ki azt öntudatlan állapotban követte el, vagy kinek elmetehetsége meg volt zavarva és emiatt akaratának szabad elhatározási képességével nem bírt.”³² A Csemegi-kódex tehát megkülönböztette az elmezavart és az öntudatlan állapotot, melyek azonban nem zárják ki egymást, továbbá általános formulaként határozta meg az „értelmi tehetség hiányát”, de nem sorolta fel taxatív az egyes formáit. A végrehajtás–gyógyítás szempontjából ez a jogszabály nem ad útmutatást, de a kóros elmeállapot fogalmának büntetőjogba emelésével nagyban hozzájárult a későbbi szabályozás útjának kijelöléséhez.

Magyarországon egészen 1948-ig csak fogyatékos közegészségügyi rendelkezések voltak életben, de büntetőjogi intézkedés nem létezett a beszámíthatatlan elkövetők gyógyítására, őrzésére.³³ Abban az évben lépett hatályba a III. Büntetőnovella, mely a következő szabályozást tette: „a t a személyt, aki 18. életévének betöltése után büntetet vagy vétséget követett el, ha beszámítását elmebetegsége kizárja, biztonsági őrizetbe kell helyezni”.³⁴ A jogintézmény célja az elkövető ártalmatlanná tétele, gyógyítása és a közveszélyes állapot megszüntetése volt. A biztonsági őrizet ideje 1 év volt, melyet nem lehetett rövidíteni, majd ennek letelte után az elrendelő bíróság döntött az érintett további sorsáról.³⁵ Külön rendelkezett a szabályozás arról, hogy erre a célra rendelt intézetben vagy intézményben kell végrehajtani a biztonsági őrizetet. Ez a jogi megoldás sok problémát vetett fel, így komoly kritikák érték, elsősorban Schäffer István³⁶ és Horányi Béla részéről³⁷.

A büntetőjog általános részéről szóló 1950. évi II. törvény³⁸ néhány kisebb módosítást emelt be a joganyagba, de nem változtatott azon a szemléleten, hogy biztonsági őrizetet kell alkalmazni a kóros elmeállapotú elkövetőkkel szemben. A jellemző változtatások közül kiemelem, hogy a büntetendő cselekményt elkövető közveszélyes állapotú elmebetegekkel szemben rendeli el a jogintézmény alkalmazhatóságát, illetve a közveszélyes állapot megszűnése után azonnal meg kell szüntetni a fogatatosítást. A gyakorlati végrehajtás tekintetében ekkor sem került kialakításra a megfelelő szabályozás.

A mai szóhasználatnak is megfelelő fogalom – a kényszer-gyógykezelés – a büntető törvénykönyvről szóló 1961. évi V. törvényben jelent meg. Az új terminológia bevezetése körül komoly szakmai vita alakult ki, melynek vezéralakjai Schulteisz Imre és

31 Talán nem is kellene utalnom rá, hogy a Csemegi-kódexről van szó.

32 1878. évi V. törvénycikk 76. §

33 Nagy Ferenc i. m. 150. o.

34 1948. évi III. Büntetőnovella 1. §

35 Újabb 1 évre elrendelte, illetve megszüntette a biztonsági őrizetet.

36 „Félő, arra irányozzák a figyelmet, hogy a megtorlás elől menekülni igyekvő büntetett részére alkalmatlan eszközözze tegyék az elmebetegség színlelését”, illetve „a bírő az elkövető múltja miatt fog eljárni, és nem a jövője érdekében”.

37 Szerinte a betegre nézve súlyos hátrányokat okoz, ha egy rövidebb idejű gyógyulás után, 1 évig az intézetben kell maradnia.

38 Ezt a jogszabályt illetik Btá. Megnevezéssel, és ebben helyezték hatályon kívül a Csemegi-kódex még alkalmazható rendelkezéseit.

Szabó András professzorok voltak.³⁹ A hatályba lépő törvény már egyértelműen célként jelölte meg a gyógyítást, a beszámítási képesség kizárásának rendszerébe beemelte a gyengeelméjűség és a tudatzavar bizonyos eseteit⁴⁰ is, továbbá az elrendelés alapvető feltételeként a bűnismétlés veszélyét határozta meg. Ebben a szabályozásban már a végrehajtás keretei is megjelentek, mert lehetőség nyílt kijelölt egészségügyi intézetben való kezelésre⁴¹, vagy gyógykezeléssel egybekötött otthoni ápolásra. A kényszer-gyógykezelést mint határozatlan tartamú intézkedést szabályozta a törvény.

Külön utalni kell arra, hogy a törvény hatályba lépése után tovább folytak a magas színvonalú szakmai-tudományos viták, melyekben a kényszer-gyógykezelés kiterjesztésének szükségessége⁴², illetve jogterületi betagozódásának problematikája álltak a középpontban.⁴³

A szabályozás képét tovább árnyalta a *büntető törvénykönyv módosításáról szóló 1971. évi 28. számú törvényerejű rendelet*, mely az elkövetett cselekmény jellegét is figyelembe vette, és a kijelölt intézeti kezelést akkor tette kötelezővé, ha a cselekmény jellegéből adódó bűnismétlési veszély miatt a társadalom védelme másképp nem volt biztosítható. Ugyanakkor lehetőséget teremtett a szabályozás arra is, hogy vétség elkövetése esetén mellőzzék a kényszer-gyógykezelést, ha az a társadalom védelme szempontjából szükségtelen.⁴⁴

A gyakorlati végrehajtás szempontjából kiemelkedő jelentőségű volt a *kényszer-gyógykezelés és az ideiglenes kényszer-gyógykezelés végrehajtásáról szóló 9/1979 (VI. 30.) IM. rendelet*⁴⁵, melyet 2003-ban helyeztek hatályon kívül.

A büntetőjogi gyógyító jellegű kényszerintézkedések csoportjának „másik tagja” az **alkoholisták kényszergyógyítása**. Ebben az esetben a tételes jogi szabályozás nem tekint vissza olyan nagy és gazdag múltra, mint a kényszer-gyógykezelés esetében, azonban a jogintézmény formálódása nem kevésbé érdekes. A tanulmány első fejezetére visszautalva látható, hogy a XX. század elejének kriminálpolitikai kutatatói egyértelműen bizonyították az alkoholizmus és a bűnözés közötti kapcsolatot, ezzel együtt felismerték azt, hogy e speciális helyzetben lévő elkövetőknek speciális bánásmódot kell biztosítani. Mindezek ellenére az első, érdembeli szabályozás a *büntető törvénykönyvről szóló 1961. évi V. törvényben* jelent meg – kényszerelvonó-kezelés néven. Alkalmazhatósága szükségképpen kapcsolódott a mértéktelen alkoholfogyasztáshoz, és mindig büntetés vagy figyelmeztetés mellett rendelhetette el a bíróság. Szabadságvesztés kiszabása mellett a végrehajtás helye a büntetés-végrehajtási intézet volt, míg ettől eltérő esetben zárt gyógyintézetben vagy rendelőintézetben hajtották végre. A rendelőintézeti forma

39 Schulteisz aggályosnak tartotta a biztonsági őrizet felszámolását, míg Szabó a jogi és egészségügyi dimenziók szétválasztását tartotta fontosnak.

40 Feltétel, hogy kóros és betegség jellegű legyen.

41 Abban az esetben, ha büntethetősége esetén 1 évnél nagyobb tartamú szabadságvesztést kellene kiszabni.

42 Lásd pl. a Gárdai – Vigh szerzőpáros és Farkas Sándor vitája.

43 Lásd pl. Szabó András és Berkes György vitája.

44 Nagy Ferenc i. m. 153. o.

45 Ez a jogszabály a jelenleg is hatályos Btk-beli szabályozás első végrehajtási rendelete volt.

esetében az időtartamot és „terápiás programot” az intézet vezetője állapította meg, zárt gyógyintézeti kezelés esetén a folyamat a szükséges mértékig tartott, de nem haladhatatta meg a 6 hónapot.⁴⁶

Ma már csak rossz emlék a kényszergyógyítás egyik „vadhajtása”, mely az *alkoholisták munkaterápiás intézeti kezelése*⁴⁷ néven vonult be a jogtörténetbe. Ez a kezelési forma bevezetésétől kezdve negatív érzelmeket váltott ki a szakmai közvéleményben, hiszen az alkalmazott terápia következményeként⁴⁸ a beteg olyan állapotba került, mely az emberi méltósághoz való jogot súlyosan sértette, illetve a végrehajtás kikényszerítése a jogállamiság alapértékeivel állt szemben. A kezelés időtartama legfeljebb két évig tarthatott, hatékonysága azonban nem volt igazolható. Ezt az ellentmondásos és védhetetlen szabályozást az 1990. évi XIV. törvény végleg száműzte a magyar büntetőjogból.

Mindkét jogintézmény fejlődésében a következő lépcsőfokot a jelenleg is hatályos szabályozást jelenti, azonban ennek ismertetése a tanulmány tagolódása miatt, a következő szerkezeti egységben jelenik meg.

A jelenleg hatályos szabályozás lényegi elemei

A **kényszer-gyógykezelés** szabályozása és végrehajtása ma már komplex rendszerben valósul meg. A jogintézmény elsődleges alapja a *büntető törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvényben* található, a végrehajtás kereteit a *büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. számú törvényerejű rendelet (Bv. Kódex)* állapítja meg, míg a szakma-specifikus szabályozást a *kényszer-gyógykezelés és az ideiglenes kényszer-gyógykezelés végrehajtásáról és az IMEI működéséről szóló 36/2003 (X. 3.) IM rendelet* tartalmazza. Ezen kívül egyes alaki jogi kérdéseket a *büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény* szabályoz, a törvényességi felügyeleti szempontok az *1/1990 (Ü.K.1.) LÜ. utasításból* ismerhetők meg.

A nemzetközi figyelmet igazolja, hogy az európai büntetés-végrehajtási jogban is megjelent a problémakör kezelésének szorgalmazása. Ezen direktívák közül a fontosabbak: az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 818 (1977) számú határozata az *elmebetegek helyzetéről*, az 1235 (1994) számú határozat a *pszichiátriáról és az emberi jogokról*. Ezekon kívül az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R (83) 2. számú ajánlása az *elmezavarban szenvedő személyek és betegként kényszerbeutalt személyek jogi védelméről*, illetve az R (98) 7. számú ajánlása a *börtönökben biztosítandó egészségügyi ellátás etikai és szervezeti vonatkozásairól*.

A kényszer-gyógykezelés elrendelésének előfeltételei a következők: személy elleni erőszakos vagy közveszélyt okozó⁴⁹ büntetendő cselekmény elkövetése, kóros elmeállapot fennállása⁵⁰, betegségi alapú bűnisméltás fennálló veszélye, az elkövetett cselekmény 1 évnél nagyobb tartamú szabadságvesztéssel való fenyegetettsége. Érzékelhető,

46 Nagy Ferenc i. m. 163. o.

47 A végrehajtás helyétül Nagya volt kijelölve.

48 Az alkohol és a kötelezően szedett gyógyszer hatásaként a betegek komoly fizikai és lelki gyötrelmeknek voltak kitéve.

49 Ezen bűncselekményeknek a köre a Btk. indoklásából ismerhető meg.

50 Ezt az anyagi büntetőjog büntethetőséget kizáró oknak minősíti.

hogy a szabályozásban kettős cél fogalmazódik meg, mert a gyógyítás és a társadalom védelme együtt részesül jogi védelemben. Amennyiben ezek a feltételek együttesen megvalósulnak, a bíróság felmenti az elkövetőt a bűncselekmény elkövetése alól, és elrendeli a kényszer-gyógykezelését. A végrehajtás helyéül az *Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézetet* jelöli ki a Bv. Kódex, amelyben célként fogalmazódik meg a lehető elmebeli rehabilitáció, mely sajátos zárt intézeti körülmények között valósul meg.

A kényszer-gyógykezeltre beteg emberként tekint a jogalkotó, és ennek megfelelően sajátos jogi helyzetet biztosít számára. Az eltéréseket már többször részletesen elemezték, ezért érdekesebb, ha a kényszer-gyógykezelt helyzetét más szempontból vizsgáljuk, és az *egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvényben* meghatározott, ún. betegjogokon⁵¹ keresztül mutatjuk be érvényesülését.

A beteg egészségügyi ellátáshoz való joga azt jelenti, hogy mindenki jogosult az egészségi állapotának megfelelő, folyamatos és megkülönböztetés nélküli ellátásra. Az orvos és beteg közötti kapcsolat mindenképpen a bizalomra épül, melyből következik a beteg azon joga, hogy maga választhassa meg kezelőorvosát.

Természetesen a végrehajtásból eredő sajátos körülmények miatt a kényszer-gyógykezelt ezen joga korlátozottan érvényesül, mert csak az IMEI orvosai jogosultak (és kötelesek) a gyógyító tevékenységre. A jogintézmény „*kényszer jellegének*” jogdogmatikai magyarázata igazolja, hogy ennek a jognak torzulása nem minősül jogsértésnek. További általános garancia, hogy a betegek egészségjogi védelmét az Állami Népegészségügyi és Tisztiorvosi Szolgálat látja el a betegjogi képviselők hálózatának működésével.

Az emberi méltósághoz való jog értelemszerűen központi kérdése valamennyi büntetés-végrehajtási jogintézménynek. A kezelés során mindenkit megillető jog, hogy tisztelettel és megbecsüléssel bánjanak vele, és csak az állapotának megfelelő, indokolt beavatkozást végezzék el⁵². Természetesen ez azt is jelenti, hogy a betegek személyes szabadságukban csak kivételes esetben korlátozhatók. A hatályos szabályok szerint az ilyen jellegű korlátozás feltételei, ha a beteg: saját vagy mások életét veszélyeztető támadása miatt az orvosi beavatkozás biztosítása szükséges, engedély nélkül távozni akar, vagy a kezeléssel szemben aktív ellenállást tanúsít. Ezekben az esetekben csak adekvát és differenciált testi kényszer alkalmazása jöhet szóba. Tanulságos az Emberi Jogok Európai Bíróságának (EJEB) joggyakorlatára utalni azokban az ügyekben, melyekben magyar vonatkozások találhatók. Az egyik legismertebb a *Hercegfalvy kontra Ausztria* ügy (1992), melyben a kényszer-gyógykezelt beteget ágyhoz kötözve kezelték, aki ezért többek között a Római Egyezmény 3. cikkelyének⁵³ megsértése miatt perelte Ausztriát. Az EJEB határozatában megállapította, hogy a kényszer elemek részei lehet-

51 Azoknak a jogoknak az összessége, melyek a gyógykezelés tartama alatt külön jogszabály szerint illetik meg a kezelés alatt álló beteget. Ez a jogcsoport a legújabb jogi törekvések kapcsán nyert létjogosultságot.

52 Külön utalni kell arra, hogy az elektrosokk alkalmazásának orvosi és etikai kérdései központi helyen állnak a CPT. vonatkozó vizsgálataiban.

53 Az emberi méltósághoz és bánásmódhoz való jog.

nek a kezelésnek, és amennyiben ezek nem haladják meg az ún. súlyossági minimumot⁵⁴, akkor nem sérül a beteg emberi méltóságához való joga sem. Ennek alapján Hercegfalvy kérelmét e tekintetben a bíróság elutasította. Az EJEB. 1998. szeptember 9-én hozott hazánkat részben elmarasztaló döntést az *M. P. kontra Magyarország ügyben*, mely alapjául a mozgássérült elítélt állapotának nem megfelelő elhelyezése⁵⁵ miatti panasza szolgált. Az emberi méltósághoz való jog védelmének hatékonyságát tovább fokozza a CPT tevékenysége⁵⁶, illetve a társadalmi ellenőrzés⁵⁷ egyre növekvő súlya.

A kapcsolattartás joga szintén nevesített betegjogként jelenik meg a szabályozásban, azonban annak kiteljesedését a kényszer-gyógykezelés végrehajtásának sajátosságai „irányítottabbá” teszik. A beteg jogállását e tekintetben az elítéltekre vonatkozó kapcsolattartási formák jellemzik, ennek megfelelően joga van levelezésre, telefonbeszélgetésre, látogató fogadására, csomagküldésre és -fogadásra, illetve sajtótermék megrendelésére is. Az általános szabályokhoz képest azonban vannak eltérések is. Egyrészről a beteg egészségügyi és elmeállapotától függően a látogatások gyakoriságát, időtartamát, körülményeit, a fogadható személyek körét a *látogatási rend* szabályozza. Másrészről a levelezésüket és telefonbeszélgetésüket szűrőpróba-szerűen ellenőrizni kell, amennyiben az kóros tudattartamot tükröz és a címzett hivatalos szerv vagy személy, mellékelni kell az orvosi igazolást arról, hogy a feladó elmeosztályon ápoltszemély. Az ápoltszemély korlátozás nélkül érintkezhetnek (beteg)jogi képviselőjükkel, azonban ez nem hátráltathatja, akadályozhatja a gyógyítás menetét.

Sajátosan érvényesül az *intézmény elhagyásának* joga, mert a beteg szabad elhatározásából⁵⁸ nem távozhatsz az IMEI-ből. A végrehajtás rendszeréből fakadóan – jogszabályi és orvosi garanciák mellett – legálisan is „ki lehet jutni” az intézményből, ennek általánosan alkalmazott formája az adaptációs szabadságra bocsátás lehetősége, melyről az IMEI igazgató főorvosa dönt. A vonatkozó jogszabály⁵⁹ részletesen meghatározza azokat a feltételeket, melyek együttes fennállása esetén a beteget gyógyulása érdekében el lehet bocsátani. Ezek közül a legfontosabbak⁶⁰: tartama 30 nap lehet, mely 30 nappal hosszabbítható, figyelembe kell venni a beteg állapotát, szociális körülményeit és elkövetett cselekményét, illetve gondozására alkalmas személynél kell elhelyezni. Amennyiben a beteg elbocsátható, akkor az IMEI javaslata alapján az elrendelő bíróság megszünteti a kényszer-gyógykezelést és megteszi a szükséges lépéseket az esetleges gondnokság alá helyezés érdekében. A teljesség érdekében utalok arra, hogy

54 Az határ, mely elválasztja az Egyezmény által tilalmazott bánásmódot az ún. kényelmetlen/kellemetlen helyzettől.

55 A Magyar Büntetés-végrehajtási Szervezet nem gondoskodott az M. P. állapotához igazodó tisztálkodási, intim higiéniai és szabad levegőn való tartózkodási feltételek megteremtéséről.

56 A Kínzás Elleni Európai Bizottság 1999-ben kiemelt figyelemmel vizsgálta az IMEI tevékenységét.

57 Ezen a téren elsősorban a Magyar Helsinki Bizottság tevékenysége jelentős.

58 A beszámítási képesség hiánya ezt nyilvánvalóvá teszi.

59 A kényszer-gyógykezelés és az ideiglenes kényszer-gyógykezelés végrehajtásáról és az IMEI működéséről szóló 36/2003 (X.3.) IM. rendelet

60 Véleményem szerint ezekkel is sikerül érzékeltetni a jogintézmény jellegét, a részletes ismertetéstől ezért tekintek el.

a kényszer-gyógykezelt jogi értelemben nem valósíthatja meg a fogolyszökés törvényi tényállását, csak engedély nélküli eltávozást követhet el, melynek következménye, hogy az IMEI értesíti az illetékes rendőri szervet. A rendőrség eltűntnek nyilvánítja a beteget, és körözést ad ki ellene, elfogása esetén visszakíséri az intézménybe.

Az egészségügyi önrendelkezési jog kiteljesedése nagymértékben a beteg állapotától függ, hiszen belátási képessége a betegsége tekintetében nem teljes. Az egészségügyi törvény általánosan előírja, hogy minden ápoltnak a kezeléshez, kivizsgáláshoz, orvosi beavatkozáshoz a megfelelő tájékoztatáson alapuló beleegyezését kell adnia, mely történhet írásban, szóban vagy ráutaló magatartással⁶¹. A kényszer-gyógykezelés kapcsán talán ez az egyik legnagyobb fejtörést okozó probléma, mert itt komoly jogi, orvosi és etikai kérdések merülnek fel. A hatályos joganyag nem ad egyértelmű választ, véleményem szerint az jöhet szóba, hogy egyéniesítve és adekvát módon kell meghatározni a beteg ezen jogának gyakorlására vonatkozó szabályokat. Mindemellett érvényre kell juttatni a kényszer-gyógykezelésre vonatkozó bírói döntést, mely a jog erejénél fogva, de garanciális szabályok mellett, a „helyzethez igazítja” a beteg egészségügyi önrendelkezési jogának tartalmát. *Az ellátás visszautasításának joga* a jogintézmény kényszerjellegéből adódóan nem releváns, ezért nem illeti meg a kényszer-gyógykezeltet⁶², de az alkalmazott ellátás, kezelés nem sértheti az emberi méltóságot.

Az egészségügyi dokumentáció megismerésének joga általánosságban azt jelenti, hogy a beteg megismerheti a kezelésével összefüggő adatokat, a dokumentációba betekinthez, és azokról saját költségén másolatot készíthet, illetve idetartozik az is, hogy elbocsátásakor számára zárójelentést készítsenek. A kényszer-gyógykezelt befogadásakor a kórlapon személyi adatain túl a fel kell tüntetni a beutaló bíróság adatait is, havonta legalább egyszer minden jelentősebb kezelést vagy állapotváltozást, illetve annak hiányát is rögzíteni kell, továbbá a beteg elbocsátásakor részletes kórrajz kivonatot kell küldeni az illetékes Pszichiátriai Intézetnek. Az egészségügyi dokumentáció megismerésének joga a kényszer-gyógykezelt vonatkozásában nem ütközik különösebb akadályba, de az más kérdés, hogy a beteg kíván-e élni ezzel a joggal, illetve a dokumentáció tartalmát képes-e megfelelően értékelni.

*Az orvosi titoktartáshoz való jog*⁶³ érvényesülése az orvosi etika egyik alappillére. Minden beteg joggal várhatja el, hogy orvosai és ápolói az ellátás során tudomásukra jutott személyes és egészségügyi adatokat megőrizték, illetve csak az arra jogosultakkal közöljék. A kényszer-gyógykezelés során nemcsak azok vannak jelen, akik a gyógyítás folyamatában vesznek részt, hanem azok is, akiknek ez szolgálati kötelességük, így különösen a nyomozó hatóság, illetve a büntetés-végrehajtási szervezet tagjai. Emiatt a beteg adatainak védelme nagyobb hangsúlyt kap, és ezen a személyek felelősségét növeli. A kényszer-gyógykezelés jellegére tekintettel az orvosi titoktartás szabályai szí-

61 Például, ha injekció beadásánál önként felhúzza az ingujját.

62 Ez persze nem azt jelenti, hogy a tiltakozásnak nincsenek jogi következményei. Lásd Hercegfalvy kontra Ausztria ügy.

63 Ez a legrégebbi jogjog, hiszen a hippokratészi eskü lényegéről van szó.

gorúbbak az általános regulákhoz képest. Az IMEI egyes osztályainak működési rendje határozza meg az adható információk körét és terjedelmét. Az illetékes és jogosult szerveket, személyeket, hatóságokat csak jogszabályban meghatározott módon és mértékben lehet, illetve kell tájékoztatni. Távbeszélő útján még ezeknek a szervezeteknek is csak általános tájékoztatás adható⁶⁴, miután az orvos visszahívással meggyőződött a hívó fél személyéről. A hozzátartozók, illetve a gondnok tájékoztatása során fontos, hogy a közölt adatok vagy azok hiányosságai ne nehezítsék a beteg későbbi rehabilitációját. Fontos szabály, hogy az orvos szakmailag, etikailag, fegyelmileg és büntetőjogilag is felelős a tájékoztatásért. Látható tehát, hogy az általános szabályokhoz képest a kényszer-gyógykezeltek ezen jogát többletgaranciákkal erősítette meg a jogalkotó, mely a jogintézmény jellege miatt teljesen érthető.

Az alkoholisták kényszergyógyítása kapcsán, arra szeretnék utalni, hogy ebben az esetben legalább 6 hónapot meghaladó tartamú szabadságvesztését töltő *elítéltről* van szó, akire értelemszerűen a szabadságvesztésre vonatkozó általános szabályok vonatkoznak. Azonban a betegjogok érvényesülését illetően elmondható, hogy az általános jogállás kereteit nem sérthetik, és nem lazíthatják fel.

Az alkoholizmusra mint betegségre tekint a jogalkotó, ezért a megfelelő terápia kidolgozása az IMEI feladata, azonban a végrehajtás már a kijelölt büntetés-végrehajtási intézet gyógyító-nevelő csoportjában valósul meg.

A hatályos szabályozás kritikája és néhány javaslat

Az alkoholisták kényszer-gyógyítása, az alkoholizmus betegséggé való minősítése és a végrehajtandó szabadságvesztés melletti végrehajthatósága miatt egyértelművé teszi, hogy rendszertanilag a jogintézmény megfelelő helyen van. Azonban az eredményes⁶⁵ végrehajtás – tehát a gyakorlati megfelelés – már aggályos elemeket vet fel. Kérdés, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek zárt világa biztosítani tudja-e a gyógyításhoz szükséges légkört, nem beszélve a szakterápiák egyes többletigényeiről. Elgondolkodtató az is, hogy kényszerrel lehet-e bárkit is meggyógyítani? Tovább rontja a gyógyulás (javulás) esélyeit, hogy az elítélt szabadulása után a kényszergyógyítás nem folytatható, ugyanakkor felvetődik a kérdés, hogy az esetlegesen elért javulás érdekében mit lehet tenni? Amennyiben az elítélt feltételesen szabadul, és pártfogó felügyelet hatálya alá kerül, külön magatartási szabályokat lehet meghatározni számára, melyek között előírható, hogy vesse alá magát további alkoholelvonó terápiának. A büntetésük kitöltésével szabadulókra ez a szabályozás nem vonatkozik, így sorsuk jól prognosztizálhatóan a visszaesés lesz.

Az alkoholizmus egyik legveszélyesebb, rövid távú következménye az ún. elvonási tünetek jelentkezése, illetve ezek későbbi hatása. Ez a probléma nyilvánvalóan már a

64 Információt az igazgató főorvos, a helyettese és az osztályvezető főorvos adhat.

65 Az eredményesség alatt természetesen nem feltétlenül a teljes gyógyulást kell érteni, mert a beteg állapotának javulása is eredménynek tekinthető.

szabadságvesztés megkezdése előtti időszakban⁶⁶ megjelenik, azonban enyhítésére, kezelésére a kényszergyógyításhoz kapcsolódó eszközrendszer csak áttételesen alkalmazható.⁶⁷ Sajátos probléma, hogy a drogkezelést mint alternatívát kínálja a hatályos szabályozás, ugyanakkor az alkoholisták kényszer-gyógyítását tulajdonképpen kötelezővé⁶⁸ teszi. Milyen oka van ennek indokolatlannak tűnő megkülönböztetésnek?

Álláspontom szerint a jelenlegi helyzetet a római jogból ismert „*neccesitas mater artium*”⁶⁹ szállóigével lehet jellemezni. Fel kell tennünk a kérdést, hogy a jogalkotó mit vár el a büntetés-végrehajtási szervezettől, amikor az alkoholisták kényszer-gyógyítását feladatként határozza meg, illetve ennek financiai és személyi feltételeit biztosítja-e? A realitás talaján állva szerintem csak az várható el, hogy a beteg állapotát javítsuk, és arra a szintre jutassuk el, hogy függősége a kezelés előttihez képest *kisebb mértékben rontsa* a társadalomba való beilleszkedésének esélyeit. Másképp fogalmazva: az alkoholfogyasztással összefüggő életvezetési problémahalmaz megoldásához próbáljunk hozzájárulni.

Összegezve: a véleményem az, hogy az alkoholbetegeket meggyógyítani a büntetés-végrehajtási szervezet keretei között nem lehet, azonban a végrehajtandó szabadságvesztés relatíve hosszabb tartama miatt, kiemelt figyelmet kell fordítanunk a probléma kezelésére. Ebben a folyamatban elsősorban azon módszerek alkalmazására gondolok, melyek alkalmasak arra, hogy az alkoholbeteg elítélt szemléletmódját alakítsák át, és ezen keresztül próbáljuk meg a *kényszer és gyógyítás ellentmondását* tompítani.

Másrészt indokoltnak tartom a büntetőjogi szabályozás megfelelő átalakításával annak elérését, hogy megteremtődjön az a feltételrendszer, mely az alkoholista életmóddal összefüggésben elkövetett bűncselekmények értékelésekor lehetővé teszi a *diverzió* alkalmazását is. A haladó jogfilozófiai törekvéseket elfogadva, olyan szabályozás lenne valóban korszerű, melyben – természetesen jogi garanciákkal övezve – a szabadságvesztést, ténylegesen „*ultima ratioként*” lehetne alkalmazni. Ehhez szemléletmódbeli változást látok szükségesnek, melynek lényege: nem az a fontos, hogy bűncselekményt követett el valaki, és ráadásul alkoholista, hanem, hogy az elkövető alkoholbeteg, aki emiatt követett el bűncselekményt.

A **kényszer-gyógykezelés** gyakorlati és elméleti értelemben is több problémát vet fel. Aggályos, hogy ezeknél az elkövetőknél nem beszélhetünk büntetőjogi felelősségről, mégis egy büntetőjogi következményt alkalmazunk velük szemben. A kényszer-gyógykezelés *nem felelősségi alapú* jogintézmény, ezért jogi klasszifikációja erősen vitatható. Természetesen garanciális és praktikus szempontokra való hivatkozással megidealizálható a rendszertani megfelelés, azonban az alapvető kérdés az, hogy büntetőjogi vagy közigazgatási jellegű jogkövetkezménynek minősül-e a kényszergyógykezelés. A büntetőjogi megközelítés mellett szól, hogy „*büntetendő cselekmény*” elköve-

66 Az előzetes letartóztatás – vagy akár a rendőrségi őrizet – időszakára utalok.

67 Az érintett elítélteket „elmeállapot megfigyelésére” való hivatkozással az IMEI-be szállítják.

68 Ez még akkor is így van, ha a Btk. előírásai a bíróság mérlegelési jogát erősítik meg.

69 A szükség a tudományok anyja.

téséről van szó, tehát az elkövető formailag a tételes jogba ütköző magatartást tanúsított, és emiatt a büntetőjognak valamilyen formában reagálni kell a cselekményre. Ennek nyilvánvaló következménye egyrészt a felmentő ítélet kihirdetése, másrészt a specifikus jogkövetkezmény elrendelése. A számunkra érdekes problémát ott látom, hogy a végrehajtás egyértelműen a büntetés-végrehajtási szervezet feladatrendszerébe tagolódik be, és ez szükségképpen magával hozza a „börtönhelyettesítő” szerepet. Véleményem szerint az elmeorvosítás szakmai részében, s egyébként sincs nagy szerepe annak, hogy a beteg bűnelkövető-e, vagy sem.

Feltehető a kérdés, hogy a jogilag megidealizált, de alapvetően orvosi szakfeladat hogyan illeszkedik a végrehajtási struktúrába? Az elmeorvosítás olyan speciális orvosi tevékenység, melyet csak erős szociálpolitikai háttérrel rendelkező közegben lehet az eredményesség reményével végrehajtani, másrészt az elmeorvosító tevékenység kiemelkedő fontosságú, a társadalom védelmét szolgáló feladat, melyet nem lehet a büntetés-végrehajtási szervezeten belüli „melléküzemágként” működtetni. Kíváncos lenne megteremteni a társadalmi jelentőségének megfelelő végrehajtási közeget.

Ennek megvalósítása az igazságügyi, illetve a szociális tárcák összefogásával és közös felügyeletével működtetett önálló költségvetésű „törvényszéki (forenzikus) klinika” létesítésével lenne megoldható, mely lehetővé tenné, hogy a kényszer-gyógykezelés végrehajtása leválna a büntetés-végrehajtási szervezet feladatrendszeréről.

Álláspontom szerint ezen logikai rendszer mentén profiltisztább végrehajtási struktúra alakulhatna ki, mert a kényszergyógykezelés elrendelése büntetőjogi következmény maradna, ugyanakkor a végrehajtás egészségügyi-igazgatási területre helyeződne át. Végeredményben megteremtődhetne annak lehetősége, hogy a gyakorlat hatékonyabban szolgálhatná a gyógyítást, ugyanakkor az elmélet számára előnyt jelentene, hogy dogmatikailag is helytálló, illetve védhetőbb klasszifikációs viszonyítási pont alakulna ki.

Kőhalmi László

Az életfogytig tartó szabadságvesztés a magyar büntetőjogban

Szabályozási előzmények

Magyarországon már az 1843. évi törvényjavaslat indítványozta az életfogytig tartó szabadságvesztés bevezetését.¹ A szabadságvesztés-büntetésnek két alakját különböztette meg: az életfogytig (holtig) vagy a határozott ideig tartó rabságot, valamint a fogságot. Az 1878. évi V. törvénycikk – közismert szakmai elnevezésén: a Csemegi-kódex² – volt az első kodifikált büntetőtörvénykönyv, mely szabályozta az életfogytig tartó szabadságvesztést. A jogalkotó azért vezette be ezt a szankciót, mert az életfogytig tartó fegyház-büntetés valamennyi büntetés között az egyedüli, melyet a fokozatosság némi fenntartása mellett a halálbüntetés helyett lehet alkalmazni – állapítja meg *Nagy Ferenc* professzor a Csemegi-kódex indokolására hivatkozva.³ A Csemegi-kódex büntetési rendszerének középpontjában⁴ a szabadságvesztés-büntetés állt, amelynek öt nemét szabályozta: a fegyházat⁵, az államfogházat, a börtönt, a fogházat és – kihágás esetén – az elzárást.

Az 1950. évi II. törvény – mely büntető kódexnek az volt a specialitása, hogy csak általános részi rendelkezéseket tartalmazott – szintén fenntartotta (a halálbüntetés mellett) az életfogytig tartó büntetési formát.⁶

Az 1961. évi Btk. eredetileg mellőzte az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetést⁷, de a Büntető Törvénykönyv módosításáról és kiegészítéséről szóló 1971. évi 28. törvényerejű rendelet ismét bevezette⁸ a magyar büntetőjogba az életfogytig tartó szabadságvesztést.⁹ A jogalkotó indoka *Földvári József* professzor szerint az volt, hogy

1 Fayer László (szerk.): Az 1843-iki Büntetőjogi Javaslatok Anyaggyűjteménye I. kötet, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1896. 35. o.

2 A büntető törvénykönyv–tervezet előterjesztője és kodifikátora Csemegi Károly igazságügyi-miniszter volt, s az elnevezés innét származik.

3 Nagy Ferenc: Az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetésről (Európai áttekintés alapján), In.: Emlékkönyv Cséka Ervin egyetemi tanár születésének és oktatói munkásságának 25. évfordulójára, Szeged, 1992, 377. o.

4 Nagy Ferenc: A Magyar Büntetőjog Általános Része, átdolgozott, bővített kiadás, Korona Kiadó, Budapest, 2004, 367. o.

5 Corpus Juris Hungarici DVD, Csemegi-kódex 22. § „A fegyház vagy életfogytig tartó vagy határozott időtartamú. A határozott idejű fegyház leghosszabb tartama tizenöt év, legrövidebb pedig két év.”

6 1950. évi II. törvény 32. § (1) „A börtön életfogytig vagy határozott ideig tart. (2) A határozott idejű börtön leghosszabb tartama tizenöt év, legrövidebb tartama harminc nap.”

7 1961. évi IV. törvény 35. § A szabadságvesztést határozott időtartamban kell kiszabni: legrövidebb tartama harminc nap; leghosszabb tartama tizenöt év, halmozati vagy összbüntetés esetében húsz év.”

8 Hoffer Ferenc: Nagy ügy – kis (?) csapdával, Ügyészek Lapja, 1997/5, 59. o.

9 1971. évi 28. törvényerejű rendelet a Büntető Törvénykönyv módosításáról és kiegészítéséről 37. § A szabadságvesztés életfogytig vagy határozott ideig tart. A határozott ideig tartó szabadságvesztés legrövidebb tartama harminc nap, leghosszabb tartama tizenöt év, halmozati vagy összbüntetés esetében húsz év.”

áthidalja a halálbüntetés és a határozott ideig tartó szabadságvesztés leghosszabb tartama között vitathatatlanul fennálló távolságot.¹⁰

1990-ben az Alkotmánybíróság 23/1990. Ab. határozata megállapította e szankció alkotmányellenességét. Szabó András professzor, alkotmánybírói párhuzamos véleményében kifejtette, hogy a halálbüntetés büntetőjogi rendszeren belüli indokait a büntetési célokban, a büntetések célkövetésében találta meg, ezeket is szükségképpen alkotmányellenesnek kell tekinteni. Az állam büntető hatalmának nincs joga életet elvenni. Alkotmányos jogállam nem akasztat! De joga van az alkotmányos jogállamnak a jogépségi büntetésre, a megtorló, arányos büntetésre. Arányos büntetést pedig ki lehet szabni halálbüntetés nélkül is. Ahogy az emberiség lemondott a testconkító és testi büntetésekről, lemondhat a halálbüntetésről is. Az arányos büntetés elve nem szenved csorbát, ha a deres mellé odahelyezzük a bűnügyi múzeumokba a bitót és a nyaktilót is.¹¹

Az 1993-as Btk. módosítás – témánk szempontjából – lényeges eleme volt, hogy egyetlen esetben ugyan, de először zárta ki a szabadságvesztésre ítélt feltételes szabadulását. Az életfogytig tartó szabadságvesztés halálbüntetést kiváltani képes hatását ekkor még némileg táplálta az a körülmény, hogy a bíróságok a súlyosabban minősülő emberölések lényegében évtizedek óta változatlan száma ellenére ítéleteikben évente kb. ugyanolyan arányban közelítettek a feltételes szabadság kizárásának felső határához, amilyen mértékben annak idején a halálbüntetést alkalmazták.

Ez a hit azonban – Tóth Mihály professzor szerint – a bűnözés súlyának és struktúrájának változásával fokozatosan gyengült, s felmerült az igény az életfogytig tartó szabadságvesztés alkalmazási lehetőségeinek kiterjesztésére.

Az 1990-es évek közepétől a szervezett bűnözéssel szembeni fellépéssel kapcsolatos jogalkotói elképzelések már előrevetítették a büntetőjogi szigorítás lehetőségét a kiemelkedő tárgyi súlyú bűncselekményeknél.

1999-től ennek megfelelően bővült azoknak a szervezett bűnözéshez jellemzően kapcsolódó bűncselekményeknek a köre, melyek legsúlyosabb eseteiben életfogytig tartó szabadságvesztés is kiszabható.¹²

Az életfogytig tartó szabadságvesztés de lege lata

A hatályos magyar Büntető Törvénykönyv, az 1978. évi törvény indokolása szerint az életfogytig tartó szabadságvesztés határozatlan tartamú, ugyanakkor a jogirodalomban számos szerző ettől eltérő álláspontot képvisel. Az életfogytig tartó szabadságvesztés tartalmaz határozatlansági mozzanatot – hiszen a büntetés az elítélt élete végéig is tarthat, amelynek időpontja bizonytalan –, mégsem tekinthető a szó tulajdonképpeni ér-

10 Földvári József: Magyar Büntetőjog – Általános Rész, 7. átdolgozott kiadás, Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 256. o.

11 Szabó András professzor alkotmánybírói párhuzamos véleménye

12 Tóth Mihály: A büntetőjogi jogkövetkezmények tana, In: Büntetőjog Általános Rész, szerk.: Békés Imre, HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2002, 250-251. o.

telmében határozatlan ítéletnek. Ez utóbbi esetben ugyanis – *Balogh Ágnes* szerint – döntően a végrehajtó szervektől függ a szabadlábra helyezés. Ezzel szemben az életfogytig tartó szabadságvesztésre elítélt a törvényben meghatározott időtartam eltelte után feltételes szabadságra bocsátható, ha a bíróság a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét nem zárta ki. Az életfogytig tartó szabadságvesztés tehát annyiban határozott, hogy az ítélet meghozatalakor pontosan rögzítik azt az időt, amelynek letöltése előtt az elítélt biztosan nem szabadulhat.¹³

A határozatlan tartamú szabadságvesztés azt jelenti, hogy a bíróság ítéletében nem határozza meg pontosan és egyértelműen a szabadságvesztés időtartamát, hanem a büntetés végleges tartama és végrehajtása során – annak eredményességéhez képest – hozott további döntésétől függ.

Az életfogytig tartó és a határozott tartamú szabadságvesztés megkülönböztetésének jelentősége van abból a szempontból is, hogy a törvény egyes rendelkezései csak a határozott tartamú elítélésre vonatkoznak, így ezek nem alkalmazhatók az életfogytig tartó szabadságvesztésre, mint nem határozott tartamú büntetésre.

Ilyen rendelkezések a következők:

- a feltételes szabadságra bocsátásra külön rendelkezések vonatkoznak
- az életfogytig tartó szabadságvesztés mellett pénzbüntetés nem szabható ki
- az életfogytig tartó szabadságvesztésre szóló ítélet nem foglalható összbüntetésbe
- az elítélt bírósági mentesítésben nem részesülhet, hanem csak kegyelem útján részesülhet a büntetett előítélethez fűződő hátrányos jogkövetkezmények alól.

Az életfogytig tartó szabadságvesztés a jelenleg hatályos törvényben több bűncselekmény szankciójaként szerepel, de minden esetben alternatív szankcióként a 10 évtől 15 évig, illetve az 5 évtől 15 évig terjedő szabadságvesztés mellett. A halálbüntetésre vonatkozó törvényi rendelkezések megsemmisítését [23/1990 (X. 31.) AB határozat] követően az életfogytig tartó szabadságvesztés a legsúlyosabb büntetés szankciórendszerünkben. Az uralkodónak tekinthető álláspont szerint ez nem eredményezte e büntetési nemnek kivételes büntetéssé válását, mert ez a fogalom kizárólag a halálbüntetésre vonatkozott. A jogirodalomban ettől eltérő nézettel is találkozunk. *Wiener A. Imre* professzor és *Ligeti Katalin* szerint ugyanis az életfogytig tartó szabadságvesztés vagylagos büntetés, tehát kivételes. Az is kivételességét erősíti, hogy a törvény az alkalmazását minimális életkorhoz köti, mert csak azzal a felnőttel szemben szabható ki, aki a bűncselekmény elkövetésekor a 20. életévet betöltötte.¹⁴

Az életfogytig tartó szabadságvesztést, mint legsúlyosabb büntetéssel fenyegetést 30 bűncselekmény (állam elleni: 4, béke elleni: 2, háborús: 5, köztörvényes: 9, katonai: 10) szankciójaként szabályozza a Btk., de közülük gyakorlati jelentősége – *Nagy Ferenc* professzorral egyet értve – csak a szándékos emberölés minősített eseteinek van,

13 Balogh Ágnes – Köhalmi László: *Büntetőjog I. – Általános Rész*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2003, 156. o.

14 Wiener A. Imre – Ligeti Katalin: *Büntetőtan*, In: *Büntetőjog Általános Rész*, szerk.: Wiener A. Imre, KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2002, 165. o.

vagyis csupán e büntett miatt alkalmazják a magyar bíróságok az életfogytig tartó szabadságvesztést.¹⁵

A szabadságvesztést a bíróság rendszerint határozott tartamban szabja ki. A Btk. 40.§ (2) bekezdése e büntetési nem generális minimumát és maximumát rögzíti, vagyis azt a mértéket, amelynél alacsonyabbat, illetve magasabbat a Különös Rész rendelkezései nem tartalmazhatnak, illetve amelyet a bíróságok az Általános Rész alkalmazásával sem léphetnek át. A törvény a szabadságvesztés legrövidebb tartamát két hónapban, a leghosszabb tartamát tizenöt évben, halmazati és összbüntetés, valamint bünszervezetben történő elkövetés esetén húsz évben jelöli meg.

A magyar büntetési rendszerben a szabadságvesztés egységes büntetési nem, de ezen belül nemcsak tartama szerint, hanem végrehajtási fokozat tekintetében is eltér, amely az egyéniesítést szolgálja. A Btk. 41.§ (1) bekezdés szerint a szabadságvesztést büntetés-végrehajtási intézetben kell végrehajtani, mégpedig fegyház, börtön, vagy fogház fokozatban.

A 47/A.§ (1) bekezdése szerint a bíróság az elítélt feltételes szabadságra bocsátásáról kétféleképpen rendelkezhet: vagy meghatározza a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját, vagy a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét kizárja.

Ha nem zárja ki a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét, akkor az ítéletében meghatározza azt a minimális időtartamot, amelynek kitöltésekor a feltételes szabadságra bocsátás kezdeményezhető. A törvény rendelkezése szerint ez a lehetőség 20 év, el nem évülő bűncselekményeknél 30 év elteltével nyílik meg. Tekintettel arra, hogy a bírósági gyakorlat az életfogytig tartó szabadságvesztést csak a legsúlyosabb élet elleni bűncselekményeknél alkalmazza, a feltételes szabadságra bocsátás főszabályként gyakorlatilag 30 év kiállása után lehetséges. A feltételes szabadságra bocsátás legkésőbbi időpontját a törvény nem határozza meg, hanem a bíróság döntésére bízta. Ennélfogva 30 évnél távolabb időpontot is meg lehet határozni. Ha azonban – az elítélt életkorához mérten – a megállapított időtartam megfelel az átlagos élettartamnak, akkor az – tartalmilag – a feltételes szabadság kedvezményéből történő kizárással egyenértékű – állapítja meg *Balogh Ágnes*.¹⁶

A bíróság a büntetés kiszabásánál irányadó szempontok mérlegelése kapcsán arra a következtetésre is juthat, hogy az elítéltet a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből kizárja. Ebben az esetben az elítélt csak végrehajtási kegyelem útján szabadulhat az életfogytig tartó szabadságvesztésből.

A 47./B. § az életfogytig tartó és a határozott ideig tartó szabadságvesztés találkozásának lehetséges eseteire vonatkozó szabályokat tartalmazza. Alapját a Btk. 69. §-ában foglalt rendelkezés képezi, mely szerint életfogytig tartó szabadságvesztés esetén határozott ideig tartó szabadságvesztés nem hajtható végre.

15 Nagy Ferenc: A Magyar Büntetőjog Általános Része, átdolgozott, bővített kiadás, Korona Kiadó, Budapest, 2004, 370. o.

16 Balogh Ágnes – Köhalmi László: Büntetőjog I. – Általános Rész, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2003, 168. o.

A 47/B.§-ban szabályozott esetek a szerint különböznek, hogy azt a bűncselekményt, amely miatt az elítéltet határozott tartamú szabadságvesztésre ítélik, az életfogytig tartó szabadságvesztést kiszabó ítélet jogerőre emelkedése előtt, illetve az életfogytig tartó szabadságvesztés végrehajtásának melyik szakaszában követte el.

A 47.§/B (1)–(2) bekezdése azokról az esetekről rendelkezik, amikor az elítéltet az életfogytig tartó szabadságvesztés jogerőre emelkedése előtt elkövetett bűncselekmény miatt ítélik határozott ideig tartó szabadságvesztésre. Ezekben az esetekben az elítéltnak ténylegesen ki kell töltenie a jogerősen kiszabott, határozott ideig tartó szabadságvesztés büntetést.

Az elítélésre két időpontban kerülhet sor: az életfogytig tartó szabadságvesztés tényleges végrehajtása alatt, vagy az ebből történő feltételes szabadság próbaideje alatt.

Ezekben az esetekben az utóbbi ügyekben eljáró bíróságnak gyakorlatilag nincs mérlegelési lehetősége; feladata arra korlátozódik, hogy a feltételes szabadságra bocsátás újabb lehetséges legkorábbi időpontját kiszámítsa, a határozott ideig tartó szabadságvesztés teljes tartamának figyelembevételével. Nem lehet figyelembe venni a határozott ideig tartó szabadságvesztésből történő feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét, vagy az előzetes fogva tartásban eltöltött időt sem.

A 47/B.§ (3)-(4) bekezdés szabályai azokra az esetekre vonatkoznak, amikor az elítéltet az életfogytig tartó szabadságvesztés végrehajtása alatt elkövetett bűncselekmény miatt ítélik végrehajtandó szabadságvesztésre. Az elítélésre itt is a fent megjelölt két időpontban kerülhet sor: az életfogytig tartó szabadságvesztés tényleges végrehajtása alatt, vagy az ebből történő feltételes szabadság próbaideje alatt.

Ezekben az esetekben a bíróság ítéletében rendelkezik a feltételes szabadságra bocsátás lehetséges legkorábbi időpontjáról. Ennek során – bizonyos korlátok között – mérlegelheti, hogy milyen időtartamra halasztja el a feltételes szabadság legkorábbi időpontját. Az elhalasztás legalább 5 évi időtartamra szól akkor is, ha ennél rövidebb tartamú szabadságvesztést szabnak ki. A bíróság az elhalasztás időtartamának meghatározásánál (5 és 20 év között) nemcsak a határozott tartamú szabadságvesztés tartamát veszi figyelembe, hanem az újabb ügyben elbírált bűncselekmény jellegét, elkövetésének indítékait, egyéb körülményeit, valamint az elítéltnak a szabadságvesztés végrehajtása alatt az újabb bűncselekmény elkövetéséig tanúsított magatartását is.

A 47/B. § (5) bekezdés azt a változatot jelenti, amikor az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéltet az e büntetésből történt feltételes szabadságra bocsátása alatt elkövetett bűncselekmény miatt ítélik határozott tartamú szabadságvesztésre. Ez esetben közömbös, hogy még a feltételes szabadság tartama alatt, vagy annak lejártát követő időpontban történik az elítélés. A bíróság a feltételes szabadságot mindkét esetben megszünteti, és annak legkorábbi időpontját a határozott tartamú szabadságvesztés tartamáig, de legalább 5, legfeljebb 20 évig elhalasztja.

A 47/C.§ az életfogytig tartó szabadságvesztésből történő feltételes szabadságra bocsátás általános feltételeit tartalmazza, mely lényegét tekintve megegyezik a határozott ideig tartó szabadságvesztésre vonatkozó szabályokkal. Az eltérés – *Balogh Ágnes* szerint – csupán annyi, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztésnél a bíróság határozza meg a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját, míg a határozott ideig tartó szabadságvesztésnél ezt a törvény konkrétan megjelöli.¹⁷

A Btk. a bíróság számára lehetővé teszi a feltételes szabadságra bocsátás kizárását is. Az ezzel kapcsolatos rendelkezés semmilyen szabályt nem ad a bírói mérlegelés behatárolására. Ez a tényleges életfogytiglani megoldás – *Nagy Ferenc* professzor szerint – mind alkotmányossági, mind jog-összehasonlítási, mind kiszabási, mind pedig praktikus-végrehajtási okokból aggályosnak és kifogásolhatónak minősíthető. A Btk. 47/A. §-a ugyanis nem egyeztethető össze több garanciális büntetőjogi alapelvvel, pl. a nulla poena sine lege certa elvével, az emberi méltóság elvével, az embertelen és kegyetlen büntetés tilalmával, a reszocializáció elősegítése gondolatával stb.¹⁸

A bíróság az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéltet akkor sem bocsáthatja feltételes szabadságra, ha ezen elítéltet ismételtén életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéli. Ebben az esetben a bíróság az ítéletben rendelkezik arról, hogy az elítélt a korábbi életfogytig tartó szabadságvesztésből nem bocsátható feltételes szabadságra.

Feltételes szabadságra bocsátás az életfogytig tartó szabadságvesztésből¹⁹

1. A bíróság ítéletében

- A. meghatározza a legkorábbi időpontját – legalább 20 év
 - el nem évülő bűncselekmények esetén
legalább 30 év
- B. kizárja a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét

2. Ha az elkövetőt egy újabb bűncselekmény miatt határozott ideig tartó szabadságvesztésre ítélik, a feltételes szabadságra bocsátás az 1. sz. táblázat alapján alakul [Btk. 47/B.§]:

17 Balogh Ágnes – Kóhalmi László: Büntetőjog I. – Általános Rész, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2003, 169. o.
 18 Nagy Ferenc: A Magyar Büntetőjog Általános Része, átdolgozott, bővített kiadás, Korona Kiadó, Budapest, 2004, 370. o.
 19 Balogh Ágnes – Kóhalmi László: Büntetőjog I. – Általános Rész, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2003, 170 o. – A táblázatot Balogh Ágnes készítette.

újabb bűncselekmény elkövetésének ideje	újabb bűncselekmény elbírálásának ideje	jogkövetkezménye
szabadságvesztésre ítélése előtt	szabadságvesztés végrehajtása alatt	a feltételes szabadság legkorábbi időpontját a határozott ideig tartó szabadság- vesztés időtartamáig elhalasztja.
szabadságvesztésre ítélése előtt	szabadságvesztésből történő feltételes sza- badságra bocsátás alatt	a feltételes szabadságot megszünteti, és a hatá- rozott ideig tartó szabadságvesztés időtartamáig elhalasztja.
szabadságvesztés végrehajtása alatt	szabadságvesztés végrehajtása alatt	a feltételes szabadság legkorábbi időpontját a ha- tározott ideig tartó szabadságvesztés időtartamáig, de legalább 5, legfeljebb 20 évig elhalasztja.
szabadságvesztés végrehajtása alatt	szabadságvesztésből történő feltételes sza- badságra bocsátás alatt	a feltételes szabadságot megszünteti, és a hatá- rozott ideig tartó szabadságvesztés időtartamáig, de legalább 5, legfeljebb 20 évig elhalasztja.
szabadságvesztésből történő feltételes sza- badságra bocsátás alatt	szabadságvesztésből történő feltételes sza- badságra bocsátás alatt	a feltételes szabadságot megszünteti, és a hatá- rozott ideig tartó szabadságvesztés időtartamáig, de legalább 5, legfeljebb 20 évig elhalasztja.

De lege ferenda

Az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetést a magyar jogirodalomban több kritikai megállapítás érte, éri.

Már röviddel a Btk. elfogadását követően Györgyi Kálmán észrevételezte, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés esetén a feltételes szabadságra bocsátáshoz szükséges 20 év kitöltése igen magas.²⁰

Juhász Zoltán szerint egy alkotmányos jogállamban az államnak nincs és nem is lehet korlátlan büntető hatalma. A magyar Alkotmány 8.§-ában meghatározott követelmények a büntetőjogi szankciókkal kapcsolatban is irányadók, vagyis alapvető jog csak törvénnyel, csak más alapjog vagy alkotmányos érték védelme érdekében, csak elkerülhetetlen esetben és csak a szükséges mértékben és arányos módon korlátozható. Mindennek a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabására lehetőséget adó törvényi rendelkezés ellentmondani látszik.²¹

Kelemen Ágnes arra hívja fel a figyelmet, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés az alkotmányos jogok sérelmét is jelenti, mivel az elítélt hosszú időn keresztül teljes bizonytalanságban van abban a kérdésben, hogy egyáltalán elvileg mikor válik lehetségessé a feltételes szabadságra helyezése. Nem ismert az elítélt előtt az sem, hogy a szabadságvesztés letöltése alatt tanúsított magatartása, fejlődése milyen konkrét befolyással van a feltételes szabadságra helyezése esélyeire. Ez további problémát jelent a büntetés-végrehajtási szervek, a börtönök személyzete részére is.²²

20 Györgyi Kálmán: Büntetések és intézkedések, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984, 22. o.

21 Juhász Zoltán: Jog a reményhez, Fundamentum, 2005/2, 88. o.

22 Kelemen Ágnes: A halálbüntetés eltörlése és az életfogytiglani szabadságvesztés gyakorlata Angliában, Magyar Jog, 1991/1, 48. o.

Nagy Ferenc szerint de lege ferenda a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés mint nem alkotmány-konform és embertelen büntetési forma kiiktatása, azaz a feltételes szabadságra bocsátás ítéleti kizárásának eltörlése kívánatos. Továbbá az európai trendnek megfelelően indokoltnak látszik a jelenlegi ténylegesen letöltendő – kivívóan magas, és a meghatározottsági követelményeknek nem megfelelő – minimális büntetési idő, valamint a feltételes szabadság tartamának jövőbeni csökkentése.²³ Érvként említhető az életfogytig tartó szabadságvesztés eltörlése mellett, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéltnek is reményt kell adni jövője tervezésének a reális lehetőségére, a társadalomba történő visszatérésre, és az emberiség szempontja is ezt igényli.²⁴

Tóth Mihály szerint a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés nehezen egyeztethető össze az ezredforduló modern jogrendszerei egészének szemléletével, valamint e büntetés embertelen és indokolhatatlan. Mindez azt mutatja, hogy a hatékony, célszerű és igazságos büntetés konkrét formáinak kidolgozásától még igen messze vagyunk.²⁵

Az életfogytig tartó szabadságvesztéssel kapcsolatban a büntetés-végrehajtásban lezajló privatizációs²⁶ folyamatok nagy kérdőjeleket vetnek fel. Jogos félelmeket kelthet az, hogy az emberi jogok mennyire garantálhatók egy privatizált börtönben, olyan helyen, ahol az állami kontroll csak minimálisan működik. Mennyire lehet a reszocializációt és a profitmaximumot közös nevezőre hozni? A büntetés-végrehajtásban lezajló privatizációs folyamatról tehát elmondható, hogy az sok megválaszolatlan kérdést vet fel.

A jogirodalomban egyes vélemények szerint itt nem is privatizációról, hanem valójában reprivatizációról²⁷ van szó. Vókó György professzor szerint ez a csábítóan látszó elnevezés bár jogtörténeti szempontból valóban bizonyos fajta visszatérést jelet, de mindez csak látszólagos, ugyanis a múltbéli jelenségek indítéka sohasem azonos a jelen hasonló jelenségeivel, és az ezeket jelölő szavak ritkán jelentik ugyanazt.²⁸

Ha Nils Christie véleményét abban nem is osztjuk – miszerint a nagyipar klasszikus jellemzőit magán hordozó „büntetésipar” jött létre az ún. nyugati típusú demokráciákban, s ezek

23 Nagy Ferenc: A Magyar Büntetőjog Általános Része, átdolgozott, bővített kiadás, Korona Kiadó, Budapest, 2004, 376. o.

24 Nagy Ferenc: Javaslatok a Btk. egyes büntetési neveinek módosítására, Magyar Jog, 1991/2, 73. o.

25 Tóth Mihály: A büntetőjogi jogkövetkezmények tana, In: Büntetőjog Általános Rész, szerk.: Békés Imre, HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2002, 252.o.

26 Köhalmi László: Jogállam és büntetőeljárás – avagy kételyeim az ezredforduló krimináljoga felől, In: Keresztmetszet-tanulmányok fiatal büntetőjogászok tollából, szerk.: Karsai Krisztina, Szegedi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar Büntetőjogi és Büntető Eljárásjogi tanszéke, Pólay Elemár Alapítvány, Szeged, 2005, (Pólay Elemár Alapítvány Könyvtára 7), 136. o.

27 Albin Eser: Funktionswandel strafrechtlicher Prozessmaximen: Auf dem Weg zur „Reprivatisierung” des Strafverfahrens? ZstW 104 Band, Heft 2 (1992), 376-381.o. – Eser az elhamarkodott privatizáció veszélyeire figyelmeztet.

28 Vókó György: Elmélkedés a büntető felelősségre vonás privatizációjáról nyugat-európában, Jogtudományi Közlöny, 2004/12, 418-419. o.

a börtönök nyugati típusú gulágokként működnek²⁹ –, mégis igazat kell adnunk neki abban, hogy a büntető igazságszolgáltatás kivételes helyzetben van, mivel nem fenyegeti nyersanyag-hiány, az utánpótlás végtelennek látszik. Olyan iparág, amely leginkább az ausztráliai nyulakhoz vagy a Norvégiában élő vadnyesthez hasonlítható; alig akad természetes ellensége.³⁰

Manapság, amikor a „law and order” kriminálpolitikai modell és annak különböző mutánsai a terrorizmus és a szervezett bűnözés elleni hatékonyabb fellépés szlogenjét hirdelve irracionális büntetőjogi megoldásokat elfogadtatnak, és klasszikus, garanciális büntetőjogi alapelveket dobnak sutba, amikor posztmodern gladiátorképzők „csizmatábor”³¹ (boot camp) fedőnévvel gombamód szaporodnak, meg kell állnunk egy pillanatra, és át kell gondolnunk, hogy jó-e, helyes-e ez a jogalkotási irányvonal. Vajon összeegyeztethető-e a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés a jogállamiság eszméjével?

Szabó András professzor szerint egy alkotmányos jogállamban az államnak nem lehet korlátlan büntető hatalma, hiszen maga a közhatalom sem korlátlan. Alkotmányos jogállamban a büntetőjog nem pusztán szankciós eszköz, hanem a büntetőjogi kultúra fejlődése és az alkotmányos, garanciális szabályok közbejötté révén maga is jogi-erkölcsi értékhordozó, tehát nem csak értékvédő. A büntetőjog a büntetőhatalom gyakorlásának törvényes alapja, és egyúttal az egyéni jogok védelmének szabadságlevele.³²

Szabó András e gondolatait jóllehet a halálbüntetés magyarországi eltörlésével kapcsolatban fogalmazta meg, de nézetünk szerint megfontolandók az életfogytig tartó szabadságvesztés esetében is.

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés mellett érvelők gyakran hozzák érvként azt, hogy a terroristák esetében szükség van ezen szankció alkalmazására.³³ Korinek László professzor viszont arra hívja fel a figyelmet, hogy az antiterrorista törvények ún. második vonulata a magukat meggondoló, bűnbánó terroristáknak kiutat, visszatérést kínál, ha világnézetük megváltozott, s ilyenkor jelentős könnyítésre számíthatnak a rájuk kiszabott büntetésben.³⁴

Összegezve gondolatainkat, mondanivalónk konklúziója az, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozását felül kell vizsgálnia a magyar jogalkotónak, és meg kell kísérelnie egy alkotmányos jogállam elvárásainak megfelelő törvényi szabályozást kialakítani.

29 Nils Christie: Büntetésipar. Osiris Kiadó, Budapest, 2004, 15. o.

30 Nils Christie i. m. 13-14. o.

31 Lörincz József: Büntetőpolitika és a büntetés-végrehajtás konzekvenciái az ezredfordulón. In: Györgyi Kálmán ünnepi kötet, ELTE ÁJK Libri Amicorum 11., KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2004, 394. o.

32 Szabó András: Jogállami forradalom és a büntetőjog alkotmányos legitimitása, Belügyi Szemle, 1999/10, 8. o.

33 Székely János: Szabadságvesztés-büntetés és jogpolitika, Magyar Jog, 1974/9, 512-513. o. – A szerző szerint a politikai orgyilkosság és a terrorizmus legújabb fejleményeire tekintettel egy állam önmagát fegyverezné le, ha lemondana a halálbüntetésről, mint ellenségei irányában egyedül hatásos büntetőjogi szankcióról.

34 Korinek László: Az antiterrorista harc eszközei, különös tekintettel a büntetőjogra, In: Emlékkönyv Losonczy István professzor halálának 25.évfordulójára, szerk.: Gál István László, Köhalmi László, Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata 138, Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar, Pécs, 2005, 196. o.

Juhász Zsuzsanna

Megújult az Európai Börtönszabályok¹

Ismeretesen a Bűncselekmények megelőzéséről és a büntettek kezeléséről szóló I. ENSZ-kongresszus fogadta el 1955-ben az Európai Börtönszabályok néven ismertté vált szabálygyűjteményt, mely az időközben felmerülő hiányosságok kiküszöbölése és a szükségszerű korszerűsítések után 1987-ben nyerte el végső formáját.

Az elmúlt közel két évtized után ismét szükségessé vált az Európai Börtönszabályok átdolgozása és aktualizálása annak érdekében, hogy megfeleljen a végrehajtási joganyagban és a gyakorlatban egyaránt bekövetkezett fejlődésnek. Az Európában lezajló folyamatok és az ezzel kapcsolatos – a társadalomban, a büntető politikában és ítélkezési gyakorlatban bekövetkező – változások, valamint az a tény, hogy az Európa Tanács új tagokkal bővült, együttesen fejtették ki hatásukat mind a börtönök igazgatására, mind a fogvatartottakkal való bánásmódra. E tényezők késztették arra a Bűnözési Problémák Európai Bizottságát (CDPC), hogy megbízza a Börtönügyi Együttműködési Tanácsot (PC-CP), hangolja össze a „mintaszabályzatot” a jelenlegi gyakorlattal.

Az ajánlás ebben a szerteágazó fejlődésben kulcsszerepet tulajdonít az Emberi Jogok Európai Bírósága (ECtHR)² döntéseinek, valamint a Kínzás és az Embertelen vagy Megalázó Büntetések vagy Bánásmódok Megelőzése Európai Bizottsága (CPT)³ általános jelentéseinek.

A szabálygyűjteménybe számos, időközben megalkotott Európa tanácsi ajánlás is beépítésre került, így például a börtönművelődésről szóló R (89) 12. számú ajánlás, a börtönegészségügy etikai és szerkezeti aspektusairól szóló R (98) 7. számú ajánlás, a feltételes szabadságra bocsátásról szóló R (2003) 22. számú ajánlás, az életfogytig tartó szabadságvesztés és az egyéb hosszú tartamú szabadságvesztés börtönadminisztráció általi igazgatásáról szóló R (2003) 23. számú ajánlás. A jelen ajánláshoz kapcsolódó magyarázó jegyzet külön kiemeli a büntetés-végrehajtási intézetek túlszűfoltóságáról és a börtönnépesség inflálódásáról szóló R (99) 22. számú ajánlást, mely az ultima ratio elv alkalmazását szorgalmazza a fogvatartotti létszám csökkentése érdekében.

A megújult Börtönszabályok számos olyan kérdéssel foglalkozik, amire az 1987-es szabályanyag még nem tért ki, illetőleg nem tért ki ilyen részletességgel. Így például önálló részként kezeli az egészségügyi ellátás kérdéskörét, külön címszó alatt tárgyalja a 18. életévüket be nem töltött fiatalok fogvatartásának szabályait, rögzíti azokat a legfontosabb szabályokat, amelyek olyan gyermekekre vonatkoznak, akik a végrehajtási intézetben szüleikkel maradhatnak. Új elem továbbá az etnikai és

1 Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága Rec (2006) 2. számon, 2006. január 11-én fogadta el az új szabálygyűjteményt.

2 European Court of Human Rights (ECtHR)

3 European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT)

nyelvi kisebbségekkel foglalkozó szabályanyag, mely e fogvatartotti kör sajátos szükségleteire koncentrál, de megemlíthetők a végrehajtási intézetek feletti kormányzati felügyeletre és a független szervezetek általi ellenőrző tevékenységre vonatkozó rendelkezések is. Ugyancsak új elem az ajánlás VIII. része, mely a valamennyi fogvatartottra vonatkozó szabályokon túlmenően, az elítéltek vonatkozásában tartalmaz külön normákat.

Az ajánlás megalkotása során igényként fogalmazódott meg, hogy e megújult szabályanyag legyen átfogó, és ne kötelezze a tagállamokat irreális feladatok teljesítésére. Ugyanakkor a bevezetőben a Miniszteri Bizottság elismerte, hogy e szabályok kivitelezése, az azoknak való megfelelés egyes tagállamoktól számottevő lépések megtételét fogja megkövetelni. Az ajánlás útmutató a tagállami végrehajtási jog modernizálására, és segítséget nyújt olyan mindennapi végrehajtási döntések meghozatalában, melyek tekintetében a szabályok belső jogba ágyazása esetlegesen még nem történt meg.

Az ajánlás végül a szabálygyűjtemény, valamint magyarázó szövegének minél szélesebb körben történő lefordítására, és közzétételére ösztönzi a tagállamokat, külön kiemelve az igazságügyi hatóságok, a börtönszemélyzet és a fogvatartottak általi megismerés szükségességét.

Az ajánlás függelékének vázlatos bemutatása

Az ajánlás függeléke 9 részre tagolódik: az I. részben 9 alapelv, valamint a szabályok alkalmazási köre került megfogalmazásra, a II. a szabadságvesztés feltételeit taglalja, a III. az egészségüggyel, az egészségügyi ellátással foglalkozik, a IV. részben kaptak helyet a büntetés-végrehajtás rendjével összefüggő kérdések, az ajánlás soron következő része pedig a *Börtönigazgatás és börtönszemélyzet* címet viseli. A VI. rész a felügyelet és az ellenőrzés kapcsolódó szabályanyagát, a VII. a jogerősen el nem ítélt fogvatartottakra vonatkozó külön rendelkezéseket tartalmazza. A Börtön-szabályok utolsó előtti része az elítéltekre irányadó végrehajtási rezsिम célját és annak végrehajtását, a szervezeti aspektusokat és kérdéseket taglalja, míg a IX. részben kapott helyet a szabálygyűjtemény korszerűsítésére vonatkozó rendelkezés.

I. rész: Alapelvek, hatásköri szabályok

Az első 9 szabály kiemeli azon alapvető elveket, elvi tételeket, melyek a szabálygyűjtemény egységes eszként való interpretációját és végrehajtását irányítják, vezérlik. Ezen elvek szó szerinti jelentésének és szellemiségének alkalmazását minden, a jelen függelékben szabályozott kérdésben meg kell követelni, és érvényesíteni. Amíg a korábbi mintagyűjteményben az emberi méltóság tiszteletben tartása, a faji, nemi, vallási, politikai megkülönböztetés tilalma, az igazságosság-törvényesség, az emberiesség követelménye, valamint a börtönigazgatóságoktól független felügyeleti szerv tevékenységének szükségessége került alapelvként megfogalmazásra, addig a 2006-ban elfogadott Börtön-szabályok az emberi méltóság tiszteletben tartásának elvi tétele (1.) mellett újabb alapelvi követelményeket fektet le. Rögzíti, hogy a személyi szabadságuktól megfosztott személyeknek mindazon jogai megmaradnak, melyeket

az ítélettel vagy az őrizetbe helyezéssel nem vontak el tőlük (2.). Kifejti, hogy a személyi szabadság elvonásával szükségszerűen együtt járó jogkorlátozáson túlmenően a jogok korlátozását a lehető legminimálisabbra kell visszaszorítani, és egyúttal e korlátozásoknak arányban kell állniuk azon törvényi feladattal, melynek keretében meghatározásra kerültek (3.). Elvi élel fogalmazza meg, hogy azon börtönfeltételek, melyek megsértik a fogvatartottak emberi jogait, az erőforrások hiányával nem igazolhatóak (4.). Szól továbbá a normalizáció követelményéről (5.), a társadalomba történő sikeres reszocializáció elősegítésének szükségességéről (6.). Ugyancsak alapelveként fekteti le a külső társadalmi szervezetekkel való együttműködés igényét, és a civil társadalomnak a börtönéletbe való bevonására ösztönöz (7.). Elismeri továbbá a büntetés-végrehajtási személyzet kulcsszerepét a végrehajtási folyamatban, így az általuk elvégzett fontos társadalmi feladatnak, a fogvatartottakkal való emberséges bánásmódnak rendeli alá toborzásukat, képzésüket és munkafeltételeiket is (8.). Végezetül leszögezi a büntetés-végrehajtási intézetek feletti ellenőrzés és a felügyelet szükségességét, ami kormányzati felügyeletben és független ellenőrzésben kell, hogy testet öltjön (9.).

A hatásköri és az alkalmazásra vonatkozó rendelkezések értelmében a szabálygyűjtemény szempontjából fogvatartott alatt a bíróság döntése nyomán az őrizetben, illetve előzetes letartóztatásban lévő személyeket, valamint az elítélést követően személyi szabadságuktól megfosztott elítélteket kell érteni (10.). Az ajánlás kiemeli, hogy általában csak ezen személyi kört kell végrehajtási intézményben fogvatartani (10.2.). Ezt követően a szabályok alkalmazását két irányba terjeszti ki. Egyrészről a Börtönszabályok irányadóak és alkalmazandók olyan személyekre is (pl. bevándorolt fogvatartottak), akiknek a fogvatartása bármely más okból börtönben történik, másrészről a korábban fogvatartottként meghatározott személyi körre, amennyiben személyi szabadságtól való megfosztásukra más okból nem börtönben – pl. rendőrségi fogdában – kerül sor (10.3.).

A mintaszabályzat külön szól a Gyermekek Jogairól szóló Egyezmény⁴ 37. c. cikkelyében rögzített követelményről, melynek értelmében a 18 év alatti fiatalkorúak esetén speciális fogvatartási feltételeket kell érvényesíteni, és tilos őket felnőtt korúakkal együtt fogvatartani (11.1.). Ettől az általános szabálytól való eltérés csak kivételes esetekre szorítkozhat, és ilyenkor a fiatalkorúak státuszára, sajátos szükségleteikre tekintettel speciális rendelkezések alkalmazása szükséges (11.2.).

Ugyancsak az I. részben kaptak helyet a mentális betegségben szenvedőkre vonatkozó – a fiatalkorúakéval analóg – rendelkezések. A szellemileg beteg, illetőleg olyan személyek esetében, akiknek mentális egészségi állapota összeegyeztethetetlen a börtönben történő fogvatartással, az erre a célra létrehozott speciális intézményekben való elhelyezés az indokolt (12.1.). Ha kivételes jelleggel mégis büntetés-végrehajtási

4 Az Egyezményt az Egyesült Nemzetek 1989-ben fogadta el, hazánkban kihirdette az 1991. évi LXIV. törvény.

intézetben helyeznék el őket, státuszukra, valamint sajátos szükségleteikre figyelemmel speciális rendelkezések érvényesítése szükséges az ő esetükben is (12.2.).

II. rész: A szabadságvesztés végrehajtásának feltételei

Az ajánlásnak ez a legterjedelmesebb része foglalkozik többek között a fogvatartottak befogadásával, elosztásával, elszállásolásával, a higiénéjével összefüggő kérdésekkel, a ruházattal, az étellemezzel, a jogi tanácsadással, a külvilággal való kapcsolattartással, a börtönrezsimmel, a munkáltatással, a testgyakorlással és rekreációval, a fogvatartottak oktatásával, a vallásgyakorlás kérdéseivel, a tájékoztatással, és a szabadtítással. Külön rendelkezések vonatkoznak továbbá a női fogvatartottakra, a fiatalokúakra, a külföldi állampolgárokra, valamint az etnikai és nyelvi kisebbségekre.

A befogadásra vonatkozó szabályanyag legfontosabb elemei a következők. A fogvatartás feltételeként érvényes bebörtönzési határozatot kíván meg az ajánlás (14.), illetve pontokba szedi azokat a kérdéseket, melyeket a fogvatartással összefüggésben közvetlenül a befogadást követően fel kell jegyezni (pl. a személyazonossággal kapcsolatos információkat; a bebörtönzés okát a hatóság megjelölésével; a befogadás napját, óráját; a vagyonelejtart; bármely látható sérülést; a fogvatartott egészségi állapotára vonatkozó információkat) (15.1.). Ezután számba veszi azokat a szükséges lépéseket, melyeket a befogadást követően a lehető legrövidebb időn belül meg kell tenni. Így kiemeli a fogvatartottak tájékoztatási kötelezettségét jogaikról, kötelezettségeikről, a börtönfegyelmével összefüggő rendelkezésekről.⁵ Külön kihangsúlyozza a fogvatartottak egészségügyi vizsgálatát, és szól a fogvatartottak veszélyesség szempontjából történő besorolásáról (16.).

Az elosztás, elszállásolás rendelkezéseinek központi eleme, hogy szükségtelen megpróbáltatásoknak ne tegye ki se a fogvatartottat, se pedig családját. Így került megfogalmazásra a lakóhelyhez, illetve a társadalmi rehabilitáció helyszínéhez legközelebb eső elhelyezés követelménye (17.1.). Az elszállásolás kapcsán az ajánlás az Emberi Jogok Európai Bíróságának számos döntését szem előtt tartva kimondja, hogy tekintettel kell lenni az emberi méltóságra, és amennyire lehetséges a magánéletre, továbbá az egészségügyi, higiéniai követelményekre, világításra, fűtésre, szellőzésre (18.1.). A CPT 11. Általános Jelentésére [CPT/Inf (2001)16] figyelemmel pedig hangsúlyozza, hogy minden olyan épületben, ahol a fogvatartottakat elszállásolják, munkát végeznek vagy gyülekeznek, biztosítani kell a megfelelő méretű ablakokat annak érdekében, hogy a fogvatartottak természetes fénynél tudjanak olvasni, dolgozni, illetőleg lehetővé tegyék a friss levegő beáramlását (18.2.).⁶

Új elem az ajánlás szövegében, hogy az elszállásolással összefüggésben fentebb ismertetett minimális követelményeket be kell ültetni a nemzeti joganyagba (18.3.), és a belső jognak kellene biztosítani azokat a mechanizmusokat, melyek lehetővé teszik,

5 Lásd még az ajánlás A fogvatartottak tájékoztatása című részét (30.1.).

6 A magyarázó jegyzet külön kiemeli e tárgykörben a megfelelő méretű zárkák nagyságának meghatározását, melynél figyelembe kellene venni, hogy a fogvatartottak mennyi időt töltenek bezárva zárkáikban.

hogy e minimum követelmények ne sérüljenek a végrehajtási intézmények túlszűfolt-sága miatt (18.4.).⁷

Az éjszakai elszállásolásnál az ajánlás követendőnek az egyszemélyes zárkában való elhelyezést tekinti, de elismeri, hogy kivételes jelleggel a szállás megosztása előnyösebb is lehet (18.5.). Ilyen esetekben azonban alapkövetelmény, hogy a szálláshely alkalmas legyen erre a célra (18.6.). Az ajánlás egyensúlyt kíván teremteni az éjszakai órákra irányadó egyszemélyes elhelyezés és a napközbeni társas kapcsolatok nyújtotta előnyök között. Így annak érdekében, hogy a fogvatartottak szervezett tevékenységekben vegyenek részt, az elkülönített fogvatartástól el lehet tekinteni, de ezen fogvatartotti csoportokat éjszakára már el kell(ene) különíteni (18.9.).

A *higiénia*val összefüggő rendelkezések egyaránt érintik a végrehajtási intézmények tisztaságát és a fogvatartottak személyes higiéniáját. Az ajánlás ösztönzi a börtönhatóságokat, tudatosítsák a fogvatartottakban nemcsak saját maguk, hanem környezetük tisztántartásának fontosságát is.

A higiénia kérdéskörével szorosan összefügg a fogvatartottak *ruházatával, ágyneműjével* foglalkozó szabályanyag. Minden olyan eset ugyanis, amikor a fogvatartottak ruházata nem megfelelő, az ágynemű nem higiénikus, az Emberi Jogok Európai Egyezménye 3. cikkelyének* megsértését eredményezheti. Az ajánlás vonatkozó rendelkezései ezért a börtönök azon intézkedéseit határozzák meg – egybeesve a korábbi szabálygyűjteménnyel – melyekkel az ilyen helyzetek elkerülhetők. Így például valamenyny fogvatartott számára biztosítani kell saját ágyat, matracot és ágyneműt, melyeket rendben kell tartani, és olyan gyakran cserélni, hogy tisztaságuk biztosítva legyen (21.).

A fogvatartottak *élelmezése* kapcsán a börtönhatóságok elemi feladata a fogvatartottak számára tápláló étrend biztosítása (22.1). Ez egyfajta hangsúlyváltást tükröz a két szabálygyűjtemény között, mivel az ajánlás korábbi szövege a fogvatartottak élelmezéséről szólt, addig a jelenlegi a tápláló étrend biztosításának követelményét szorgalmazza.

Az ajánlás *jogi tanácsadással* összefüggő részéből kiemelést érdemel, hogy a jogi tanácshoz való jog, ami büntető és polgári jogi kérdésekre egyaránt vonatkozhat, már valamenyny fogvatartottat megillető jogosultság, szemben a korábbi nemzetközi standardokkal, melyek csak az előzetesben lévők e jogáról tettek említést (23.1.). Az ajánlásnak megfelelően a végrehajtási intézeteknek kell biztosítaniuk, hogy a fogvatartottak közötti, valamint a jogi tanácsadóval való megbeszéléseket és az egyéb kommunikációt – pl. levelezést – bizalmasan kezeljék (23.4.). E körben korlátozások csak kivételes jelleggel alkalmazhatóak, így súlyos bűncselekmény megelőzése érdekében, vagy a börtön biztonságának veszélyeztetése esetén. Követelmény azonban, hogy az egyedi esetekben a korlátozás okát meg kell határozni, és írásban közölni kell az érintett fogvatartottal (23.5.).

7 E körben a túlszűfolttság kezeléséhez kapcsolódó minimális elvárás lehet a végrehajtási intézmények maximális kapacitásának pontos meghatározása.

8 Kínzás vagy embertelen, megáldzó bánásmód vagy büntetés tilalma

A *külvilággal való kapcsolattartás* fontossága régtől fogva elismert, így az a nézet is, hogy a személyi szabadság elvonása nem járhat együtt a külső kapcsolatok teljes elvesztésével. Ennek megfelelően az ajánlás kiemeli a büntetés-végrehajtási hatóság arra irányuló kötelezettségét, hogy e jog tiszteletben tartását biztosítsa a végrehajtás tényéből fakadó szükségszerű korlátozásokkal (24.2.).⁹ Az ajánlás emellett a nemzeti jogokra bízva azon nemzeti, valamint nemzetközi szervezetek, hatóságok meghatározását, amelyekkel a kapcsolattartás nem eshet megszorítás alá (24.3.).

A Börtönszabályok több pontban is kiemeli a családdal, illetőleg a közeli hozzátartozókkal való kapcsolattartás fontosságát. Szól többek között az intim családi beszélők lehetőségéről, humanitárius célok érvényesítéséről, a család tájékoztatásáról a bebörtönzés tényével, másik intézménybe történő átszállítással, súlyos betegséggel vagy sérüléssel összefüggésben (24.5. – 24.9.).

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye 10. cikkelyében garantált véleménynyilvánítás szabadságához való jog részeként engedélyezni kell továbbá a fogvatartottaknak, hogy tájékozódjanak a közélet eseményeiről (24.10.), kapcsolatba lépjenek a médiával (24.12.), mely jogosítványok azonban társadalmi érdekből, a biztonság megtartása, az áldozat integritásának, valamint más fogvatartottak és a végrehajtási személyzet megóvása érdekében korlátozhatók. Ugyancsak fontos megemlíteni, hogy az ajánlás szellemében a büntetés-végrehajtási hatóságnak kell biztosítani a fogvatartottak részvételét a választásokon, népszavazáson és egyéb közéleti eseményeken, feltéve, hogy ez a joguk a nemzeti jogban nem esik tilalom alá (24.11.).

A *Börtönrezsím* címet viselő szabályanyag az emberi méltóság tiszteletben tartásának követelményéből kiindulva és a CPT gyakorlatát követve fogalmazza meg annak szükségességét, hogy a különféle fogvatartotti tevékenységeket az érintettek minél hosszabb tartamban gyakorolhassák zárkaikon kívül (25.2.). Kiemelt figyelmet kell szentelni továbbá azon fogvatartottakra, akik a munkáltatásban nem vesznek részt, így számukra egyéb hasznos tevékenységet kell biztosítani, valamint azon fogvatartottak szükségleteire, akiknek a sérelmére testi, pszichés vagy szexuális visszaélést követtek el (25.3. – 25.4.).

A börtönbeli *munkáltatásra* vonatkozó normák közül kiemelendő, hogy a munkát a börtönrezsím pozitív elemének kell tekinteni, és soha nem használható büntetésként (26.1.). A börtönhatóságoknak törekedniük kell arra, hogy valamennyi fogvatartotti kategória számára megfelelő hasznos munkát biztosítsanak (26.2.). Amennyire lehetséges, ez a munka olyan legyen, hogy fenntartsa, vagy növelje a fogvatartottak képességeit a szabadulás utáni minél sikeresebb érvényesülésben (26.3.). Ugyancsak fontos szabály, hogy a női fogvatartottak számára is biztosítani kell a munka valamennyi típusát, azaz a munkaformák ne korlátozódjanak a tradicionálisan női tevékenységekre (26.4.).

A normalizáció alapelvét követve tartalmaz az ajánlás számos olyan a fogvatartottakra vonatkozó rendelkezést, amely a külső munkáltatáshoz való közeledést szorgalmazza. Így a börtönbeli munkavégzés tárgyában elfogadott R (75) 25. számú Európa ta-

⁹ A magyarázó jegyzet szerint követendő példa lehet ilyen esetekben a megszorításokat egy előzetes bírósági határozathoz kötni.

nácsi ajánlás szellemiségét tükrözve kerültek megfogalmazásra a munkaegészségügyre, a biztonsági előírásokra, a fogvatartottak ipari balesetek elleni biztosítására, a maximális napi és heti munkaidőre, javadalmazásra, valamint a nemzeti társadalom-biztosítási rendszerbe történő bekapcsolódásra vonatkozó minimum szabályok (26.13. – 26.17.).

Végezetül szükséges megemlíteni a börtönmunka kizsákmányolásának megelőzését célzó szabályanyagot. Ennek lényege, hogy a fogvatartottak tevékenységét nem szabad alárendelni a termelőmunkából származó haszonnak, még akkor sem, ha fontos szerepet játszik a végrehajtási körülmények fejlesztésében, a képzés minőségének és tartalmának javításában (26.8.).

A *testgyakorlás és a rekreáció* szükségességét a büntetés-végrehajtási intézetekben a CPT 2. Általános Jelentése [CPT/Inf (92)3] már szorgalmazta. Ez a felfogás jelenik meg az ajánlás szövegében is: a testgyakorlás és a rekreáció lehetőségét valamennyi fogvatartott számára biztosítani kell (27.1.).

A Börtönszabályok következő alfejezete a *fogvatartottak oktatásának* általános szabályait tartalmazza¹⁰. Ez alapján elsőbbséget kell, hogy élvezzenek azok a fogvatartottak, akik olvasási vagy számolási nehézségekkel küzdenek, illetve akiknél hiányzik az alapfokú vagy a képesítést nyújtó oktatás (28.2.). Kiemelt figyelmet kell továbbá szentelni a fiatal fogvatartottak és a speciális szükségletűek oktatására (28.3.), illetőleg fontos követelmény, hogy a börtönrezsimen belül az oktatás nem rendelkezhet alacsonyabb státusszal, mint a munkavégzés, és a fogvatartottakat nem érheti anyagi vagy egyéb hátrány azért, mert az oktatásban vesznek részt (28.4.). Végezetül a fogvatartottak oktatását – amennyiben megvalósítható – integrálni kell az ország oktatási és szakképzési rendszerébe, annak érdekében, hogy a szabadulást követően nehézségek nélkül folytathassák tanulmányaikat és szakképzésüket.

A *gondolat-, lelkiismeret- és vallásszabadság* kérdései, e jogok érvényesülése a korábbi ajánlással megegyező tartalommal kerültek megfogalmazásra (29.1. – 29.3.).

A *fogvatartottak vagyontárgyaira* vonatkozó rendelkezések a vagyontárgyak megfelelő jó állapotban tartására, biztonságos őrzésükre irányulnak (31.1. – 31.7.).

A *fogvatartottak szállítását* tárgyaló szabályanyag a korábbi ajánlással egyezően szól a fogvatartottak anonimitásának megőrzésére irányuló kíváncsiságról, a nem megfelelő szállítási körülmények tilalmáról (32.1. – 32.2.).

A *szabadítás* tárgykörében rögzített rendelkezések célja annak elősegítése, hogy a társadalomba történő visszatérés sikeres, eredményes legyen (33.2. – 33.8.).

Ahogy az már a bevezetőben említésre került, a II. részben külön rendelkezések találhatók a női fogvatartottakra, a fiatalkorúakra, a külföldiekre, valamint az etnikai és nyelvi kisebbségekre.

A *nőkre vonatkozó külön szabályok* szükségességét az a felismerés vezette, hogy a börtönrendszerekben kisebbségben lévő nők a létszámukból adódóan hátrányos megkülönböztetésnek lehetnek kitéve. Felmerült tehát az igény pozitív intézkedések megfo-

¹⁰ E körben a Miniszteri Bizottság börtönoktatással foglalkozó R (89) 12. számú ajánlása tekintendő irányadónak.

galmazására, melyek ezen diszkrimináció ellen hathatnak. Így kerültek be az ajánlásba például a nők testi, szakképzési, szociális és lelki szükségleteire koncentráló rendelkezések (34.1 – 34.3.).

A *Fogvatartott gyermekek* címet viselő szabályok alap gondolata, hogy a felnőttek számára rendszeresített végrehajtási intézetekben 18 év alattiak csak kivételes jelleggel kerülhetnek elhelyezésre. Itt szükséges megemlíteni, hogy az Egyesült Nemzetek Gyermekek Jogairól szóló Egyezményének 1. cikkelye gyermeknek a 18. életévüket be nem töltött személyeket tekinti. Amennyiben tehát mégis felnőtt korúak börtönében kerülne sor a fogvatartásra, a valamennyi fogvatartottat megillető szolgáltatásokon túl biztosítani kell mindazon szociális, oktatási, vallási támogatást, rekreációs programokat, melyek a kinti társadalomban a hasonló életkorú személyek számára adóttak (35.1.).¹¹

Az ajánlás külön szól azon *kisgyermkekről*, akik szüleikkel maradhatnak a végrehajtási intézetben. Erre a szabálygyűjtemény értelmében akkor kerülhet sor, ha a gyermek érdekeinek leginkább ez felel meg, kihangsúlyozva azonban, hogy ők fogvatartottként nem kezelhetők (36.1.). Mindazon jogok meg kell, hogy illessék tehát őket, amelyek a szabad társadalomban is irányadók. Emellett speciális rendelkezéseket kell fogatnosítani, így például szakképzett személyek bevonása szükséges arra az időszakra, amíg a szülő olyan tevékenységet végez, melynél a gyermek nem lehet jelen (36.2.).

A *külföldi fogvatartottakkal* összefüggésben a Börtönszabályokban is megfogalmazódó alapelv¹², hogy e fogvatartotti kör kiemelten igényt tarthat támogatásra, tekintettel arra, hogy a szabadságvesztés végrehajtásának országa nem azonos a saját államával. Ennek megfelelően késedelem nélkül tájékoztatni kell őket azon jogokról, hogy kérelmezhetik a kapcsolatfelvételt országuk diplomáciai és konzuli képviselőivel, illetve biztosítani kell számukra a megfelelő kapcsolattartás lehetőségét, valamint el kell őket látni azon információkkal, melyek az igénybe vehető jogi támogatásra vonatkoznak (37.1. – 37.4.). Ugyancsak fontos a külföldi fogvatartottak tájékoztatása arra vonatkozóan, hogy az Elítélt személyek átszállítására vonatkozó Európai Konvenció, vagy bilaterális szerződés alapján kérelmezhetik büntetésük más országban történő végrehajtását (37.5.). Az ajánlás ezen túlmenően szorgalmazza a végrehajtási hatóság és a diplomáciai vagy konzuli szervek közötti együttműködést azon esetekben, amikor az érintett fogvatartottnak egyéb speciális szükségletei lennének¹³ (37.3.).

Új elemként jelenik meg az ajánlásban az *etnikai és nyelvi kisebbségekkel* foglalkozó szabályanyag, mely lényegét tekintve a speciális szükségletekre fókuszál. Így például, ha megvalósítható, engedélyezni kell a különböző csoportok kulturális szokásainak

11 A végrehajtó hatóságok feladata e körben, hogy kövessék a releváns ajánlások rendelkezéseit, külön kiemelve a már hivatkozott egyezményt, valamint az Európa Tanács R (87) 20. számú ajánlását a fiatalok cselekményeinek társadalmi megítéléséről. Így fokozott figyelmet kell szentelni arra, hogy a fogvatartottak alatt megvédjék őket az erőszak vagy a fenyegetés bármely formájától, biztosítsák számukra a megfelelő oktatást és iskoláztatást, az erkölcsi fejlődésük előmozdítását, sport és szabadidős tevékenységeket, valamint segítsenek a családi kötelek fenntartásában.

12 Lásd még a konzuli kapcsolatokról szóló 1963. évi Bécsi Konvenciót

13 Mindezt összhangban a külföldi fogvatartottakra vonatkozó R (84) 12. számú Európa tanácsi ajánlással.

gyakorlását a börtönökben, a nyelvi szükségletek kielégítése érdekében pedig biztosítani kell írásos anyagok megfelelő fordítását azon nyelveken, melyeket a végrehajtási intézetben túlnyomórészt használnak (38.1. – 38.3.).

III. rész: Börtönegészségügy

A „mintaszabályzat” III. része az egészségügyi kérdéseit tárgyalja. Ezen belül 7 alcímre tagolva foglalkozik a fogvatartottak egészségügyi ellátásával, a börtönegészségügy szervezetével, az orvosi és egészségügyi személyzettel, kötelezettségeikkel, a vonatkozó egészségügyi rendelkezésekkel, a mentális egészséggel és a kapcsolódó egyéb kérdésekkel.

Az *egészségügyi ellátás* kapcsán kiemelendő, hogy a végrehajtó hatóság köteles egyrészt biztosítani a megfelelő ellátást, másrészt olyan feltételeket kell teremtenie, melyek nemcsak a fogvatartottak, hanem a végrehajtási személyzet védelmét is szolgálják (39.).¹⁴

A *börtönegészségügy szervezetére* vonatkozó szabályok lényege, hogy a börtönökben folyó egészségügyi szolgáltatásokat úgy kell megszervezni, hogy azok szorosan kapcsolódjanak a helyi közösség vagy az ország általános egészségügyi rendszeréhez. A börtönök egészségügyi politikáját ezért integrálni kell, és kompatibilissé tenni a nemzetközi egészségügyi politikával (40.2.). Ugyancsak fontos követelmény, hogy a fogvatartottak számára az egészségügyi szolgáltatásokat, legyenek azok testi vagy lelki betegséggel összefüggők, diszkrimináció nélkül kell biztosítani (40.3.).

Az *Orvosi és egészségügyi személyzet* címet viselő rész megköveteli, hogy a fogvatartottak egészségügyi ellátásának biztosítása érdekében minden börtönben tevékenykedjen legalább egy, lehetőleg teljes munkaidőben foglalkoztatott, képzett általános orvos, valamint megfelelően képzett egészségügyi személyzet (41.1. – 41.5.). Meg kell szervezni annak biztosítását, hogy sürgősségi esetekben késedelem nélkül bármikor szak-képzett orvos álljon rendelkezésre (41.2.), illetőleg fogorvosi, valamint szemészeti ellátásban részesüljenek az erre rászoruló fogvatartottak (41.5.). Minden esetben alapvető követelmény, hogy az orvosoknak, illetve az egészségügyi személyzetnek ugyanazon hivatásbeli elveket és standardokat kell követniük, mint a börtönön kívüli munkavégzés során.

Igen terjedelmes szabályanyag tartalmazza a *gyakorló orvos kötelezettségeire* vonatkozó normákat. E kötelezettség kezdetét a végrehajtási intézetbe történő befogadással veszi, amikor a fogvatartottat orvosi vizsgálatnak kell alávetni (42.1.). Ennek során az ajánlás alapján különös figyelmet kell szentelni az alábbiakra: az egészségügyi titoktartási kötelezettség általános szabályainak betartására; diagnosztizálni kell a testi és lelki eredetű betegségeket; minden intézkedést meg kell tenni a szükséges kezeléshez, illetőleg annak foganatosításához; fel kell jegyezni, valamint jelenteni kell az illetékes hatóságoknak, ha bármely jelét észlelnék a fogvatartottal szembeni erőszaknak; foglalkozni kell mindazon megvonási tünetekkel, melyek kábítószer-, gyógyszer- vagy alkoholfogyasztásból származnak; azonosítani kell a szabadságelvonás tényével összefüggő

14 Az ajánlás ezen része szükségszerűen támaszkodik egyrészt a már korábban hivatkozott R (98) 7. sz. Európa tanácsi ajánlásra, valamint a CPT Általános Jelentéseire, kiemelve a 3. Általános Jelentést [CPT/Inf (93)12].

pszichés és egyéb megpróbáltatásokat; izolálni kell azon fogvatartottakat, akik fertőző vagy ragályos betegségben szenvednek a fertőzés tartama alatt, és biztosítani kell számukra a megfelelő kezelést. Biztosítani kell továbbá, hogy a HIV vírushordozó fogvatartottakat pusztán ezen okból ne különítsék el¹⁵; meg kell figyelni azon testi és lelki defektusokat, melyek akadályozhatják a szabadulás utáni visszailleszkedést; meg kell határozni az egyes fogvatartottak munkához és testgyakorláshoz való alkalmasságát, végül – ha a fogvatartott beleegyezését adja – együtt kell működni a társadalmi szolgálatokkal a szabadulást követő bármely szükséges egészségügyi és pszichiátriai kezelés folytatására (42.3.).

A gyakorló orvosra, illetőleg az illetékes hatóságra, a fentiek mellett még ellenőrzési, információgyűjtési, valamint tájékoztatási feladatok is hárulnak, melyek kiterjednek többek között a fogvatartottak ételmezésére, az intézmény és a fogvatartottak higiénias állapotára, a csatornázással, fűtéssel, világítással és szellőzéssel összefüggő kérdésekre (44.).

Az *Egészségügyi rendelkezések* címet viselő rész egy pontban rögzíti azt az alapkövetelményt, hogy saját kórházi részlegnél a fogvatartottak egészségügyi ellátását és kezelését megfelelően képzett személyzettel és felszereltséggel kell biztosítani (46.1.). Ha pedig olyan speciális kezelés válna szükségessé, mely nem áll rendelkezésre, a fogvatartott speciális intézménybe vagy civil kórházba történő átszállításáról kell gondoskodni (46.2.).

A szabálygyűjtemény egészségügyet érintő utolsó része kategorikusan megtiltja, hogy a fogvatartottak beleegyezésük nélkül kísérletek alanyai legyenek, illetve tilalom alá esnek mindazon kísérletek, amelyek a fogvatartottaknak testi sérülést, lelki károsodást vagy egyéb egészségkárosodást okoznának (48.1. – 48.2.).

IV. rész: A jól működő végrehajtási rend

Az ajánlás IV. része a jól működő végrehajtási rend követelményeit tárgyalja. Ennek általános felfogása mellett foglalkozik a biztonság, a vizsgálat és ellenőrzés, a fegyelem és büntetés kérdéseivel, szól speciális, fokozott biztonsági intézkedésekről, az erőszak, valamint a kényszerítő eszközök, fegyverek jogszerű alkalmazásáról.

Az *általános felfogás* lényege, hogy a jól működő végrehajtás érdekében egyensúlyt kell teremteni a biztonság, illetve a fegyelem megőrzése és a fogvatartottak számára olyan életfeltételek biztosítása között, melyek megfelelnek az emberi méltóság és a humanum követelményének, összhangban a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 10. cikkelyével (49.).

A *biztonsággal összefüggő rendelkezések* közül kiemelendő az az alapkövetelmény, hogy a fogvatartottakkal szemben alkalmazott biztonsági intézkedéseket olyan minimális szintre kell szorítani, melyek a biztonságos őrzéshez, felügyelethez feltétlenül szükségesek. (51.2.). Emellett minden veszélyforrást (pl. tűz), biztonsági kockázatot ugyan-

15 Lásd részletesebben a WHO Irányelvét a HIV fertőzésről, valamint az AIDS-ről a börtönökben (Genf, 1993.), illetve az Európa Tanács R (93) 6. számú ajánlását a fertőző betegségek, különösen az AIDS ellenőrzéséről végrehajtási és kriminológiai aspektusból és a börtönegészségüggyel kapcsolatos problémákról.

csak a minimálisra kell csökkenteni. A befogadást követően mielőlt lehetséges, meg kell határozni például, hogy adott fogvatartott jelent-e biztonsági kockázatot más fogvatartottra, a személyzetre, a börtönlátogatókra vagy ott dolgozó más személyekre és nem utolsósorban veszélyes-e önmagára nézve (52.1.).

Az ajánlás értelmében speciális, *fokozott biztonsági, védelmi intézkedések* csak kivételes körülmények között alkalmazhatók (53.1.), és csupán egyes fogvatartottakkal szemben, míg fogvatartotti csoportokkal szemben nem (53.6.). Az alkalmazandó eljárásokkal szembeni követelmény, hogy azok egyértelműek, átláthatóak legyenek (53.2.), természetüket, tartamukat és alkalmazásuk okát a nemzeti jog határozza meg (53.3.). Végezetül a fogvatartottnak jogában áll az intézkedéssel szemben panaszt bejelenteni (53.7.).

A *Vizsgálat és ellenőrzés* címet viselő rész megfogalmazza, hogy az eljárásnak, melynek során a személyzet vizsgálatot végez, alaposnak, részletesnek kell lennie (54.1.), emellett a belső joganyagban kell meghatározni azon szituációkat, azok természetét, gyakoriságát, melyekben e vizsgálatok szükségesek (54.2.). Alapkövetelmény továbbá, hogy a vizsgálattal érintett személyt nem lehet megalázni (54.4.), és a tevékenységet csak a fogvatartottal azonos nemű bv-s végezheti (54.5.). Amennyiben belső intim beavatkozás lenne szükséges, azt a végrehajtási személyzet nem, csak gyakorló orvos végezheti el¹⁶ (54.6. – 54.7.).

Az ajánlás végül rendelkezéseket tartalmaz a látogatók ellenőrzésével kapcsolatban, melyek lényege, hogy a biztonság megtartására irányuló kötelezettséget kell egyensúlyban tartani a bizalmi, szakmai jellegű láthatási joggal, valamint az érintettek személyi szférájával, a magánélet védelmével (54.9.-54.10.).

A IV. rész átfogóan szabályozza a *megnevezés és büntetés* kérdéseit. Leszögezi, hogy fegyelmi eljárásra csak a legvégső esetben kerüljön sor (56.1.), ezt megelőzően, ha lehetséges helyreállító és közvetítő mechanizmusokat kell alkalmazni a fogvatartottal szembeni, vagy a fogvatartottak közötti vitás kérdések eldöntésére (56.2.). A szöveggyűjtemény a nemzeti jogra bízta annak meghatározását, hogy mi az a tevékenység vagy mulasztás, ami fegyelmi vétséget képez; mi a követendő eljárás a fegyelmi tárgyalásnál, a kiszabható büntetés típusát, tartamát és az alkalmazásra jogosult hatóságot, valamint hogy hogyan, illetőleg mely hatósághoz lehet fellebbezéssel élni (57.2.).

A fegyelmi vétségek pontos meghatározása mellett ugyancsak alapvető követelmény az alkalmazható büntetések körének hasonló módon és részletességgel történő rögzítése, összhangban a nemzeti jog rendelkezéseivel (60.1.). Az ajánlás tilalmazza a csoportos büntetéseket, a testi fenyegetést, a sötétzárkát és az embertelen vagy lealacsonyító büntetés összes formáját (60.3.). A szabálygyűjtemény szellemében olyan büntetést kell alkalmazni, ami arányban áll az elkövetett vétséggel (60.2.), és nem jelenti a családdal való kapcsolattartás teljes tilalmát (60.4.). Az ajánlás hangsúlyozza továbbá, hogy a kényszerítő eszközök büntetesként soha nem alkalmazhatók (60.6.), illetőleg alapvető rendelkezés a fellebbezés jogának biztosítása a fegyelmi vétség elkövetésével vádolt fogvatartott számára (61.).

16 Lásd még a Világ Egészségügyi Társulás 1993. októberében elfogadott nyilatkozatát a fogvatartottak intim vizsgálatáról, motozásáról.

Önálló címszó alatt találjuk meg a *kétszeres értékelés végrehajtási tilalmát*, valamint az *erőszak alkalmazására* vonatkozó rendelkezéseket. Ez utóbbi kapcsán az ajánlás meghatározza azon eseteket, amikor – ha kivételes jelleggel is – a végrehajtási személyzet az erőszak eszközével élhet (jogos védelem, szökés, aktív és passzív fizikai ellenállás), és kimondja az erőszak alkalmazásának ultima ratio jellegét (64.1.). Kiemeli továbbá, hogy az alkalmazott erőszak csak a minimálisan szükséges mértékű lehet, és a legrövidebb indokolt tartamra kell szorítkoznia (64.2.).

Az új szabályanyag számol a fogvatartottakkal szembeni fellépés során más végrehajtó szerv – pl. rendőrség – bevonásával, de ezt csak kivételes körülmények között tartja indokoltnak (67.1.). Ehhez kapcsolódóan rögzíti, hogy formális együttműködés megteremtése szükséges a börtön, illetőleg a más végrehajtó szerv között (67.2.), melyben ki kell kötni többek között, hogy ez utóbbi tagjai konfliktuskezelésre milyen körülmények között léphetnek be a börtönbe, milyen hatalommal rendelkezhetnek a börtönben töltött idő alatt, hogyan alakul viszonyuk a börtönigazgatóval és az erőszak mely formáival élhetnek (67.3.).

Az előző témakörhöz szorosan kapcsolódik a *kényszerítőeszközök*, valamint a *fegyverek* alkalmazásának kérdésköre. Előbbi a korábbi szabálygyűjteménnyel megegyezően tilalmazza a láncok és vaspántok használatát (68.1.), míg a kézbilincs, a kényszerzubbony és más testi kényszerítő eszközök alkalmazását meghatározott esetekre korlátozza (68.2.). Így felhasználhatók a szállítás során a szökés megelőzése, valamint az önkárosítás, mások sérülésének, illetőleg komoly vagyoni kár megelőzése érdekében, de egészségügyi okból történő alkalmazásuk az új ajánlásban már nem kapott helyet (68.2.). Alapvető szabály, hogy csak addig alkalmazhatók a kényszerítő eszközök, amíg az feltétlenül szükséges (68.3.), és felhasználásuk kérdéseit a nemzeti joganyagnak kell rendeznie (68.4.).

A fegyverek használatával összefüggésben a büntetés-végrehajtásra hárul a vonatkozó irányelvek és eljárás meghatározása, valamint a végrehajtási személyzet kiképzése a löfegyver használatára. Ide kapcsolódó szabály, hogy a személyi állomány csak akkor viselhet fegyvert, ha annak használatára kiképzést kapott (69.3.).

A IV. rész utolsó egysége a *fogvatartotti kérelmekkel és panaszokkal* foglalkozik. Ennek alapján a fogvatartottak mind egyénileg, mind csoportosan jogosultak kérelmek előterjesztésére és panasz benyújtására (70.1.), e tevékenységük miatt büntetéssel nem sújthatók (70.4.). A fogvatartottaknak jogukban áll továbbá jogi tanácsot kérni, valamint jogi segítséget igénybe venni a panaszhoz és a fellebbezési eljáráshoz (70.7.).

Arra tekintettel, hogy a fogvatartottaknak jelentős hányada még napjainkban is írástudatlan, írásos formához sem a kérelem, sem a panasz nincs kötve. Figyelembe véve, hogy a panasz előterjesztése feszültséget szülhet a személyzet és a fogvatartott között, az ajánlás célra vezetőnek tartja elsőként egy közvetítő eljárás lefolytatását (70.2.). Amennyiben a kérelmet megtagadnák, vagy a panaszt elutasítanák, úgy annak okát közölni kell a fogvatartottal, egyúttal pedig biztosítani számára, hogy független hatósághoz fellebbezési jogával éljen (70.3.).

V. rész: Börtönigazgatás és börtönszemélyzet

A *Börtönigazgatás és börtönszemélyzet* címet viselő V. részen belül találjuk a börtönmunka közszolgálati jellegét hangsúlyozó rendelkezéseket, a börtönszemélyzet ki-

választására, képzésére, valamint a specialistákra vonatkozó szabályokat, illetőleg e tárgykörhöz kapcsolódóan a közvéleménnyel, a kutatási programokkal, az értékeléssel foglalkozó normákat.

Elsőként az ajánlás a szervezeti elkülönülés követelményét fogalmazza meg: az állami szervek felelőssége a börtönök elkülönítése a katonaságtól, a rendőrségtől, valamint a nyomozó hatóságtól (71.). Kiemeli továbbá, hogy a végrehajtási intézményeket olyan erkölcsi alapokról kell igazgatni, hogy azok megfeleljenek a fogvatartottakkal való emberséges bánásmód követelményének, az emberi méltóság tiszteletben tartásának (72.1.). A végrehajtási személyzet tekintetében magas szakmai színvonalat és olyan személyes képességeket, készségeket kíván meg, melyek a fogvatartottakkal való humánus és igazságos bánásmódot szolgálják (72.4.). Az igen összetett végrehajtási munka mindenkitől nagyfokú szakmai felkészültséget és feddhetetlen jellemet kíván meg, de különösen igaz ez azokra, akik a fogvatartottakkal közvetlen kapcsolatban vannak. Így kiemelt figyelmet kell szentelni az első vonalban dolgozó személyzet és az alájuk tartozó fogvatartottak kapcsolatára (74.), és ezen felül megfelelő prioritást kell kapjon a szabályok személyzet általi betartása (73.). Az ajánlás szellemében a személyzetnek úgy kell viselkednie és teljesítenie kötelezettségeit, hogy példájával jóra ösztönözze az elítélteket, és tiszteletet ébresszen bennük (75.).

Az ajánlás külön szól a *végrehajtási személyzet képzéséről*, amely részint a munkába-állást megelőző időszakra vonatkozik, részint pedig a továbbképzés szabályait öleli fel (81.1. – 81.4.).

A Börtönszabályokban külön rendelkezéseket találunk a végrehajtási intézet igazgatójára vonatkozóan, aki a jelleme, vezetői képessége, megfelelő szakmai végzettsége és tapasztalata révén lehet alkalmas a poszt betöltésére (84.1.). Főállásúként kerüljön alkalmazásra, és teljes munkaidőben hivatali kötelezettségeinek szentelje magát (84.2.).

A büntetés-végrehajtás igen összetett munkája szükségessé teszi *specialisták* bevonását a folyamatba. A személyzet körében ezért megfelelő számban kell alkalmazni különböző szakterületek képviselőit: pszichiátereket, pszichológusokat, szociális munkásokat, szakmák oktatóit, testnevelőket, sportoktatókat (89.1.). Rajtuk kívül az önkénteseket is bátorítani kell abban, hogy részt vegyenek a fogvatartottakkal való tevékenységekben (89.2.).

Az ajánlás V. része új elemként iktatta be a *közvéleménnyel*, valamint ehhez kapcsolódóan a *kutatási programokkal* foglalkozó rendelkezéseket. Ezt a lépést az a felismerés vezette, hogy a büntetés-végrehajtásnak a közvéleménnyel, a médiával is jó kapcsolatokat kell kialakítania annak érdekében, hogy jobban megértsék a börtönöknek a társadalomban betöltött szerepét. A börtönhatóságoknak ezért folyamatosan tájékoztatniuk, informálniuk kell a közvéleményt a börtönrendszer céljáról, a személyi állomány által végzett komplex munkáról (90.1.). Emellett a büntetés-végrehajtásnak támogatnia kell azokat a kutatási és értékelési programokat is, melyek a börtön demokratikus társadalomban betöltött szerepére, illetőleg arra irányulnak, hogy milyen keretek között lehet megfelelni ennek a feladatnak (91.).

VI. rész: Felügyelet és ellenőrzés

A szabálygyűjtemény VI. része a kormányzati szervek felügyeleti, illetve a független szervezetek ellenőrző tevékenységét tárgyalja.

A kormányzati szervek által meghatározott időközönként gyakorolt felügyelet arra irányul, hogy feltárja, a börtönök igazgatása megfelel-e a nemzetközi és nemzeti jogban foglalt követelményeknek és e szabályanyag rendelkezéseinek (92.).

A független szervezetek ellenőrző tevékenysége pedig a fogvatartás feltételeire, a fogvatartottak kezelésére irányul (93.1.).¹⁷ Tekintettel arra, hogy a független nemzetközi szervek pénzügyi forrásai behatároltak és egyre nő azon államok száma, melyeket fel kell keresniük, szükséges a jó kommunikáció kiépítése a nemzeti ellenőrző szervekkel. Ezért bátorítja az ajánlás együttműködésre a tagállamokat azon nemzetközi szervezetekkel, melyeknek jogában áll látogatást tenni a végrehajtási intézményekben (93.2.).

VII. rész: Jogerősen el nem ítélt fogvatartottak

Az ajánlás VII. része a jogerősen el nem ítélt fogvatartottakra vonatkozó szabályokat öleli fel. Ezen belül foglalkozik az érintettek státuszával, az e fogvatartotti körhöz kapcsolódó felfogással, a jogerősen el nem ítélték elhelyezésével, ruházatukkal, a jogi tanácsadással, a külvilággal való kapcsolattartással, munkavégzéssel, az elítéltekre vonatkozó végrehajtási rend elérhetőségével. E külön rendelkezések háttérében az húzódik meg, hogy ártatlanságuk vélelmezése további, azaz az elítéltekre irányadó szabályokat is felölelő – és azon túlmutató – védelmüket kívánja, melyeket az e részben foglalt szabályok biztosítanak számukra (94.1. – 101.). Ennek megfelelően kerültek lefektetésre az elhelyezésükkel, ruházatukkal stb. foglalkozó, a korábbi szabálygyűjtemény tartalmát átfedő külön rendelkezések.

VIII. rész: Elítéltek

A Börtönszabályok utolsó előtti része kizárólag az elítéltekre vonatkozóan tartalmaz rendelkezéseket a rájuk vonatkozó végrehajtási rend céljáról, annak végrehajtásáról, a szabadságvesztés szervezeti aspektusairól, munkavégzésükről, oktatásban való részvételükről és szabadulásukról.

A szabálygyűjtemény *az elítéltekre vonatkozó végrehajtási rend célját* az egyéni felelősség kifejlesztésében jelöli meg, és arra bátorítja a fogvatartottakat, hogy e tudat birtokában igyekezzenek jogkövető életet választani (102.1.).

Az ajánlás ismételten elvi élel mondja ki, hogy a szabadságvesztés a személyi szabadság elvonása révén már önmagában véve is büntetés, így az elítéltekre vonatkozó végrehajtási rend nem súlyosbíthatja a szabadságvesztéssel járó szenvedést (102.2.).

Az elítéltekre vonatkozó szabályok végrehajtását az ajánlás alapján a befogadást követően el kell kezdeni (103.1.), és fel kell vázolni az elítéltek személyes helyzetét, a ja-

¹⁷ Az Európa Tanács tagállamaiban a független ellenőrzés különböző modelljei alakultak ki. Ezek közül az ajánlás nem szorítkozik egyik forma kiemelésére sem, hanem csak általánosságban hangsúlyozza a független ellenőrzés szükségességét. A nemzetközi és a nemzeti nem kormányzati szervek jelentései, a CPT határozatai és az Emberi Jogok Európai Bíróságának különböző döntései is azt mutatják, hogy a független ellenőrzés hatékony lehet a fogvatartottakkal szembeni embertelen vagy jogszerűtlen bánásmód megelőzésében.

vasolt nevelési tervet, a szabadulásra felkészítés stratégiáját, amit a végrehajtási rend integrált részeként kell kezelni (103.2.). A nevelési terv elkészítésénél az elítéltek bevonására ösztönöz a szabálygyűjtemény (103.3.). Az ajánlás szövegében megjelenik továbbá az elkövetett bűncselekmény jóvátételének gondolata, amely kizárólag önkéntes alapon történhet (103.7.).¹⁸ A Börtön szabályok végezetül rávilágítja a figyelmet az életfogytig tartó szabadságvesztésre, valamint az egyéb hosszú tartamú szabadságvesztésre ítélték esetében a megfelelő nevelési terv és a végrehajtási rezsim biztosításának kiemelt szükségességére (103.8.).¹⁹

Az ajánlás külön alcím alatt tárgyalja az *elítéltek munkavégzését*, kiemelve a munkáltatásnak az elítéltek végrehajtási rendjében betöltött meghatározó szerepét, egyúttal kizárja e tevékenység büntetésként való alkalmazását (105.). Amíg az egészségi feltételek megengedek, a munkavégzés a nyugdíjkorhatárt el nem érő elítéltektől megkövetelhető (105.2.). A munkavégzés feltételeinek összhangban kell lenniük a szabad társadalomban alkalmazott normákkal (105.3.), az oktatás pedig a munkavégzéssel egyenértékűnek tekintendő (105.4.).

Az *oktatásnak* a végrehajtási rendjében betöltött jelentős szerepét támasztja alá e kérdéskör külön címszó alatt tárgyalása. E szabályok lényege, hogy az elítéltek végrehajtási rendjének kulcselemeként tekint az oktatásra és a szakképzési tréningekre (106.1.), bátorítja a fogvatartottakat az azokban való részvételre (106.2.) és az oktatási programok tartamát a szabadságvesztés tartamához igazodva rendeli meghatározni (106.3.).

Az ajánlás utolsó egysége a végrehajtási intézetekből való *szabadulás* kérdéseit taglalja. Így szól többek között a szabadulás előtt megfelelő időben szervezett felkészítő eljárásokról és programokról (107.1.), a feltételes szabadon bocsátás felügyelettel történő alkalmazásáról (107.3.). Külön kiemeli a hosszú tartamú szabadságvesztésre ítélték esetén a fokozatosság biztosításának igényét (107.2.). Szorgalmazza a társadalmi szervezetekkel és szolgálatokkal való együttműködést (107.4.) és az utógondozási programok kidolgozását (107.5.).

IX. rész A szabályok korszerűsítése

Az ajánlás utolsó szerkezeti egysége az Európai Börtön szabályok alapos, szabályoknak megfelelő korszerűsítésére hív fel (108.). A magyarázó jegyzet szerint e korszerűsítésnek a tudományos kutatásokon kell alapulnia, figyelembe véve a szabályanyag és a büntető tárgyú egyéb okmányok, standardok és ajánlások közötti kapcsolatot is.

18 E körben az ajánlás számára irányadó a R (87) 21. számú ajánlás az áldozat támogatásáról és az áldozattá válás megelőzéséről, valamint a R (99) 19. számú ajánlás a mediációról büntető ügyekben.

19 Lásd még a R (2003) 23. számú ajánlást az életfogytig tartó szabadságvesztés és az egyéb hosszú tartamú szabadságvesztés végrehajtásáról.

Vékony Andor

Gondolatok a hazai büntetés-végrehajtás tevékenységéről az uniós normák és gyakorlati megoldások tükrében

Vékony Andor cikke a büntetés-végrehajtás három területével – a személyzettel, az intézményrendszerrel és a fogvatartottak egészségügyi ellátásával – foglalkozik oly módon, hogy a hazai helyzetet hasonlítja össze az uniós normákkal és gyakorlattal. A szerző elsősorban az Európai Börtönszabályok 1987-es változatának szövegére támaszkodva fejti ki gondolatait a magyar büntetés-végrehajtás általa vélt elmaradásairól. Olyan, részben nyitott – már emiatt is izgalmas – szakmai kérdéseket érint, mint a személyi állomány képzése és továbbképzése, az első bűntényesek elhelyezése, a nyitott börtönök létrehozása, a családi beszélők kialakítása, a fogvatartottak gyógyszerellátása, illetve HIV-szűrése. Vékony Andor eredetileg nem vitaindítónak szánta írását, a szerkesztőség kérésére azonban örömmel hozzájárult, hogy dolgozatát annak tekintsük. Várjuk tehát hozzászólásaikat, véleményüket a cikkben felvetett problémákról. [A szerk.]

Bevezetés

Az Európai Közösség az első igazán olyan nemzetek feletti szerveződés, amely – amellet, hogy nemzetközi szervezet – egy új (nemzetközi) jogrendszer kialakítását is megvalósítja. Az Európai Közösség joga jelentősen áthatja, és részben átfedi a tagállamok belső jogrendszereit, azokkal egy sajátos szerkezetet képez. Ezt a szerkezetet

a) a közösségi jogforrások:

- elsődleges jogforrás: a Közösség alapító szerződése, azok módosításai, az ezekre épülő egyéb szerződések
- másodlagos jogforrás: rendeletek, irányelvek, határozatok

b) az Európai Bíróság esetjogi módszerrel kialakított elvei:

- közvetlen hatály
- közvetlen alkalmazhatóság
- értelmezési kötelezettség
- kölcsönös elismerés

c) valamint nemzeti jogszabályok és alkalmazások alkotják.

Ehhez a szerkezethez kapcsolódóan hazai jogalkotásunk, jogalkalmazásunk során a jövőben számolnunk kell azzal a ténnyel, hogy az egymással érintkező jogrendszerek viszonylatában a közösségi jognak primátusa, azaz elsődlegessége van a tagállamok

nemzeti jogrendszerével szemben, továbbá, hogy a Közösség és a tagállamok kizárólagos és párhuzamos jogalkotási jogosítványai egymás mellett léteznek, és a terjedelmük is változik.

Hazai büntetés-végrehajtási jogunk alapjaiban tartalmazza a Közösség jogforrásaiban meghatározott büntetés-végrehajtási elveket. Különösen igaz ez az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának 1987-ben kiadott R (87) 3. számú ajánlására, amely az Európai Börtönszabályokat teszi közzé.

Az 1979. évi 11. számú törvényerejű rendelet 1993-ban történő módosítása egy olyan – szövegében, tartalmában ugyan eklektikus – jogszabályt eredményezett, amely az Európai Börtönszabályokat már átemelte a hazai jogszabályok közé. (Ha tételen végigmennénk az R (87) 3. sz. Európa tanácsi ajánlás egyes pontjain, hazai megfelelőit is megtalálnánk valamelyik, a magyar büntetés-végrehajtás tevékenységét szabályozó jogszabályban.)

Az Európai Börtönszabályokon túl más Európa tanácsi határozatok, ajánlások is foglalkoznak a büntetés-végrehajtási rendszerekkel szembeni követelményekkel, szinte a büntetés-végrehajtási tevékenység minden elemére található pontosan megfogalmazott, jól adaptálható ajánlás vagy határozat.

Napjainkhoz időben már közelebbi az Európai Parlament 1998. december 17-én hozott határozata, amely az Európai Unió belüli fogvatartási körülményekről szól. A határozatban a Parlament felszólította a tagállamokat, hogy teljes mértékben alkalmazzák az Európai Börtönszabályokat, illetve az Európai Tanács egyéb ajánlásait, határozatait, továbbá, hogy pontosan kövessék a kínzás és embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzésére alakult Európai Bizottság (CPT) ajánlásait.

Az Európai Parlament kezdeményezte, hogy a tagállamok törvényi szinten szabályozzák a szabadságvesztés, illetve az előzetes letartóztatás végrehajtását.

Követelményként írták elő azt, hogy a fogvatartottaknak hasonló színvonalú egészségügyi, orvosi ellátást kell nyújtani, mint az országok többi lakosának. Előírták azt is, hogy minden egyes fogvatartott egészségi állapotát a büntetés-végrehajtási intézetben való felvételkor mérjék fel.

A határozatban a Parlament nyomatékosan követelte a tagállamoktól, hogy a fogvatartottak családi kapcsolatait tartsák szem előtt. Előírták, hogy a büntetés-végrehajtási intézetekben ellenőrzés nélküli, hosszabb időtartamú családi látogatást biztosító külön helyiségek kerüljenek kialakításra. Szerepel a határozatban az is, hogy amennyiben házastársakat ítélnek szabadságvesztésre, őket egy zárkában, lakóhelyiségben – más zárkatársak nélkül – kell elhelyezni.

A határozatban az Európai Parlament felhívta a tagországokat, hogy „ne tétlenkedjenek” a félig, vagy teljesen nyitott büntetés-végrehajtási intézetek létesítése, működtetése terén. A Parlament határozatában külön részként szerepel az a felszólítás, hogy az Európai Unió tagállamainak kormányai konkrét intézkedésekkel támogassák a büntetésüket kitöltő személyek újbóli munkába állását.

Ezzel a bevezetővel arra szeretném ráirányítani a figyelmet, hogy az Európai Börtönszabályok teljes körű alkalmazása még az EK régi tagállamaiban sem általános gya-

korlat, hiszen ha az lenne, indokolatlan lett volna az Európai Parlament 1998-as kemény hangvételű határozata az Európai Börtönszabályok alkalmazásáról.

A másik, amire felhívnám a figyelmet, hogy az ajánlások, határozatok a magyar büntőnszemélyzet előtt ismertek, a büntetés-végrehajtás szakmai képzése során több szinten is oktatásra kerülnek – megfelelően ezzel az Európai Börtönszabályok 55. pontjának 4. bekezdésében megfogalmazott elveknek. („Minden alkalmazott képzése terjedjen ki az Európai Börtönszabályok és az Emberi Jogok Európai Konvenciója követelményeire és érvényesítésére.”)

A továbbiakban a büntetés-végrehajtást érintő hatalmas mennyiségű európai ajánlás és határozat halmazának három kisebb, de nagy jelentőséggel bíró szeletét szándékozom kiemelni, azokat, amelyek a személyzettel, az intézményrendszerrel foglalkoznak, illetve az egészségügyi ellátást érintik.

A személyzet mint a büntetés-végrehajtás alapja

Egy börtön milyenségét, arculatát az építészeti adottságok, az ott elhelyezett elítélt-populáció összetétele mellett – a jogszabályok által meghatározott követelmények szerint – a börtönt működtető személyzet határozza meg.

A börtönt a személyzet működteti, és hajtja végre a kezelési programokat, foglalkozik – jól vagy rosszul – az ott elhelyezett fogvatartottakkal. A börtön személyzet nélkül csak hasznavehetetlen, állami ingatlanként nyilvántartott, helyrajzi számmal rendelkező épületek tömege. A börtön jól képzett, szakmájának csínját-bínját ismerő, fegyelmet tartani tudó, a fogvatartottak jogait és saját lehetőségeit ismerő személyzet nélkül csak emberraktár.

A személyzet szakmai tudása, követelménytámasztása az, amely az ismert magyar börtönviszonyok között is (140–160%-os zsúfoltság) lehetővé teszi, hogy a törvényi, kezelési célok megvalósuljanak, és a fogvatartottak személyisége a lehető legminimálisabban sérüljön a bent tartózkodás ideje alatt. Ez a személyzet teszi lehetővé, hogy a magyar jogrendszerbe átültetett Európai Börtönszabályok lényeges elemei a gyakorlati munka során is megvalósuljanak.

A személyi állomány különleges szerepének ismeretében feltehetjük a kérdést, az Európai Börtönszabályok személyzetre vonatkozó pontjai közül mi az, ami megvalósult, s mi az, ami még várat magára, de fontos lenne.

A bevezetésben már idézet 55. pontot is magába foglalva az Európai Börtönszabályok III. részének 51-63. pontjai foglalkoznak a börtönök személyzetével – mint a kezelés megvalósításának és a rezsimek működtetésének letéteményeseivel. Meglátásom szerint az Európai Börtönszabályok 51., 53., 55.3., 55.4., 56-61. pontjai már beépültek a mindennapok gyakorlatába, a szabályozás (jogszabályok, utasítások, parancsok) részét képezik. Feladatunk itt annyi, hogy ezt a gyakorlatot tovább folytassuk, és erősítsük.

A jövő szempontjából azonban sokkal lényegesebb a még teljességgel meg nem valósított javaslatok sorsa. A következőkben pontonként tárgyalom és véleményezem az elmaradásokat, illetve megoldásokat is javaslok ott, ahol azt szükségesnek és lehetségesnek tartom.

„52. A börtön személyi állományát képzés, konzultációs eljárások és pozitív vezetési stílus révén folyamatosan ösztönözni kell arra, hogy törekedjen a humánus normákra, a nagyobb hatékonyságra és elkötelezetten viszonyuljon feladataihoz.”

„55.1. A felvételnél vagy megfelelő gyakorlati tapasztalatok megszerzése után a tisztviselőknek képzésben kell részt venniük, melynek tárgya általános és speciális kötelességeik, illetve elméleti és gyakorlati vizsgákat kell tenniük, hacsak korábbi szakmai képesítésük ezt fölöslegessé nem teszi.”

„55.2. Pályafutása során minden alkalmazottnak fenn kell tartanai, és tökéletesítenie kell tudását, szakmai teljesítőképességét azzal, hogy részt vesz az igazgatóság által megfelelő időközönként szervezett szakmai továbbképző tanfolyamokon.”

A fenti – 52., 55.1. és 55.2. – pontokban megfogalmazott elvek, elvárások helyzete felemás a magyar büntetés-végrehajtásban, de vélhetően az, az Unió többi országában is. A képzések, konzultációk rendszere központilag kialakítható, és nyomon követhető. A magyar büntetés-végrehajtás alapképzési rendszere már jelenleg is megfelelő elméleti alapot teremt a különböző szinteken alkalmazott személyzet számára a börtönben folytatott munka elkezdésekor. Az alapképzés tervezett módosítása vélhetően még képzettebb munkakezdőket lesz képes az intézetek számára biztosítani. A képzési rendszer gondja a már munkába állt, kiképzett személyzetnél válik problémássá.

Nincs egységesen kialakított továbbképzési gyakorlat, központilag csak egyes speciális szakterületek képviselőinek minimális létszámban történő továbbképzése van megoldva. Természetesen az intézetek az elvárások és lehetőségeik figyelembe vételével minden évben tervezik, és végrehajtják saját személyi állományuk továbbképzését. Ezeknek a helyi továbbképzéseknek a hatása attól függ, van-e olyan szakembere az intézetnek, aki saját munkája mellett képes továbbadni olyan szakmai ismereteket, amelyek emelik a beosztott állomány tudásának szintjét. A mondatban benne rejlik a jelenlegi rendszer két nagy buktatója. Az egyik a szakmai tudás továbbadása. Valamennyien ismerünk olyan embereket, akik szakmájuk elismert képviselői, de nehézséget okoz számukra tudásuk átadása mások számára. Tanítani, ismereteket átadni külön szakma. Oktatni, kellő szakismeretek nélkül, viszont mit sem ér. (Közismert mondás, hogy aki tudja, csinálja, aki nem tudja, tanítja, és aki tanítani sem tudja, az könyvet ír belőle.) Az intézeteknél a továbbképzésekre hivatalosan nincs külön álláshely biztosítva, s itt jön a másik buktató, hogy azok a kollégák, akik mégis vállalják a továbbképzések megtartását, azt a saját munkájukra fordítható idő rovására teszik. Ez néha azt eredményezi, hogy a továbbképzésekre szánt egyébként is korlátozott idő még tovább csökken. (Korlátozott időről kell beszélnünk, mert a jelenlegi szolgálati időrendben a különböző beosztásokhoz biztosított létszámok, bérkeretek csak minimális idejű továbbképzésre adnak lehetőséget.) A továbbképzésekre fordítható kevés idő nem csak az elméleti képzéseket, hanem a magas szintű munkához elengedhetetlenül szükséges gyakorlati képzéseket is nehezíti. A gyakorlati képzések egy részét különösebb gond nélkül el lehet végezni a szolgálati időn belül adódó „üres időkben”, erre többnyire éjszakai szolgálat alkalmával adódik lehetőség, idő. Ilyenkor lehet gyakoroltatni a személyi állománnyal a különböző kényesítő eszközök szabályos és biztonságos alkalmazását és a fegyveranyag-ismeretet.

Amire nem jut lehetőség a jelenlegi rendszerben a szolgálati idő kereten belül, az a fizikai képességek fejlesztése, az önvédelmi fogások gyakoroltatása, pszichikai tréningek megtartása, krízishelyzetek szituációs elemzése, és a rájuk történő felkészítés. A napi gyakorlati munka során ezekre a nem fejlesztett képességekre is szüksége lenne a fogvatartottakkal foglalkozó állománynak: felügyelőknek, nevelőknek és munkáltatóknak. A képességek, illetve a szakmai ismeretek fejlesztéséhez időre, személyzetre és pénzre van szükség. Mindenképpen indokolt lenne a szolgálati idő-kereten belül biztosítani a gyakorlati képzésekhez szükséges időt. A képzések végrehajtásához önvédelemben jártas sportoktatókra, krízistréninget vezetni tudó pszichológusokra is szükség van. Ezek a beosztások jelenleg nem léteznek. A jövő megoldásainak szempontjából vizsgálat tárgyát képezheti, hogy több intézet együttesen foglalkoztasson sportoktatókat, a személyi állománnyal foglalkozó pszichológusokat.

„54.1 A börtönigazgatóság minden tisztviselő alkalmazásakor vagy későbbi előléptetésekor gondoskodjon a körültekintő kiválasztásról. Különös hangsúlyt kell fektetni feddhetetlenségükre, emberségességükre, szakmai tudásukra és az adott munkára való személyes alkalmasságukra.”

Az 54.1. pont ajánlásai már bekerültek a büntetés-végrehajtási szervezetről szóló 1995. évi CVII. törvénybe. A gyakorlati végrehajtás azonban már sántít: a hivatásos állományba kerülőknél megtörténik a személyiség vizsgálata, így azok vélelmezhetően pszichésen alkalmasak a fogvatartottak között végzett munkára. Közalkalmazottainknál azonban erre irányuló előzetes vizsgálat nincs. Egy közalkalmazott munkáltatóról csak felvétele után a napi munka során derül ki, ha nem képes a börtön feszült légkörében dolgozni, vagy ha a fogvatartottakat képtelen humánusan kezelni. Ilyen esetekben a büntetés-végrehajtásnál töltött idő mind a börtön, mind a munkavállaló számára csak elvesztegetett marad. Mindenképpen indokolt lenne ennek megelőzésére a fogvatartottakkal munkakapcsolatba kerülő közalkalmazottak személyiségének vizsgálata is.

„54.2. Az alkalmazottakat általában főállású, hivatásos börtöntisztviselőkké kell kinnevezni, és köztisztviselői státuszba kell helyezni, állásuk garanciája csakis a kifogástalan magatartás, a hatékonyság, a testi és lelki egészség, valamint a megfelelő iskolázottság legyen.”

A fizetés legyen elegendő ahhoz, hogy vonzza és megtartsa a pályán az alkalmas férfiakat és nőket; a kiegészítő juttatások és szolgálati feltételek – tekintettel a munka nehézségére – legyenek előnyösek.”

Az 54.2. pont első bekezdésében megfogalmazott célokat megvalósultnak tekinthetjük. A büntetés-végrehajtási szervezetről szóló 1995. évi CVII. törvény a személyi állomány összetételét és az alkalmazási követelményeket szinte szó szerint így határozza meg. Az ajánláshoz képest eltérést jelent a közalkalmazotti státuszú személyzet – amelyik munkáját kevesebb fizetésért látja el, mint a hivatásosok – megléte Magyarországon. Velük, pontosabban az ő alkalmazásukkal kapcsolatban az is probléma, hogy a felvételt követően a fizikai és egészségügyi követelményeknek való megfelelés időszaki ellenőrzése nagyvonalú, esetenként az ilyen irányú ellenőrzések elmaradnak, illetve csak adminisztrált végrehajtás történik. (Zárójelben jegyzem meg, hogy a fizikai köve-

telmények csak papíron való teljesítése egyrészt morális probléma, másrészt a nem ellenőrzött, így gyaníthatóan alacsonyabb szintű erőnlét potenciális veszélyforrást teremt a fogvatartottak között végzett munka során, és sajnos csökkenti a stressz-tűrő képességet is.)

Az 54.2. pont második bekezdése jelenleg illúzió, pedig megvalósítása mindenképpen szükséges lenne annak érdekében, hogy valóban olyan személyzet dolgozzon börtöneinkben, amely képes megvalósítani az Európai Börtönszabályzatban és más ajánlásokban lefektetett elveket. Ha a magyar büntetés-végrehajtás lépni kíván, akkor a társadalmi megbecsülést is jelző fizetés az, amely elindíthatja a fejlődést.

„62. Ösztönözni kell az elítéltekkel ellentétes nemű személyzet alkalmazását az intézetekben vagy azok egy részlegeiben.”

Az elv szép, és saját intézetem példája alapján – ahol férfi elítélteket tartunk fogva, ugyanakkor a személyzet majdnem egyharmada nő – úgy vélem, igyekszünk is ennek megfelelni. A gondot számomra és vélhetőleg valamennyi a büntetés-végrehajtásban dolgozó vezető számára az jelenti, hogy mennyire vagyunk képesek kezelni női kollégáink speciális problémáit, és mennyire lennénk képesek megvédeni őket egy esetleges támadás vagy terrorcselekmény esetén? Itt visszautalnék az 52. ponttal kapcsolatban leírt gondolataimra: nincs ember és idő speciális kríziskezelő tréningek megtartására, nincs ember és idő önvédelmi képzésre. Ilyen feltételek mellett, azt hiszem, komoly kockázatot jelent minden egyes olyan női kollégánk alkalmazása, aki a fogvatartottak között végzi munkáját.

„63.1. Az intézetek személyzetének tilos kényszer alkalmaznia a fogvatartottakkal szemben, kivéve az önvédelem vagy a szökés eseteit, illetve a jogszerű és szabályszerű utasításnak való aktív vagy passzív fizikai ellenállást. A kényszerhez folyamodó személyzet csak a feltétlenül szükséges mértékben alkalmazhat kényszer, és az eseményt azonnal jelenteni kell az intézet igazgatójának.”

„63.2. A tisztviselőket kellő speciális technikai kiképzéssel alkalmassá kell tenni az agresszív elítéltek megfékezésére.”

„39. A láncok és vaspántok alkalmazása tilos. A kézbilincs, a kényszerzubbony és más testi kényszerítő sohasem alkalmazható büntetés céljából. Ezeket csak az alább rögzített körülmények esetén lehet használni:” – Az itt felsorolt a-b-c) alpontok a szökés megakadályozása, egészségügyi indok, önkárosítás, közveszélyesség eseteiben adnak lehetőséget az alkalmazásra.

Az Európai Börtönszabályok 63.1., 63.2. és 39. pontjaiban megfogalmazott ajánlások ismét élesen vetik fel a személyzet gyakorlati képzésének szükségességét, az önvédelmi ismeretek elsajátítását, a kríziskezelési technikák kialakítását. Jól képzett, ismereteit alkalmazni tudó személyzet képes csak ezeknek az ajánlásoknak megfelelő börtönt üzemeltetni.

Megjegyzem, hogy a kínzás és embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzésére alakult Európai Bizottság (CPT) Magyarországon tett eddigi látogatásai során minimális volt az olyan fogvatartotti panasz, amely a fenti ajánlások megsértését sérelmezte volna. Hasonló tapasztalatokra utalnak a Magyar Helsinki Bizottság

börtönlátogatásai is. Mondhatnánk persze, hogy egy túlkapás is sok annak a szemszögéből, aki azt elszenvedi. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a kényszerítő eszközök jogtalan alkalmazására tett panaszok mögött legtöbb esetben a személyzet képzetlensége húzódik meg, ilyen panasz többnyire a fiatal, kevés gyakorlati ismerettel rendelkező kollégák ellen merül fel. Ők azok, akik az éles helyzeteket nehezebben élik meg, nincsenek kész válaszaik egy-egy kényes szituációra.

Ezen a helyzeten, hangsúlyozom ismételten, csak egy jól szervezett, gyakorlati ismereteket adó képzési és továbbképzési rendszer segíthet.

Az Európai Börtönszabályok idézett pontjain túl igen élesen vetődik fel a képzés, továbbképzés hatékonysága az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R (97) 12. számú ajánlásának megvalósítása során is. A büntetések és szankciók végrehajtásában érintett állománnyal kapcsolatban kiadott R (97) 12. számú ajánlás II. Függeléke etikai kérdéseket fogalmaz meg, de a szöveg elsősorban a szakmára vonatkozó morális gondolatokat tartalmaz, s nem emelkedik az etika filozófiai szintjére.

Álljon itt példaként a 15. pont: *„Az állomány tagjainak tartózkodniuk kell minden olyan magatartástól, amely provokálja a rájuk bízott gyanúsítottakat vagy elítélteket. Ezen túlmenően – konstruktív példát mutató hozzáállásukkal, szavaikkal és tetteikkel – törekedniük kell arra, hogy pozitív magatartást váltsanak ki a gyanúsítottakból és elítéltekből.”*

Az itt megfogalmazott elvárás szakmai elvárás. Megvalósítani akkor lehet, ha a körleteken dolgozó kollégák vagy nagy börtöntapasztalattal rendelkeznek, vagy szituációs gyakorlatokkal felkészítettük őket az elítéltek provokációs, a szabályok határait tágitani igyekvő kísérleteire, a körlet napi élete során felvetődő, a személyzet és az elítéltek közötti problémákra, apróbb vagy nagyobb konfliktusokra.

A börtönökre vonatkozó szinte valamennyi ajánlás, határozat megismerése, illetve megvalósítása során eljutunk oda, hogy az európai szintű büntetés-végrehajtás záloga a személyzet hatékony képzése, továbbképzése.

Intézményrendszer

A magyarországi börtönök intézményrendszere minden szakember előtt jól ismert. Vannak több mint száz éves – létesítésükkor még korszerű – börtöneink, vannak a szocializmusban felépített szovjet mintát követő, börtönnek nevezett „táboraink”, s van néhány új és felújított börtönünk, börtönépületünk, amely már elfogadható működési körülményeket teremt. Ezzel az eklektikus intézet- és épületrendszerrel vélhetőleg még nagyon sokáig együtt fogunk élni. Ebben a környezetben kell megoldani a személyi állománynak a fogvatartottak emberhez méltó elhelyezését, kezelését, munkáltatását és oktatását. Ebben a környezetben kerülnek elhelyezésre az első büntényes fogvatartottak, a többszörös visszaeső bűnelkövetők és az elzárásra beutaltak is.

Talán az intézményrendszerünk a legjobb példája annak, hogy milyen kényszerpályán van büntetés-végrehajtásunk. Börtöneink túlszűfolttsága, a börtönépítés elhanyagolása odavezetett, hogy az osztályozási, elkülönítési elvárásoknak nem tudunk megfelelő módon eleget tenni, nincs lehetőségünk a bűnelkövetők lakóhelyükhöz közel történő

elhelyezésére, a nagy létszámú zárkák megszüntetésére, az éjszakai egyszemélyes elhelyezés megvalósítására. A nehézségek és problémák ellenére azért jó néhány területen természetesen itt is megfelelünk az uniós normáknak és elvárásoknak.

Fenti általános állításomat pontosítandó, nézzünk néhány példát az Európai Börtön-szabályok pontjaihoz kapcsolódva.

„11.1. A fogvatartottak különféle intézetekbe vagy rezsimekbe történő elosztása során figyelembe kell venni törvényességi és jogi helyzetüket (előzetesen letartóztatott vagy elítélt, első elkövető vagy visszaeső bűnöző, rövid vagy hosszú itéleti idő), a kezelésükkel összefüggő különleges követelményeket, gyógykezelési szükségleteiket, nemüket és korukat.”

„12. A fogvatartottak osztályozásának, illetve újraosztályozásának céljai a következők:

a) el kell különíteni a többiekől azokat, akiknek bűnöző múltja vagy személyisége miatt ez előnyös, vagy akik káros hatást gyakorolnak másokra;

b) elő kell segíteni a fogvatartottak olyan elhelyezését, amely megkönnyíti kezelésüket és társadalmi visszailleszkedésüket, számításba véve az intézmények működtetési és biztonsági követelményeit.”

A magyar büntetés-végrehajtás intézményrendszerében a fokozatok (fegyház, börtön, fogház) szerinti elkülönítés működik, megvalósul a nők és férfiak, fiatalok és felnőtt korúak, betegek, előzetesen letartóztatottak elkülönítése. Működő rendszernek tekinthetjük a különböző itéleti időtartamok szerinti elkülönítést is.

Gondot jelent azonban, hogy a jelenlegi szabályozás és rendszer, csak hosszabb idő után teszi lehetővé azoknak az elkülönítését, akik „bűnöző karrierjük” vagy személyiségük folytán – a többiek rovására – hasznát húznak helyzetükből.

Ezek az itéletet végrehajtó börtön és annak személyzete szempontjából lényeges információk többnyire csak hosszabb bent töltött idő elteltével kerülnek felszínre, a nevelői foglalkozások, a kapcsolattartás ellenőrzése és a zárkatársak jelzései (panaszai) alapján.

A jelenlegi jogi szabályozás nem teszi lehetővé, hogy az elítélt személyiségének vizsgálatát – ha ő nem akarja – elvégezzük. Ez a megkötés az elhelyezés kezelés szempontjából lényeges információk megismerésének idejét nyújtja meg, időnként a problémás személyiség már valóban komoly nehézségeket okozva bukkan fel a személyzet látókörében. Ebből adódik, hogy elkülönítése, kiemelése és az elítélttársak megvédése néha késik, vagy elkésik.

Az intézetek működési rendjének, biztonságának fenntartása érdekében szükséges lenne valamennyi elítélt előzetes pszichológiai vizsgálatának elvégzése. A vizsgálatok elvégzésére két lehetőséget látok: az egyik – a szakmai körökben már régebben kezdeményezett – központi elosztó intézet kialakítása, a másik az intézetek felkészítő részlegein eltöltött idő meghosszabbítása. Természetesen meg kell teremteni a vizsgálat jogi alapját a jogszabályok szükséges módosításával, és ezt követően ki kell alakítani tematikáját és módszereit. Meglátásom szerint az intézetek és az ott elhelyezett fogvatartottak biztonsága fontosabb, mint a személyiségi jogok mások kárára történő eltúlzott védelme. A fogvatartott személyiségi jogai nem sérülnek a pszichológiai tesztek elkészítése során, hiszen az eredmények, az így keletkező különleges adatok biztonságos védelme megoldott és ellenőrizhető.

A vizsgálat tematikája és módszere részletekben már ma is létezik, a börtönökben dolgozó pszichológusok vizsgálataikhoz számtalan tesztet, kérdőívet adaptáltak a speciális börtönkörülményekre, illetve az itt elhelyezettek személyeire. Az ország büntetés-végrehajtási intézeteiben dolgozó pszichológusok szakmai tudását, tapasztalatát csak összegezni kell, és egy komoly következtetésekre alkalmas módszer kerülhetne ki-dolgozásra, kiadásra a bekerülő bűnelkövetők személyiségvizsgálatához.

Megjegyzem, hogy a javasolt vizsgálat nem ellentétes az Európai BörtönSzabályok-kal, hiszen annak 68. pontjában is megfogalmazást nyert, hogy: *„A befogadást és a kel-lően hosszú ítéleti idővel rendelkező elítéltek személyiségvizsgálatát követően a lehető legrövidebb időn belül ki kell dolgozni a kezelés megfelelő intézetben végrehajtandó programját az egyéni szükségletekről, a képességekről és a közelállókhoz fűződő vi-szonyról alkotott ismeretek alapján.”*

Az ajánlás szövegének megfogalmazása az általam fentebb írtakat erősíti: a börtön egy olyan speciális hely, ahol a biztonság, illetve a kezelés hatékonysága érdekében a lehető legtöbbet kell tudnunk a bent tartózkodó bűnelkövetőkről.

Szintén várat még magára az első büntényesek elkülönítése a visszaeső bűnelköve-tőktől. Ismert, hogy számtalan esetben követ el a volt első büntényes újabb bűncselek-ményeket szabadulása után a börtönben megismert új ismerőseivel, ismerőseivel.

Zsúfolt elhelyezési körülményeink között egy adott börtönön belül fizikai képtelen-ség külön körletrészekben elhelyezni az első büntényeseket, és a napi munkáltatás, okta-tás során elkülöníteni őket a visszaeső bűnelkövetőktől. Tovább nehezíti az elkülöníté-si lehetőségeket, hogy az első büntényesek sem egyformák, többüknek újabb büntető ügyei vannak, illetve korábbi (családi) környezetük sodorta őket a bűncselekmény el-követéséig. Nem zárható ki annak a lehetősége sem, hogy a börtönbe kerülő első bűn-tényes bűnözőként tervezi további életét is. A személyiség és a korábbi környezet vizs-gálatára fentebb már tettem javaslatot, a befogadáskor lezajló foglalkozások, vizsgálato-k bővítése csökkentheti az elosztásnak, elkülönítésnek általam ismertetett kockázatát.

A magyar büntetőjogban a szabadságvesztés végrehajtási fokozatát a bíróság hatá-rozza meg a jogszabályok által meghatározott korlátok között. A bíróság dönt arról, hogy a bűnelkövető a cselekmény súlyától, az elkövetési körülményektől függően fegy-ház, börtön vagy esetleg fogház fokozatban tölti el a kiszabott szabadságvesztés éveit.

Ilyen körülmények között a magyar büntetés-végrehajtás nincs könnyű helyzetben az el-ső büntényesek elkülönítése terén. Nincs külön első büntényes fegyházunk, börtönünk vagy fogházunk. Amire a büntetés-végrehajtásnak lehetősége adódhat (s itt kapcsolódhatunk – a félig vagy teljesen nyitott börtönök létesítésre vonatkozó ajánlás kapcsán – az Európai Par-lament 1998. december 18-i határozatához), az a fogházban és börtönben végrehajtandó sza-badságvesztésre ítélt első büntényesek elhelyezésére létesítendő intézetek kialakítása.

Hazai gyakorlatunkban a mezőgazdasági intézetekben és a volt Martonvásári Bün-tetés-végrehajtási Intézetben már halmozódott fel annyi tapasztalat, amely alapot adhat egy nyitott börtön kialakításhoz.

A nyitott, vagy félig nyitott börtönökben kerülhetnének elhelyezésre azok az első büntényesek, akik várhatólag nem válnak visszaeső bűnelkövetővé szabadulásukat kö-

vetően, ide kerülhetnének a szabadulásukat megelőzően a hosszabb időre ítélték, hogy visszailleszkedésük a társadalomba minél kisebb zökkenővel valósuljon meg. A nyitott börtönök létesítése, üzemeltetése az olcsóbb, minimális biztonságtechnika révén kevesebb pénzbe kerülne, mint a mai rendszerünk, ahol a legveszélyesebb fogvatartottakhoz igyekszünk felfejleszteni az intézetek biztonságtechnikáját, a személyzet létszámát. Mai rendszerünkben az ittas járművezetőt, a biztosítási csalót ugyanott és többnyire ugyanúgy őrizzük, mint az emberölés minősített eseteit, vagy rablást elkövető fogvatartottat.

A nyitott börtönök létesítésének feltételei adottak. Több intézet rendelkezik olyan körlet-épülettel, amely a korszerű biztonsági követelményeknek nem felel meg, de ideális egy nyitott börtönhöz.

A lőfegyver-használat lehetőségének várható szűkítése a büntetés-végrehajtásban az őrzés során a biztonságtechnika és az őrkutyák szerepét a jövőben felértékeli. A technikai és járőr-kutyákkal megoldott őrzés kiépítése és továbbfejlesztése igen drága dolog. Az erre fordítható pénz nem lett több. Indokolt az őrzésre fordítható források koncentrációja, ez pedig azt is jelenti, hogy olyan intézeteket, intézetrészeket is kell létesíteni, ahol nem költünk az őrzésre. Ezek az intézetek, intézetrészek feleltethetők meg az uniós elvárásokban megfogalmazott nyitott, félig nyitott intézeteknek. Elkülönítési módszereink finomításával itt helyezhetnénk el az első büntényes elítélteket.

A nyitott intézeteknél felmerül egy olyan veszély, amelyet eddig a büntetés-végrehajtás személyi állománya elfogadható szinten tartott. Ez veszély: a szökés. A szökést a jelenlegi büntetőjog bűncselekménynek minősíti, és kedvenc témája a sajtónak is. Szökés esetén a büntetés-végrehajtáson belül minden esetben vizsgálat tárgya a személyzet felelősségének megállapítása, ami ilyen jogi és társadalmi háttér esetén nem is meglepő. A nyitott intézetek rendszere a szökésnek mint büntetendő cselekménynek a megszüntetését veti fel. A jogalkotóknak, ha ezen a területen közelíteni szándékozunk az uniós elvárásokhoz, ezt előbb vagy utóbb „meg kell lépniük”.

Itt szeretnék emlékeztetni a volt Martonvásári Büntetés-végrehajtási Intézet tapasztalatára, ahol a szigorított javító-nevelő munkára ítélték 2-3%-a is jogtalanul távol volt egy-egy eltávozás, vagy fizetésnap után.

A nem őrzött intézetek rendszere az eddigieknél jobban számít a fogvatartott önkéntes jogkövetésére. Megfelelő kiválasztást követően a martonvásári intézet említett százalékaiktól vélhetően messze elmaradó szökésről adhatnánk számot egy ilyen rendszer működtetésénél.

Az intézményrendszer kapcsán még egy kérdésről kívánok szólni, amely részben már kezelési kérdéseket is érint, ez a bevezetőben már említett ellenőrzés nélküli, hosszabb időtartamú családi látogatást biztosító külön helyiségek létesítése.

Az ellenőrzés nélküli látogató helyiségek elsősorban a fogvatartottak nemi identitástudatának fenntartását szolgálhatják, a normális szexuális élethez a rendelkezésre álló idő és alkalom elégtelen. A helyiségek létesítése költségigényes, a létező intézményeinkhez nehezen illeszthető, bár szükségességük nem tagadható, de személyiségformáló szerepük erősen vitatható. Célszerűbbnek látszik az intézeten kívüli látogató fogadás le-

hetőségét bővíteni. Ennek biztonsági kockázatai kisebbek, és nem terheli az intézetek költségvetését.

Az ellenőrzés nélküli látogató-fogadó helyiséget igénylő fogvatartottak köre így szűkebb lenne, elsősorban a hosszabb idejű szabadságvesztésre ítélték, a súlyosabb bűncselekményeket elkövetők, az intézetek elhagyásában korlátozottak élhetnének vele. A probléma helyes értékelése érdekében ugyanakkor célszerű megjegyezni, hogy a hosszabb ítéletidővel rendelkezők esetében bomlik fel leggyorsabban a kapcsolat a hozzátartozókkal, így gyakran azoknál, akiknél a legnagyobb szükség lenne erre a látogatási formára, nincs, aki a fogvatartottat látogassa.

Az intézményrendszer kapcsán lehetne még szólni a lakóhelyhez közeli elhelyezésről, az egyszemélyes elszállásolásról, de ezek a kérdések részben megoldódni látszódnak, részben olyan költségigényesek, hogy a jelenlegi büntetőpolitika mellett hosszú ideig még nem látszik a változás lehetősége.

Egészségügy

Alapelvnek tekinthetjük az Európai Parlament 1998. december 18-i határozatában megfogalmazottakat: A fogvatartottaknak hasonló színvonalú egészségügyi, orvosi ellátást kell nyújtani, mint az országok többi lakosának. A fogvatartott egészségi állapotát a büntetés-végrehajtási intézetben való felvételkor fel kell mérni.

Az Európai Börtönszabályok 26-32. pontjaiban megfogalmazott egészségügyi ellátásra vonatkozó ajánlások a magyar börtönrendszerbe a napi gyakorlat szintjén beépültek, s ugyanígy beépültek az 1987. óta született egészségügyi kérdéseket érintő határozatok és ajánlások is.

A fogvatartottak egészségügyi ellátása ugyanakkor, meglátásom szerint, bizonyos tekintetben már kezelési problémákat is okoz.

Az ingyenes gyógyszerellátás ellentétes a kezelési célok között megfogalmazott önálló életvitelre történő felkészítéssel. Börtöneinkben a fogvatartottak már apró pszichés és fiziológiai problémával orvoshoz fordulnak nyugtatókat, fájdalomcsillapítókat igényelve. Szabadulásukat követően erre alig van lehetőségük. Talán legjobban a gyógyszerellátás területén hagyjuk érvényesülni a börtön „menedékhely” szerepét.

Mindenképpen indokolt lenne tehát felülvizsgálni a fogvatartottak nyugtatókkal, fájdalomcsillapítókkal történő ellátását, megadva ezzel a lehetőséget a fogvatartottnak, hogy lelki problémáit saját erejéből rendezze. Természetesen továbbra is biztosítva a börtön pszichológusához és lelkészéhez, illetve a saját felekezeti lelkészhez fordulás lehetőségét ezekben az esetekben.

Ha fogvatartott a pszichés állapotának stabilizálásához használt nyugtatókat és fájdalomcsillapítókat saját pénzén vásárolná, esélyt adnánk neki arra, hogy megtanulja azokat a technikákat, amelyek segítségével egy-egy ilyen helyzeten úrrá lehet.

Az egészségügyi ellátás másik, általam hibásnak, illetve veszélyesnek tartott elve, az uniós ajánlások alapján megszüntetett HIV-szűrés, pontosabban annak önkéntessé tétele.

A szűrés hiánya veszélyezteti a fogvatartotti állományt és személyzetet is. Az elmúlt időszakban egy, a fogvatartottal szemben intézkedő kolléga fertőzést kapott. Ha az

adott esetben ismert lett volna a fogvatartott fertőzöttsége, lehetőség lett volna védőeszköz használatára, megelőzhető lett volna az intézkedő kolléga megbetegedése, és elmaradt volna egy kártérítési eljárás.

Jelenleg még nem rendelkezünk arra vonatkozólag adattal, hogy a szűrési kötelezettség megszüntetése növelte-e a fogvatartottak között a fertőzöttek számát, de ismerve a zsúfolt elhelyezés valamennyi hátrányát és veszélyét, ezzel a ténnyel számolnunk kell.

A magyar büntetés-végrehajtás az elmúlt időszakban képes volt kezelni a bekerült HIV- fertőzötteket, és meg tudta előzni a börtönön belüli fertőzéseket. A HIV-szűrési kötelezettség megszüntetésével egy olyan veszélyforrást emeltünk be a rendszerbe, aminek szükségességét nehezen lehet megmagyarázni még az egészségügyi szakembereknek is, nem is beszélve a körleteken dolgozó felügyelőről.

Az eddigi tapasztalatok alapján mindenképpen indokolt lenne a HIV-szűrési kötelezettség visszaállítása.

Összefoglalás

A büntetés-végrehajtás sokszínű tevékenységének korszerűsítése az általam tárgyalt három szegmens alapján is láthatóan napi élő folyamat, amely sok pénzt és rengeteg energiát igényel. Ennek a folyamatnak az a sajátossága, hogy – mint már említettem – számíthat nemzetközi börtönügyi határozat, ajánlás része napi munkánknak. Meglátásom szerint nincs szégyenkezni valónk az uniós normák megvalósításában, de amint azt írtam, vannak olyan területek, ahol szükséges az előrelépés, a változtatás, amely néha nem is túl költséges, csak egy kis jó szándék és az erők helyes csoportosításának a kérdése.

Úgy vélem, hogy a magyar büntetés-végrehajtás személyi állományában megvan a szándék a változásra, a megkezdett változtatások folytatására. Természetes, hogy ebben a folyamatban néha-néha egy kis „bízttatás”, költségvetési többlet biztosítása jó lenne, és sokat lendítene a munkánkon.

Sinkó Éva

A Bács-Kiskun Megyei Büntetés- végrehajtási Intézet Anya-gyermek Részlegének működési tapasztalatai

Bevezetés – Nők a börtönben

A világon minden társadalom létének alapja a felnövekvő generációk megfelelő életfeltételeinek és életkörülményeinek biztosítása, hiszen e nélkül a társadalmak nem tudják reprodukálni önmagukat. Ezért minden jogrendszer igyekszik biztosítani a megfelelő fejlődést. A gyermekek védelme nem választható el élesen a társadalmi és gazdasági problémáktól, ugyanis az egyenlő esélyek biztosítása még mindig megoldhatatlan célkitűzésként szerepel a jóléti politika feladatai között. A munkanélküliség kiterjedése, a még dolgozók feszített munkatempója rendkívül nagymértékben befolyásolja a gyermekek, családok helyzetét és megélhetését. Meglazultak a családon belüli kötelékek, és a kommunikáció csaknem teljes hiánya jellemző a családok zömére. A felvázolt nehéz szociális körülmények hozadékaként romlik a társadalmi morál, terjed a bűnözés: a törvények ellen vétők közül évente 15 000 fő kerül börtönbe.

A statisztikák szerint az elmúlt években nagyobb mértékben növekszik a női elítéltek száma a férfiakéhoz viszonyítva. Ez a tendencia a női szerepek megváltozásában, a nők számára megnyílt életlehetőségek (ennek megfelelően a bűncselekmény elkövetésének lehetősége) kiszélesedéséből következhet.

Míg Magyarországon 1993-ban mintegy 13000 ember volt börtönben – közülük 748 nő, addig 10 év múlva 16507 fő – közülük 999 nő. Ebből következően a nők 1993-ban a fogvatartotti népesség 5,7%-át, míg 2003-ban 6%-át tették ki. Ez az adat összhangban van a nemzetközi adatokkal. Nálunk az elítélt nők 70%-a lopás, rablás, emberölés és csalás miatt van szabadságvesztésre ítélve. A „vezető” lopás kategóriában általában középkorú, férjezett nők vétkeztek. Ők gazdasági, megélhetési motivációból követték el tettüket. Rablást általában fiatal nők követnek el, akiknek tettestársuk a párjuk. Emberölés miatt 190 nő tölti börtönbüntetését, általában partnerük az áldozat, oka a több éves családon belüli erőszak. Magyarországon nagyobb az aránya a családon belüli erőszak miatt elkövetett gyilkosságoknak, mint Európa nyugati államaiban. Egy hazai felmérés során a nők egyharmada számolt be gyermekkori családon belüli erőszakról. Az életelkenesek fele bántalmazott volt. A visszaesők aránya 25-30%-ot tesz ki.

A fogvatartott nők nagy többsége szakképzetlen, 5%-a írástudatlan (ez rosszabb arány, mint a férfiaknál), 70%-nak legfeljebb általános iskolai végzettsége van, nagy többségük szakképzetlen, 3,6%-uk felsőfokú végzettségű.

Egy 2000-ben készült vizsgálat szerint sok a többgyermekes közöttük. Nem meglepő tény, hogy a legtöbbjük gyermekét egyedül nevelő szülő: sokszor egészen kicsi, köz-

vetlen anyai felügyeletre szoruló gyermekkel. Az ebben rejlő veszélyekkel igen komolyan számolnia kell minden, a felnővekvő generáció érdekében felelősen gondolkodó társadalomnak.

A vizsgálat tapasztalatai azt mutatják, hogy a szabadulás utáni első hónap a legnehezebb. Az utógondozás rendszere még csak kialakulóban van, a szűkebb család képviseli a megtartó erőt. Azok azonban kilátástalan helyzetbe kerülnek, akiknek nincs családjuk, vagy akik családon belüli erőszak miatt kerültek börtönbe.

A magyar büntetés-végrehajtásban a férfi és női elítéltekre vonatkozó szabályozás alapjaiban azonos, eltérés csupán néhány kérdésben tapasztalható. Ezek lényegében az elhelyezésre, a ruházkodásra, a tisztálkodásra vonatkoznak, illetve a terhes, kisgyermekes nőkre állapítanak meg sajátos szabályokat.

A börtönben szült nők helyzete

A hazai szabályozás szerint a terhes és kisgyermekes elítélt nőnek az egészségét védő és a gyermek fejlődését szolgáló jogai nem korlátozhatók. Ha a szülésre a szabadságvesztés végrehajtása alatt kerül sor, lehetővé kell tenni, hogy az újszülött 6 hónapos – kivételesen 1 éves – koráig az anyjával együtt lehessen. A fogvatartott anyák ez alatt a 6 hónap, illetve 1 év alatt kórházban éltek (Bv. Központi Kórháza, Tököl), természetesen felügyelet mellett. Gyermekük szintén a kórház nőosztályán, a csecsemőgondozó részlegen kerültek elhelyezésre, ahol nem volt lehetőség a babák és mamák mindenkori optimális együttes elhelyezésére.

Intézetünkben 2002. február 21-én kezdte meg működését az ideiglenes jelleggel létrehozott Anya-gyermek Részleg, majd 2003. november 12-én átadásra került a már erre a célra tervezett új épület, mely 20 fő fogvatartott anya és fogvatartásuk ideje alatt született gyermekeik együttes elhelyezésének ideális lehetőségét célozta meg.

Mielőtt intézetünk Anya-gyermek Részlege működésének tapasztalatait elemezném, röviden kitérek a kérdéskör nemzetközi helyzetének bemutatására.

Nemzetközi elmélet és gyakorlat

Az uniós elvárásoknak megfelelően kialakított részleg európai börtönviszonylatban is ritka még. Európa számos országában erre a speciális elhelyezésre nincs külön intézmény, hanem az elhelyezéshez szükséges egészségügyi feltételek megteremtésével az aktuálisan kijelölt bv. intézetben találunk erre módot. A csecsemők börtönben való gondozása, továbbá az anyával való együttes elhelyezésük időbeni korlátozásában eltérőek a nemzetközi álláspontok:

- egyrészt a korhatár meghosszabbítását szorgalmazzák arra hivatkozva, hogy az anya meghatározó szerepet tölt be a gyermek fejlődése során, és a tőle való elszakítása hosszú távú lelki károsodást okozhat;
- egyéb vélemények szerint a börtön nem megfelelő hely a gyermek számára, a kötődés kialakulhat más családtaggal is. Egyes országok büntető politikájának humanussága és a felnővekvő generáció iránti elkötelezettség a vagylagos büntetések alkalmazását irányozza, és ezáltal igyekszik elkerülni azt, hogy az anya szabadságelvonásával a gyermeket is büntesse.

Esetünkben az együttes elhelyezés megszüntetésének, illetve meghosszabbításának indokai – a gyermek érdekeit messzemenően támogatva – valahol ezeknek a véleményeknek a metszéspontjában fogalmazódnak meg. A gyermek egészséges pszichés fejlődése tekintetében hátrányos lehet a zárt intézményben (börtön) történő 1 éven túli gondozása, mert kialakul az anyával szembeni túlkötődés, továbbá ingerszegény környezetben (a külvilág környezeti hatásaitól elzárva) nevelkedik.

Született egy tanulmány 1989-ben (szerzője: L. Catan), amely összehasonlította a börtönben és a civil életben nevelkedő azonos korú gyermekek fejlődését. Mindkét csoport egészséges testi fejlődést mutatott, de azok a gyermekek, akik 4 hónapnál többet töltöttek a börtönben, enyhe és fokozatos elmaradást mutattak a mozgástanulás terén. Több lehetőséget kaptak ugyan a sétára, mászásra, de mozgásterük az anyjuk zárkája és a közösen használt játéktérre korlátozódott. Miután a gyerekek elhagyták a börtönt, látványos fejlődésnek indultak. Ezek a tapasztalatok is azt támasztják alá, hogy alapos oka van a korhatár fenntartásának. Bármilyen korhatár-meghosszabbítás esetén sok változtatásra lenne szükség, hogy a gyermekekre ne hasson negatív értelemben az anyjukkal börtönben töltött időszak.

Azokban az országokban, ahol hosszabb ideig maradhatnak a gyermekek anyjukkal a börtönben, az anyák nagyobb szabadságot és felelősséget kaphatnak enyhébb biztonsági előírások mellett. Az enyhébb rezsimbe sorolás következtében lehetőség nyílik arra, hogy heti rendszerességgel elhagyják az intézményt. Ez alatt az idő alatt az anyák elvihetik a gyermeket vásárolni, játszótérre; ismerkedhetnek a közlekedési zajokkal, a forgalommal, más gyermekek alkotta közösségbe járhatnak, megismerhetnek idősebb embereket, férfiakat is.

A börtönben való elhelyezésük is jobban közelít a civil mintához: külön apartmanokban laknak (külön szoba egymásba nyitva + fürdőszoba), az anyák önellátóak, mivel főznek, mosnak és takarítanak magukra és gyermekeikre. Ezzel felelősségérzetük növekszik és önbecsülésük is előnyösen változik. A speciális körülményektől eltekintve sok helyen kötelező a munka vagy az oktatásban való részvétel, ilyenkor a gyermekek felügyeletéről gondoskodni kell. Ennek egyik módja a börtönön belüli személyzet alkalmazása, a másik pedig a külső, helyi civil gyermekközösségbe való elhelyezés, amely a gyermekek fejlődése szempontjából megfelelőbb lehetőségeket nyújt.

A másik nagy jelentőséggel bíró problémakör a családi kapcsolattartást érinti, hiszen a rendszeres találkozások nagyban megkönnyítik a gyermek családba való fokozatos „beszoktatását”. Európa különböző országaiban számos újítást vezettek be: egész napos látogatás intézménye, speciális családi napok, évi 21 nap eltávozás, büntetés felfüggesztése, illetve felfüggesztése.

Magyarországi helyzet

Az uniós elvárások ismeretében és a magyarországi büntetés-végrehajtás jelenlegi helyzetét figyelembe véve került kialakításra az Anya-gyermek Részleg. Érdemes felvázolni azt a jogszabályi hátteret, amely a Részleg munkáját meghatározza.

A Bács-Kiskun Megyei Bv. Intézet Anya-gyermek Részlegének működését a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényerejű rendelet

127.§-nak (1) bekezdésében kapott felhatalmazás alapján a fogvatartottak egészségügyi ellátásáról szóló 5/1998. (III. 6.) IM rendelet szabályozza. E rendelet 46.§-nak (2) bekezdése alapján készült az 1-1/65/2003. (IK Bv. Mell. 8.) OP intézkedés az anya és fogvatartása alatt született gyermeke együttes elhelyezésének eljárási szabályairól, melynek 41.) pontja szerint a bv. intézet parancsnoka belső intézkedésben rendelkezett ennek végrehajtásáról (48-23/4/2003.).

Mint említettem: az ideiglenesen létrehozott részleg 2002. február 21-én kezdte meg működését a Fiatalkorúak Regionális Bv. Intézetében, majd végleges helyére – a II. egységben erre a célra átadott új épületbe – 2003. november 12-én költözött. Az elmúlt

négy év alatt 68 anya került nálunk együttes elhelyezésre a fogvatartása alatt született gyermekével.

A hagyományos börtön-körülmények a speciális feladatok miatt érzékelhetően enyhülnek; a gyermekek jelenléte, gondozása módosítja a napirendet, áttevődnek a hangsúlyok, más a fontossági sorrend.

A fogvatartotti populáció megköveteli a gyermekek ellátásának állandó kontrollálását, de a részleg létszáma lehetővé teszi az egyéni kezelést. Az önálló gyermekgondozásra való felkészítés folyamatos feladat, mert még a sokgyermekes anyák sem feltétlenül vannak ezeknek a készségeknek a birtokában. Emiatt a szakképzett személyzet (csecsemőgondozók, védőnő) jelenléte nélkülözhetetlen, bár az anyák fokozatos fejlődését látva egyre nagyobb önállóságot adunk nekik. Esetleges mentális panaszait vagy szokatlan megnyilvánulásait haladéktalanul kezeljük.

A zárt intézeti körülményeket nehéz közelíteni a civil mintához, de a helyiségek kialakításával és kihasználásával próbáljuk növelni a mozgástereket (közös nyitott társalgó, játszószoza, terasz). Az épülethez tartozó udvar bástyafallal körülvett, de a biztonsági előírásokon – ebben az esetben – nem volt mód változtatni. A tágas, napos teret sokrétűen hasznosítjuk: az anyák konyhakertet, virágágyásokat telepítettek, a gyermekek életkorának megfelelő játszótér alakítottunk ki (homokozó, pancsoló), lehetőség van szabadtéri étkezésre, sportolásra is. A lakoszobákban anya és gyermeke zavartalanul lehet együtt, az anya maga döntheti el, hogy csatlakozik-e a közösségi programokhoz, vagy inkább gyermekével kettesben tölti az időt.

Önellátásuk csak részben valósítható meg. Takarítanak, mosnak magukra és a babákra, illetve a gyermekek gondozását is önállóan végzik. A kialakított konyha higiéniai előírások miatt nem alkalmas a korlátlan használatra, kizárólag a gyermekek ételének elkészítése engedélyezett.

A fogvatartottak összetétele vegyes képet mutat. Elhelyezésük végrehajtási fokozatra, bűncselekményre, életkorra tekintet nélkül történik. A személyes szabadság korlátozása, a sokszor kényszerként megélt együttélés kiváltotta reakciók a személyiségjegyeiktől, az előélettől és az életmódtól függően széles skálán jelenhetnek meg. Ezért kiemelten fontos az egyéni problémakezelés, illetve a közös érdeklődési területre (ebben az esetben a gyermekgondozásra, anya-szerepre) hangolás.

Sok esetben az anya itt kényszerül először szembenézni előéletével, tettének következményeivel. Általában új értékrenddel, más erkölcsi normákkal szembesül, ami eddigi életmódját pozitív irányban változtathatja, felelősségtudata fejlődhet. Ehhez kapcsolódik a számára hasznos tevékenység iránti belső igény felkeltése. A női szerep gyakorlásához igazodó, reális lehetőségeket felsorakoztató csoportos és egyéni foglalkozásokat szervezünk (szakkörök, szabadidős programok, nyílt vitakör).

Az intézetelhagyás lehetőségeivel a jogszabályban meghatározott módon élünk. Kimaradásokat szervezünk, továbbá rövidtartamú eltávozásra is sor kerül, melynek keretében a fogvatartott anyák gyermekeikkel együtt, meghatározott időt tölthetnek civil környezetben. Ennek kiterjesztését tervezzük, ugyanis felmerült hozzátartozói igényként az intézeten kívüli látogató fogadása, továbbá a gyermek hétvégére való hazaadása. Ezt természetesen csak abban az esetben támogatnánk, ha a családtag gyámként van kirendelve, vagy az apa szülői felügyeleti joga él, és a lakhely szerint illetékes gyámhivatal állásfoglalása alapján a családi környezet megfelelő. Az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazását a részleg fennállása óta még csak egy fogvatartott esetében tudtuk kezdeményezni, mely szintén lehetőséget biztosít arra, hogy a fogvatartott anya és gyermeke több időt töltsön családjá körében.

A családdal való kapcsolattartás az anya-gyermek kötődés egyensúlyát jó esetben pozitívan befolyásolja, ezért hetente 5 alkalommal is lehetőséget biztosítunk gyermeklátogatásra, ezáltal elősegítjük a későbbi adaptációt a családba. A hozzátartozók hétköznapiakon, hivatali munkaidőben élhetnek ezzel, ilyenkor meggyőződhetünk a későbbiekben a gyermek nevelését átvállaló – családtagok és az anya személyes kapcsolatáról. A napi telefonálás lehetőségének biztosításával azoknak is megnyugtató kommunikációs formát nyújtunk, akiknek családtagjaik nem tudják vállalni az utazás költségeit.

Kiemelt figyelmet kell fordítani a gyermek kihelyezését előkészítő munkára, a gyámhivatalokkal való együttműködésre, hogy az együttes elhelyezés leteltével az itt nevelt gyermekek helyzete áttekinthetően rendeződjön. Ideális helyzetben az anya büntetési ideje leteltével, a gyermekével együtt távozik a börtönből. Ilyenkor is szükséges a lakóhelyük szerint illetékes gyámhivatal és családgondozói szolgálat tájékoztatása. Előfordul, hogy családi háttér hiányában anyaotthoni elhelyezést kell keresni a szabadulónak, gondoskodni utazásukról.

A szabadulás utáni útkeresésében kerül reflektorfénybe az utógondozás, amely – a Pártfogó Felügyelői Szolgálat munkájának köszönhetően – már a fogvatartás időszakában kezdetét veszi. A szolgálat munkatársai intézetünkben minden hónapban tájékoztatják a fogvatartottakat, illetve igény szerint segítséget nyújtanak, vagy közreműködnek

a kapcsolatfelvételen, hogy minél hamarabb rendeződjenek életkörülményeik, hivatalos ügyeik.

Összegzés

A működtetés elmúlt négy évének tapasztalatai alapján alakítottuk ki a részleg működési elveit. A személyzet szemléletének egységessé tételét folyamatosan erősítjük. Biztosítjuk a részleghez szakmailag kapcsolódó intézmények látogatását. A részleg külső kapcsolatrendszere évről-évre bővül: a szakmai munka során az ország különböző gyámhivatalaival kerülünk kapcsolatba, lehetőséget biztosítunk a gyermekvédelmi intézményekkel történő tapasztalatcserére, továbbá a különböző felsőoktatási intézmények hallgatói terepgyakorlati helyként választják részlegünket, és gyakran felmerül az itt folyó munka szakdolgozatok, tanulmányok témájaként.

Úgy gondolom, hogy a négy éves tapasztalat bizonyította, hogy az Anya-gyermek Részleg megfelelően, tartalmasan működik. Az Európai Unió tagállamaiból idelátogató szakemberek is elismeréssel szoltak munkánkról. Az eltelt időszak eredményei igazolják, hogy ha a megfelelő struktúra biztosított, akkor a jól felkészült személyzet képes az uniós elvárásoknak megfelelni.

Budai István

„Esély a falakon belül és kívül, együtt a bűnmegelőzésért!”

Egy program megvalósítása a Balassagyarmati Fegyház és Börtönben

Felmerülhet a kérdés, hogy a bűnmegelőzés hogyan kapcsolódik a már büntetésüket töltő elítéltekhez. 2003-ban fogadta el az Országgyűlés a 115/2003. számú országgyűlési határozatot a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról. A dokumentum olyan célkitűzések összessége, amelyekkel mérsékelni kell a bűncselekményeket előidéző okok hatását, csökkenteni kell a sértetté válás esélyét, növelni az egész közösség biztonságát, elősegíteni a reintegrációt. Az ezredfordulón az élet minőségének egyik fokmérője a biztonság lett. A biztonságérzetet sok tényező befolyásolja, de a fenyegető veszélyek rangsorában mindig élen jár a bűncselekménytől való félelem. A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája rövid, közép és hosszú távú célokat jelölt ki a bűnözést kiváltó okok orvoslására.

A büntetés-végrehajtással kapcsolatban megfogalmazott cél, hogy minden olyan, a jogerős ítélet keretei között alkalmazott büntetés-végrehajtási jogintézmény, módszer, amely segíti a bűnelkövetők társadalmi integrációját, akadályozza a bűnismétlést, egyben a bűnmegelőzés célját is szolgálja. Ezért a büntetés tartama alatt növelni kell a foglalkoztatás, a szakképzés, a nevelés, a közoktatás, az egészségmegőrzés lehetőségeit.

2004. I. félévében jelent meg az Igazságügyi Minisztérium Országos Bűnmegelőzési Bizottság Titkársága által kiírt pályázat a büntetés-végrehajtási intézetben lévő és a pártfogó felügyelet alatt állók társadalmi integrációját elősegítő tevékenység támogatására, a büntetés-végrehajtási intézetnek így lehetőségük nyílt közvetlen pályázatok benyújtására. (A korábbi pályázatok esetén erre nem volt lehetőség, mert a költségvetési intézményeket kizárták, azok tehát nem pályázhattak közvetlenül.)

Ez indított bennünket, hogy megvizsgáljuk milyen lehetőségeink vannak szűkebb és tágabb környezetünkben, mi az, amit tenni tudunk a bűnmegelőzés érdekében. Felvettük a kapcsolatot a Pártfogó Felügyelői és Jogi Segítségnyújtó Szolgálattal, a Nógrád Megyei Munkaügyi Központtal és a Társadalmi Visszailleszkedést Segítő Egyesülettel, az előzetes felmérések alapján kidolgoztuk az Országos Bűnmegelőzési Bizottság (OBMB) részére benyújtott pályázatunkat – a fő pályázó a büntetés-végrehajtási intézet volt.

A Balassagyarmati Fegyház és Börtönben döntő többségében a Nógrád megyei illetékességi elítéltek kerültek elhelyezésre.

Nógrád megye hazánk területének mindössze 2,7%-át foglalja el, ezzel a legkisebb megyék egyike. Magyarország népességének 2,2%-a él itt. A rendszerváltást követően a megyében folyamatosan csökkent a vállalatok száma, a megye nagy szervezetei felbomlottak, sokat közülük felszámoltak. Itt működik a legkevesebb számú

külföldi érdekeltségű vállalkozás az ország összes megyéje közül, ugyanakkor Nógrád megyében működik a roma vállalkozások zöme. A munkanélküliség szempontjából Nógrád megye a kedvezőtlen helyzetű megyék csoportjába tartozik, a munkanélküliségi ráta alapján általában az utolsó három hely valamelyikén áll. A megyében tapasztalható munkanélküliség strukturális jellemzői kedvezőtlenebbek, mint az ország más részein: magas a nyolc általánost vagy az annál kevesebbet végzetek aránya a munkanélküliek körében.

A szabadságvesztés büntetésüket töltő elítéltek többsége a társadalom hátrányos rétegéből kerül ki, ezen belül is dominál a cigány kisebbség. A fogvatartottak jelentős része alacsony iskolai végzettséggel rendelkezik, akik a büntetésük kezdete előtt kiszorultak a munkaerő-piacról.

A rendszerváltás után megjelenő munkanélküliség legelőször a romákat érintette tömegesen, számunkra jelentette – és jelenti még ma is – a legnagyobb nehézséget az új, piaci munkaviszonyokhoz való alkalmazkodás. Megszűntek azok a szakképzetséget nem igénylő álláshelyek, ahol a roma népesség többsége korábban dolgozott. Megállapítható, hogy az általános iskola ma már szinte semmilyen munkaerő-piaci értékkel nem rendelkezik, és a roma családok többségében az ennél magasabb iskolai végzettségűek száma igen alacsony. Megfelelő iskolai végzettség hiányában a roma népesség számára lehetetlenné válik a társadalmi mobilitás.

A magasabb iskolai végzettség megszerzésével a munkavállalási hajlandóság is növekedik az elítéltek körében, így nagyobb esély van a szabadulás utáni reintegrációra, ezáltal csökkenhet a bűnözés.

A projekt célja a szabadságvesztés büntetésüket töltő fogvatartottak kulcsképességeinek fejlesztése, a tanulási motiváció erősítése, ezt követően az iskolai képzettség növelése volt. Azok a fogvatartottak, akik önkéntes jelentkezés alapján részt vettek a projektben, szakképzésben, esélyt kaptak arra, hogy szabadulásuk után visszailleszkedjenek a munkaerőpiacra, így legális jövedelemből tudják eltartani a családjukat.

A pályázat elnyerését követő első megbeszélésen rögzítettük, hogy

- a megye gazdasága, az ágazati- és szakmaszerkezete, valamint a munkaerőpiac lényegesen átalakult. Nő az igény a magasan képzett munkaerő iránt, ugyanakkor emelkedik a kereslet a szakképzetség nélküli, de jó alapképességekkel rendelkező, betanítható munkavállalók iránt is;
- nagyon kevés azon szakmák száma, ahol a betöltetlen álláshelyek meghaladták az elhelyezkedni akaró munkanélküliek létszámát;
- a 2000-2004. évek közötti időszakban egyetlen gazdasági ág sem volt létszámfelvevő;
- a megyében a regisztrált munkanélküliek iskolai végzettsége általában alacsonyabb, mint a népesség iskolai végzettsége. Meghatározó létszámuk csak általános iskolai- vagy az alatti végzettségű.

A szobafestő, mázólo és tapétázó szakképzés elvégzésével a projektbe bevont elítéltek képzettségi szintje nő, s szinte csak ez tekinthető a munkanélkülivé válás hatékony ellenszerének.

A Munkaügyi Központ adatai szerint a regisztrált álláskeresőök állománycsoportjait vizsgálva megállapítható, hogy a szakmával rendelkezők elhelyezkedési esélyei jobbak, mint a szakma nélküliek esetében.

A szabadságvesztés büntetésüket töltő elítéltek esetében azzal a speciális jellemzővel is számolnunk kell, hogy az ismételt munkába helyezésük a munkáltatók elzárkózása, a szakmai tapasztalatok csökkenése, a gyakorlatból való kiesés és a munkaviszony-nal együtt járó rendszeres életmód fellazulása miatt nagyon nehéz lesz.

A projekt elindítása előtt ezért az alábbiakban állapotunk meg:

- a projektbe bevont elítélteket az intézet a költségvetés, vagy az intézet mellett működő Ipoly Cipőgyár Kft területén megpróbálja munkába állítani, ezzel is kialakítva a munkaviszonnyal együtt járó rendszeres életmódot;
- a program befejezését követően még büntetésüket töltő elítéltek esetében a lehetőségekhez képest az intézet olyan munkakörbe foglalkoztatja őket, amely a most tanult szakmai gyakorlat bővítését lehetővé teszi;
- az intézet fenntartási munkák során a programba részt vett elítéltekkel végeztetik el a körletek tisztasági festését,

Tekintsük át, milyen konkrét tevékenységeket valósítottunk meg a projekt megvalósítása során:

- a) szobafestő, mázoló, tapétázó szakmunkásvizsgára felkészítő tanfolyam, csoportlétszám: 20 fő
- b) önismereti csoport, csoportlétszám: 11 fő önként jelentkező elítélt, illetve a projektben résztvevő 20 fő. Összesen: 31 fő
- c) konfliktuskezelési technikák tanítása, alkalmazása, csoportlétszám: 10 fő önként jelentkező elítélt, illetve a projektbe bevont 20 fő. Összesen: 30 fő
- d) kommunikációs tréning, csoportlétszám: 8 fő önként jelentkező elítélt, illetve a projektbe bevont 20 fő. Összesen: 28 fő
- e) munkaerő piaci ismeretek, álláskeresős, csoportlétszám: 33 fő szabadulás előtt álló önként jelentkező elítélt, illetve a projektbe bevont 20 fő. Összesen: 53 fő

A projekt végrehajtása során, azon a 20 fön kívül, akik kiválasztásra kerültek a programon történő részvételre, önként jelentkezés alapján 62 fő vett részt a projekt valame-lyik részében.

A pályázatot ez eredeti időponthoz képest két hónappal később, 2005. október 1-jétől tudtuk elindítani az elbírálás és a kiértékelés csúszása miatt. A késés veszélyeztette az eredeti projekt végrehajtását, mert a program befejezésének végső határidejének (2006. május 15.) módosítását nem engedélyezték.

Az alábbi feladatok kerültek végrehajtásra:

- a konzorciumi partnerekkel történő egyeztetés;
- a jelentkező fogvatartottak – 60 fő jelentkezett a felhívásra – előszűrése (a nevelési- és bűnügyi nyilvántartási anyagok átnézése, az iskolai végzettséggel kapcsolatos adatok, a szabadulási időpontok egyeztetése);
- a kiválasztott elítéltek csoportos tájékoztatása;
- a kiválasztott 20 fő elítélttel egyéni foglalkozás keretében külön foglalkoztunk;

- kérdőívek összeállítása, felvétele;
- kérdőívek kiértékelése;
- a hozzátartozók ismételt megkeresése a fogvatartotti beszélők során;
- a szobafestő, mázó, tapétázó szakmunkásképzés elindítása;
- önismereti csoport a projekt végrehajtásába bevont elítélteken kívül jelentkezők részére;
- konfliktuskezelő csoport a projekt végrehajtásába bevont elítélteken kívül jelentkezők részére;
- kommunikációs tréning a projekt végrehajtásába bevont elítélteken kívül jelentkezők részére;
- munkaerő-piaci tréning a szabadulás előtt álló, projekten kívüli elítéltek részére;
- a szakmunkásképzés befejezését követően önismereti, konfliktuskezelő csoport; kommunikációs, illetve munkaerő-piaci tréning a projektbe bevont 20 fő elítélt részére is.

A projekt célkitűzései között szerepelt az elítéltek nem dolgozó és nem regisztrált munkanélküli családtagjainak bevonása a munkaügyi rendszerbe. A képzésbe bevont 20 fő elítéltből: 2 fő nő, 9 fő élettársal él, 9 fő egyedülálló. A kapcsolatban élő 11 fő közül 9 fő családja volt érintett a munkanélküliségben, ebből 5 fő volt Nógrád megyei, aki a program szempontjából szóba jöhetett. A Munkaügyi Központ munkatársával és a pártfogó felügyelővel a kérdőívek kiértékelése után egyéni foglalkozás keretében tájékoztattuk az elítélteket a lehetőségről, és kértük, hogy beszéljék azt meg élettársukkal, éljenek az általunk felkinált lehetőséggel. A reakció meglepetésként ért bennünket, mert egyetlen jelentkező sem volt a hozzátartozók közül a munkaerő-piaci tréningre. A negatív válaszokba nem akartunk beletörődni, és személyes beszélgetést is folytattunk a hozzátartozókkal. Az érintett 5 fő élettársa a gyerek(ek) nevelésére hivatkozva messzemenően elzárkózott a programon történő részvételtől.

A képzésbe bevont elítéltek életkora 22 és 36 év közé esett, tehát munkaerő-piaci szempontból a legaktívabb korosztályhoz tartoztak, ennek ellenére a szabadságvesztés megkezdése előtt csak 11 főnek volt hosszabb, rövidebb ideig bejelentett munkahelye, 6 fő jelölte meg legfőbb jövedelemforrásaként a munkabért, a többiek segélyekből és alkalmi munkából tartották el magukat, illetve családjukat.

14 fő jelölte meg, hogy a szabadságvesztés letöltése után segítséget kér a Munkaügyi Központtól, elsősorban a most tanult szakmájukban szeretnének elhelyezkedni, de bármilyen munkát hajlandók elvégezni. A megkérdezettek döntő többsége úgy vélte, hogy a szabadulást követően 2-3 hónapig tudja fenntartani magát. A bűnismétlés megelőzése érdekében nagyon fontos tehát, hogy ezek az emberek a büntetés letöltése után rövid időn belül segítséget kapjanak az elhelyezkedés megoldásában, különben ismét bűncselekményt fognak elkövetni.

A szabadulás utáni munkahelykeresés szempontjából a Nógrád megyei 5 fő esetében az alábbi települések érintettek: Balassagyarmat, Drégelypalánk, Etes, Jobbágyi, Mihálygerge.

Az elhelyezkedés szempontjából segítséget kérő további 9 fő, megyénkénti és településenkénti megoszlása a következő volt:

Jász-Nagykun-Szolnok Megye	Tiszainoka	1 fő,
Hajdú-Bihar Megye	Derecske	1 fő,
	Nyírmartonfalva	1 fő,
Borsod-Abaúj-Zemplén Megye	Megyaszó	1 fő,
	Miskolc	1 fő,
Heves Megye	Gyöngyös	1 fő,
	Karácsond	1 fő,
Szabolcs-Szatmár-Bereg Megye	Borpalád	1 fő,
Pest Megye	Vámosmikola	1 fő.

Az önismereti és konfliktuskezelő csoportokban lehetőségük nyílt a fogvartartottak az önmagukról alkotott kép felülvizsgálatára, az egyéni gyengeségek feltárására, de a pozitív belső lelki tartalékok és erősségek feltárására is. A csoport egyúttal gyakorlóterepet is jelentett az elítéltek részére, ahol megtanulták, hogyan tudják kifejezni magukat, hogyan kell aktívan figyelni a másik emberre. Megtanulhatták saját, sajátos élethelyzetükből adódó konfliktusukat elviselni, kezelni, feldolgozni, megoldani. A résztvevők számára segítséget nyújtott a program az önismeretben, ezáltal problémamegoldó képességük javult, és a bezártság okozta feszültségük csökkent.

A szabadságvesztés büntetés alatt elért bármely csekély pozitív eredmény csak akkor nevezhető stabilnak, ha van olyan közeg, család, munkahely, amely visszafogadja a szabadult elítéltet. A kiscsoportos foglalkozások a kapcsolatok sokrétűségével különösen alkalmasak arra, hogy a társadalomban elfogadott magatartásformák gyakorló terei legyenek.

Az emberre jellemző konstruktív és célszerű magatartásformák és beállítódások, valamint a kognitívan alkalmazkodó magatartás, csak a többi hasonló élethelyzetben lévő emberrel való szoros kapcsolat révén változtathatók meg és fejleszthetők újra.

A munkaerő-piaci tréning célkitűzése volt, hogy

- a résztvevő nyerjen tisztább képet személyes tulajdonságairól, képességeiről;
- legyen áttekinthető, rálátása az iskolai végzettségének, képzettségének, érdeklődési körének megfelelő munkakörökről;
- ismerkedjen meg az álláskeresési technikákkal, tájékozódjon az álláskeresési forrásokról;
- mindezek birtokában el tudjon készíteni egy hatásos önéletrajzot és kísérőlevelet, álláshirdetési és álláspályázati levelet;
- legyen képes telefonon és személyesen is kapcsolatot teremteni a munkáltatókkal.

A Munkaügyi Központ két munkatársa és egy, erre a feladatra felkészített nevelő tartotta meg a tréninget, amely az elítéltek véleménye alapján elérte célját. A tréning végére a résztvevők megismerték az álláskereséssel kapcsolatos lényeges tudnivalókat, fejlődött az önismeretük, a szituációs gyakorlatok során módjuk nyílt „szimulált” helyzetek kipróbálására.

A projekt zárómegbeszélésén úgy értékeltük, hogy a program elérte a célját: sikerült a 20 fő képzettségi szintjét emelni. A fogvatartottak körében mindig jelentős igény mutatkozik az önismereti és konfliktuskezelő csoportok megtartására, így a programba bevont elítélteken kívül további személyeknek is tudtuk biztosítani a csoportos foglalkozásokon történő részvételt.

A projekt lezárásaként újabb kérdőívet töltöttünk ki az elítéltekkel, amelyben arra voltunk kíváncsiak, mennyire találkozott az általunk elképzelt program az ő igényeikkel. A megvalósított programokat jónak és hasznosnak ítélték a megkérdezettek, ami meglepetésként ért bennünket az, hogy a csoportos foglalkozásokat (önismereti, konfliktuskezelő, kommunikációs) még a szakképzésnél is fontosabbnak tartják. A szakképzés gyakorlati idejét többen is kevésnek tartották, a pályázat kötöttsége miatt sajnos több időt nem tudtunk biztosítani erre a tevékenységre.

A program végrehajtása az együttműködő szervezeteknek is hasznosítható ismereteket jelentett, még jobban megismertük egymás munkáját. Kollegiális, baráti kapcsolatok alakultak ki a szervezésbe, illetve végrehajtásba bevont személyek között, ez a jövőben jó alapot nyújt a további eredményes együttműködéshez.

Davola József

A francia büntetés-végrehajtási rendszer bemutatása (2. rész)

A Börtönügyi Szemle előző, 2006. évi 2. számában megjelent tanulmány alapvetően a francia büntetés-végrehajtás szervezeti felépítését ismertette, de röviden kitért például a munkáltatás, a börtönegészségügy kérdéseire is. Az 1. rész folytatásaként most bemutatásra kerülnek a személyi állománnyal kapcsolatos legfontosabb tudnivalók és a képzési rendszer. A témakör kifejtése előtt azonban az 1. részhez szorosan kapcsolódó fontos területről, a büntetés-végrehajtási intézetek ellenőrzési rendszeréről lesz szó.

A büntetés-végrehajtási intézetek ellenőrzése

A francia büntetés-végrehajtásban a fogvatartottak alapvető személyiségi jogai ugyanolyan védelmet kapnak, mint a kinti állampolgárokéi. A büntetés-végrehajtási szervezetnek az emberi jogoknak, a francia alkotmánynak és a nemzetközi emberi jogokat védő egyezményeknek megfelelően kell feladatait ellátnia. Biztosítani kell az emberi becsület és méltóság tisztelését a szabadságvesztés-büntetés időtartama alatt.

Az ellenőrzés módjait a büntetés-végrehajtási törvény különböző paragrafusai határozzák meg. A bebörtönzött személyek jogainak hatékony védelme érdekében – nemzeti szinten – különböző szervek, személyek végeznek ellenőrzést a francia börtönökben:

1. a büntetés-végrehajtás felügyeleti szolgálata,
2. a bíró,
3. az Igazságügyi Minisztérium felügyeleti szerve,
4. a képviselők,
5. más minisztériumok ellenőrei,
6. a Nemzetbiztonsági Szakma-etikai Bizottság.*

A nemzetközi megfelelésről a Kínzás és embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzésére alakult Európai Bizottság (CPT) ellenőrei gondoskodnak.

A büntetés-végrehajtási személyzet

„A börtön változik, változz vele!” ars poeticát hirdeti a francia Igazságügyi Minisztérium toborzó füzeté, amely az érdeklődők figyelmét ráirányítja a büntetés-végrehajtói hivatásra. A büntetés-végrehajtói hivatást teljesítők állami alkalmazottak. A büntetés-végrehajtási szervezeteknél 29 ezer 565 fő dolgozik. Részt vesznek a büntetések végrehajtásában – ezáltal a közbiztonságot szolgálják –, elősegítik az igazságszolgáltatás ál-

* Ez a bizottság jogosult az összes rendvédelmi szerv szakma-etikai ellenőrzésére, hogy azok maximálisan megfeleljenek alapfeladataik ellátásának.

tal elítélt személyek társadalmi visszailleszkedését, hozzájárulnak ahhoz, hogy a büntetés a bűnelkövető személyiségéhez igazodjon stb.

A büntetés-végrehajtás alkalmazottjai különleges státuszban álló személyek, akiknek nincs joguk sztrájkolni.

A testület a feladatvégzés jellegéből adódóan különböző csoportokra osztható: a személyzet irányítása, vezetése – a fogvatartottak őrzése és kezelése – befogadás és próbára bocsátás – igazgatás – a technikai feladatok ellátása stb.

A büntetés-végrehajtási szakma Franciaországban 7 nagy területre tagolódik:

1. Vezetés (menedzsment);
2. Biztonság;
3. Humán erőforrás;
4. Befogadás és próbára bocsátás;
5. Logisztika;
6. Igazgatás, pénzügy;
7. Kutatás.

Az alábbiakban a személyzet néhány fontos csoportjára térünk ki. (Az egyes munkakörök, beosztások megnevezésekor lehetőség szerint a szó szerinti fordításra törekedünk, ezzel is jelezve, hogy francia büntetés-végrehajtás szervezete nagy különbözik a magyar büntetés-végrehajtásától.)

A felügyelők

A felügyelők a büntetés-végrehajtási szervezet legnagyobb létszámú csoportját alkotják, 23 265 személy végzi ezt a munkát. Szolgálati beosztásuk a következő: felügyelő, első osztályú felügyelő, büntetés-végrehajtási szolgálatfőnök – ún. „C”, illetve „B” kategóriás fizetéssel. (Egy büntetés-végrehajtási szolgálat-főnöki státuszban lévő felügyelő „B” kategóriával 3024 euró havi fizetéssel rendelkezik.)

Állami alkalmazottak, szolgálati feladatukat egyenruhában teljesítik. Az elítéltekkel napi kapcsolatban állnak, biztosítják a büntetések végrehajtását, a rend és a fegyelem fenntartását, valamint felkészítik az elítélteket a szabad életbe történő visszatérésre. (Tehát a „nevelők” is felügyelők.) A munkára 19-38 éves kor közötti francia állampolgárok pályázhatnak.

A sikeres előmenetel lehetőségei

Belső pályázat által a felügyelők elérhetik az „első osztályú felügyelő” szintet. A Büntetés-végrehajtás Nemzeti Iskolájában speciális képzettséget szerezhetnek, úgy mint: személyiségfejlesztő, sportoktató, sportszervező és -vezető, informatikus stb. A felügyelők és az első osztályú felügyelők belső pályázat után 4 év tényleges szolgálatot követően büntetés-végrehajtási szolgálatfőnökök lehetnek. A felügyelői személyzet tagjai 50 éves koruktól nyugállományba vonulhatnak.

A Befogadási és próbára bocsátási szolgálat munkatársai

A szolgálatnál 2322 személy dolgozik. A befogadási és próbára bocsátási tanácsadók 2. osztályú fokozattal első lépcsőben – a prémiumot is beleértve – 1411 euró, a be-

fogadási és próbára bocsátási igazgatók, valamint az 1. osztályú fokozatú tanácsadók a legmagasabb fizetési kategóriájukban 3236 euróig terjedő havi keresettel rendelkeznek.

A befogadási és próbára bocsátási tanácsadók, főnökök és igazgatók hivatása a szociális munka az Igazságügyi Minisztérium felügyelte szolgálatnál. Hozzájárulnak a fogvatartottak és a társadalom kapcsolatának fenntartásához. Munkájukat egyaránt végzik az intézetekben és azokon kívül. *A börtönben* a befogadáskor felkészítik a fogvatartottakat a börtön társadalmának szabályaira, gondoskodnak a képzésről és a munkáról. Hasznos segítséget nyújtanak a fogvatartottak családi kapcsolatainak fenntartásához. Foglalkoznak a szegénység, az írástudatlanság és a kábítószer-függőség problematikájával. Felkészítik a fogvatartottakat a szabadulásra, a társadalomba történő visszailleszkedésre. *A börtönön kívül* bírói felhatalmazásra az igazságszolgáltatás érdekében társadalmi és büntügyi hatáskörben dolgoznak. Megbizonyosodnak, hogy az elítéltek betartják-e az előírt kötelezettségeiket a „korlátozott büntetés” (kinti cégnél végzett munka, feltételes szabadság, elektronikus felügyelet) keretei között.

Ennek az összetett és színes feladatnak a teljesítése érdekében kialakítják és mozgatják a partner intézmények, társaságok, illetve a magánszféra hálózatát.

Elhhez a munkához empátia, megismerő képesség és jelentős társadalomismeret szükséges. A befogadási és próbára bocsátási személyzet – jó esetben – magas fokú alkalmasságról, hozzáértésről, társadalom- és környezet-elemzési képességről tesz tanúbizonyságot. A hivatás kezdeményező, jó szakmai érzékkel rendelkező személyiség meglétét igényli. A Befogadási és próbára bocsátási szolgálat főnökeinek és igazgatóinak az előzőeken kívül még vezetési ismeretekkel is rendelkezniük kell.

Belépési feltételek és képzés

Két lehetőség van a befogadási és próbára bocsátási tanácsadói poszt betöltésére. *Külső pályázat által* érettségizettek, diplomás szociális munkások vagy speciális képzettségű nevelők számára – 21-45 éves életkor között. *Belső pályázat által*, amelyhez 4 év hatékony közszolgálati idő szükséges.

A képzés a Büntetés-végrehajtás Nemzeti Iskolájában – Agen-ban – történik 24 hónapos elméleti és különböző szolgálati helyeken végzett gyakorlati foglalkozások révén. Ennek során a hallgatók 1376 euró díjazást kapnak.

A befogadási és próbára bocsátási vezetők testületébe való bekerülés belső pályázat és ún. alkalmassági lista alapján érhető el. A tisztségviselők egyéves képzést kapnak, amely alatt egymást váltják a Büntetés-végrehajtás Nemzeti Iskolájában tartott elméleti, illetve gyakorlati foglalkozások. Bizonyos hallgatók kriminológus diplomát szereznek.

A befogadási és próbára bocsátási szervezet igazgatói testületét 2005-ben hozták létre. A befogadási és próbára bocsátási igazgatók bizonyos feltételek megléte esetén „magas rangú köztisztviselő”, „büntetés-végrehajtási igazgató”, „A” kategóriás tisztségviselő”, valamint „befogadási és próbára bocsátási igazgató” kinevezéssel kerülnek a beosztásukba.

A sikeres előmenetel lehetőségei

A befogadási és próbára bocsátási tanácsadók két év képzést követően 2. osztályú fokozatot kapnak, szolgálatuk 7. évétől az 1. osztályú fokozat részeseivé válnak. A Be-

fogadási és próbára bocsátási szolgálat tagjai a Büntetés-végrehajtási szolgálat testületébe belső pályázat által, 6 év tényleges szolgálat után léphetnek be. A Befogadási és próbára bocsátási szolgálat vezetői a Büntetés-végrehajtási szolgálat igazgatói testületébe belső pályázat elnyerését követően kerülhetnek be.

Technikai személyzet

742 személy dolgozik ebben a státuszban a regionális igazgatóságokon és az egyes büntetés-végrehajtási intézetekben. A szakmai hierarchia felépítése – alulról felfelé – a következő: technikus-helyettes, technikus, technikai igazgató. (Egy 1. osztályú fokozattal rendelkező technikai igazgató 3299 euró havi fizetéssel rendelkezik.)

A technikai személyzet feladata a karbantartási munkák tervezése, szervezése és kivitelezése. Folyamatosan számon tartják, felügyelik a karbantartási tevékenységek esedékességét. Ellenőrzik a higiénias követelmények megvalósulását, valamint az épületek biztonságát. A munkálatok során irányítják a munkások és a mérnökök tevékenységét. Kapcsolatban állnak a villanszerelőkkel, gépszerelőkkel, közművesekkel, restaurátorokkal.

A sikeres előmenetel lehetőségei

A technikus-helyettesek 4 év szolgálat után léphetnek be a technikus testületbe, illetve belső pályázat által a technikai igazgatói testületbe, ahonnan visszalépés is lehetséges: vagyis egy technikai igazgató – szintén belső pályázattal – újból technikussá válhat.

Igazgatási személyzet

2810 személy tartozik az igazgatási személyzet körébe. (Fontos megjegyezni, hogy a francia büntetés-végrehajtásban „igazgatási személyzet” alatt nem a fogvatartottak nyilvántartását végző állományt értik, hanem az ún. adminisztratív feladatokat ellátó alkalmazottakat.) A szakmai hierarchia felépítése: igazgatási helyettes, titkár, igazgatási attasé, gazdasági attasé. (Egy 1. osztályú fokozattal rendelkező első osztályú igazgatási beosztott 3711 euró havi nettó fizetéssel rendelkezik.)

Az adminisztratív feladatokat végző személyek rendkívül szerteágazó feladatokat látnak el, munkájuk révén összekötő kapcsot képeznek a büntetés-végrehajtási szervezet különböző területei között.

A sikeres előmenetel lehetőségei

Az igazgatási helyettesek titkárokká válhatnak belső pályázat vagy ún. alkalmassági lista által. Egy titkár igazgatási attasé lehet belső pályázat vagy alkalmassági lista alapján, valamint a regionális adminisztratív iskola elvégzése után.

A Büntetés-végrehajtási szolgálat igazgatói

426 személynek ez a beosztása a francia büntetés-végrehajtásban. (Egy regionális igazgató a legmagasabb fizetési fokozatban 4897 euró havi nettó fizetéssel rendelkezik.)

Feladatuk a büntetés-végrehajtás személyi állományának irányítása, vezetése – a feladatok sikeres végrehajtása érdekében. Részt vesznek a büntetőpolitika gyakorlati

megvalósításában. Szoros kapcsolatban állnak magas rangú köztisztviselőkkel, együttműködnek a Befogadási és próbára bocsátási szolgálattal. Végzik a humán erőforrások menedzselését.

A sikeres előmenetel lehetőségei

A Büntetés-végrehajtási szolgálat igazgatói kinevezésüket megelőzősen osztályvezetői vagy igazgató-helyettesi feladatkört látnak el. Két beosztási fokozat létezik számukra: második, illetve első kategóriájú igazgató. Szolgálati útjuk a Büntetés-végrehajtási szolgálathoz kötődik: karrierjük során mindvégig vagy a büntetés-végrehajtási intézetekben vagy a régióigazgatóságokon vagy a Büntetés-végrehajtás Nemzeti Iskolájában vagy a Büntetés-végrehajtási Igazgatóságon dolgoznak. (Az ezek közötti átjárás természetesen lehetséges.) A három legmagasabb státusz, amit elérhetnek: „a büntetés-végrehajtási szolgálat regionális igazgatója”, „a büntetés-végrehajtási szolgálat beosztott igazgatója”, továbbá „a büntetés-végrehajtási szolgálat befogadási és próbára bocsátási igazgatója”.

A Büntetés-végrehajtás Nemzeti Iskolája” (L'École national d'administration pénitentiaire – ÉNAP)

Az 1999-ben végrehajtott szervezeti változásokat követően 2000-ben Agen-ban került elhelyezésre a Büntetés-végrehajtás Nemzeti Iskolája (a továbbiakban: ÉNAP v. iskola). Fejlődésének következtében az iskola 2005-ben új épülettel bővült.

Az ÉNAP biztosítja a büntetés-végrehajtás személyi állományának egységes képzését a bevezető képzéstől a különböző továbbképzésekig. Az iskolában folyó oktatási tevékenység módszertana folyamatosan fejlődik, és állandóan a legprofesszionálisabb szakmai ismeretek átadására irányul. A személyiségfejlesztés, a lényeglátó képesség kialakítása és – nem utolsósorban – az ismeretekhez való hozzájutás biztosítása képezi az ÉNAP tevékenységének lényegi elemeit.

Az ÉNAP korszerű oktatási épületeinek szimulációs berendezései (különböző típusú zárak, beléptetési rendszer – fémkereső kapu, kézi fémkereső, sugárházmérő stb.) biztosítják a hallgatók eredményes felkészülését.

Az ÉNAP különböző szervezeti egységeinek feladatköre röviden összefoglalva a következő:

Kiképzési aligazgatóság

Feladata a büntetés-végrehajtási munkához szükséges alapvető ismeretek oktatása.

Jogi és büntetés-végrehajtási elméleti osztály

Feladata a büntetés-végrehajtás rendszerének, valamint a munka során alkalmazott jogi ismereteknek az oktatása.

Törvény alá helyezett személyekkel foglalkozó osztály

E nehezen magyarítható szervezeti egységnek az intézetek biztonságával, valamint a fogvatartottak visszailleszkedésével kapcsolatos ismeretek oktatása a feladata.

** Az intézmény felépítését külön ábra szemlélteti a 89. oldalon.

Igazgatási és vezetőképzési osztály

Feladata a humán erőforrással, a kapcsolatépítéssel, illetve a vezetélmélettel kapcsolatos ismeretek oktatása, s ezeken kívül a pénzügyi, gazdasági, logisztikai ismeretek oktatása.

Iskoláztatási és hallgatói osztály

Kapcsolatok az igazgatókkal, ügyvédekkel, külföldi szervezetekkel. Kapcsolatok a felügyelőkkel és specialistákkal.

Kutatási és tájékoztatási igazgatóság

Fő feladata a kutatás és a tájékoztatás, de munkatársai részt vesznek a szakmai és a büntetés-végrehajtási ismeretek oktatásában.

Kutatási osztály

Végzi a mediációval, az oktatás módszertanával, a büntető és a büntetés-végrehajtási jog történetével kapcsolatos kutatásokat – tanulmányokat készít, valamint azokat terjeszti.

Társadalmi és nemzetközi kapcsolatok osztálya

Feladata a szükséges társadalmi és nemzetközi kapcsolatok építése, ápolása.

Értékelési, tudományos kutatói, kulturális és sport osztály

Feladata a hallgatók tudományos kutatói, kulturális és sport tevékenységének elősegítése, aktivizálása, továbbá a hallgatók személyes értékelése.

Igazgatási és pénzügyi osztály

Feladata az anyagi és pénzügyi ellátással kapcsolatosan jelentkező feladatok teljesítése.

Ellátási osztály

Az Iskola fenntartásával és karbantartásával kapcsolatosan jelentkező feladatok teljesítését végzi.

Felhasznált irodalom

L' administration pénitentiaire en France. Ministère de la Justice, Paris, 2005.

Robin, Agnès 2005. december 1-jei budapesti előadásának dokumentációja

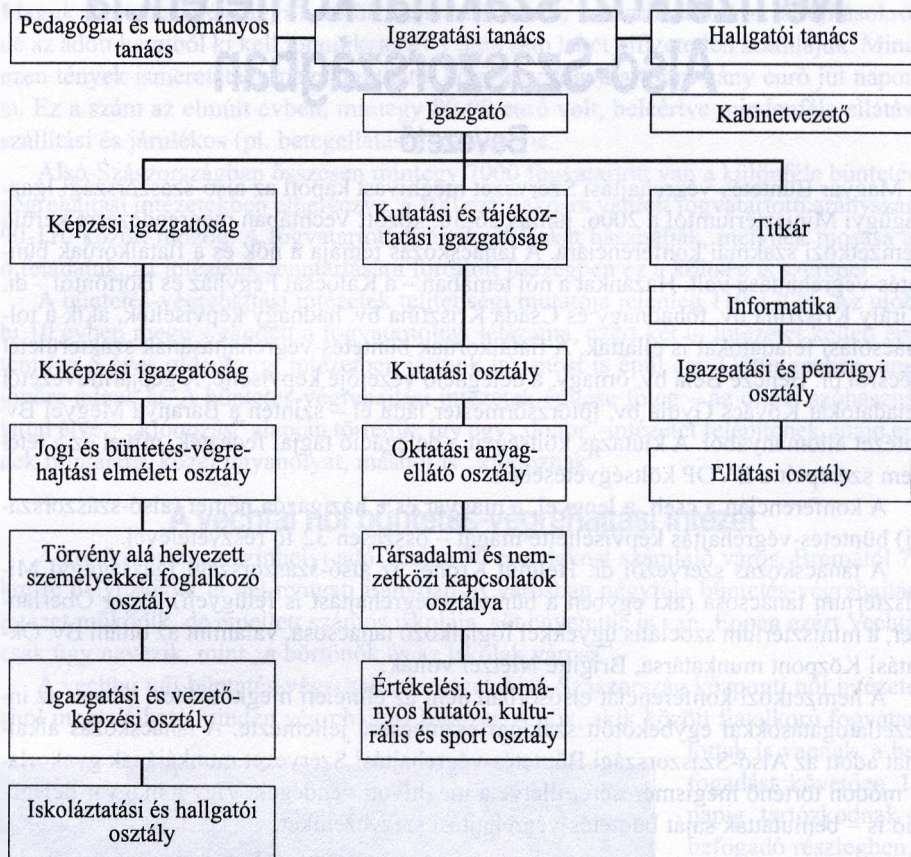
Tari Ferenc: *A 13 ezres program. Merre tart a francia büntetés-végrehajtás?* Börtönügyi Szemle 1994. 4. 77-86. p.

www.justice.gouv.fr

www.enap.justice.gouv.fr

www.sep.justice.gouv.fr

A Büntetés-végrehajtás Nemzeti Iskolájának szervezeti felépítése

Bencze Béla – Csada Krisztina – Király Krisztina

Nemzetközi szakmai konferencia Alsó-Szászországban

Bevezető

A Magyar Büntetés-végrehajtási Szervezet meghívást kapott az alsó-szászországi Igazságügyi Minisztériumtól a 2006. június 26-30. között Vechtában megrendezésre kerülő nemzetközi szakmai konferenciára. A tanácskozás témája a nők és a fiatalok büntetés-végrehajtása volt. Hazánkat a női témában – a Kalocsai Fegyház és Börtöntől – dr. Király Krisztina bv. főhadnagy és Csada Krisztina bv. hadnagy képviselték, akik a tolmácsolási feladatokat is ellátták. A fiatalok büntetés-végrehajtásának szakterületét Pécsről dr. Bencze Béla bv. őrnagy, a delegáció vezetője képviselte. A gépjárművezetői feladatokat Kovács Gyula bv. főtörzsőrmester látta el – szintén a Baranya Megyei Bv. Intézet állományából. A kiutazás költségeit a delegáció tagjai fedezték, mivel ez a tétel nem szerepelt a BVOP költségvetésében.

A konferencián a cseh, a lengyel, a magyar és a házigazda német (alsó-szászországi) büntetés-végrehajtás képviseltette magát – összesen 32 fő részvételével.

A tanácskozás szervezői dr. Helmut Krone, az alsó-szászországi Igazságügyi Minisztérium tanácsosa (aki egyben a büntetés-végrehajtást is felügyeli), Peter Oberländer, a minisztérium szociális ügyekkel foglalkozó tanácsosa, valamint az ottani Bv. Oktatási Központ munkatársa, Brigitte Nietzel voltak.

A nemzetközi konferenciát elsősorban nem az elméleti megközelítés, hanem az intézetlátogatásokkal egybekötött szakmai eszmecsere jellemezte. A tanácskozás alkalmat adott az Alsó-Szászországi Büntetés-végrehajtási Szervezet munkájának gyakorlati módon történő megismerésére, illetve a meghívott vendégek – így a magyar delegáció is – bemutatták saját büntetés-végrehajtási szervezetüket.

Az Alsó-Szászországi Büntetés-végrehajtási Szervezet rövid bemutatása

Alsó-Szászország Németország észak-nyugati részén fekszik, az ország teljes területének 19%-át foglalja el. 47 618 km²-es (tehát fél Magyarországnyi) területével Németország második legnagyobb állama, 8 milliós lakossága alapján pedig a negyedik a sorban. A szövetségi állam székhelye Hannover.

Alsó-Szászország büntetés-végrehajtási szervezete jelentősen eltér a magyarországitól. A központi irányítószerv szerepét egyedül az Igazságügyi Minisztérium tölti be, tehát parancsnokság nem működik. A személyi állomány létszáma 3860 fő, kevesebb mint két fogvatartottra jut egy személyi állományú tag. A személyi állomány kiválasztására, képzésére, rendkívül nagy hangsúlyt fektetnek, a képzési idő 2 év. A személyzet tagjai egyenruhát nem viselnek (csak egyszerű formaruhát), nincs rendfokozatuk. Ez

azonban nem jelenti azt, hogy nincs hivatásos státusz, hiszen a személyi állomány közel 60%-a hivatásos.

Az intézetek teljes gazdasági önállósággal, független költségvetéssel gazdálkodnak. Maguk döntenek pénzügyi keretük felhasználásáról, a beruházásokról, felújításokról, de az adott keretből ki kell jönniük, az év végén sem lehet kifizetetlen számlájuk. Minden tények ismeretében megállapítható, hogy egy fogvatartottra hány euró jut naponta. Ez a szám az elmúlt évben, mintegy 80-90 euró volt, beleértve mindenféle ellátási, szállítási és járulékos (pl. betegellátási) költséget is.

Alsó-Szászországban összesen mintegy 7000 fogvatartott van a különféle büntetés-végrehajtási intézetekben elhelyezve, a 100 ezer lakosra vetített fogvatartotti arányszám 90-110 között mozog. A fogvatartottak civil ruhájukat használják, melynek mosása az ő feladatuk, az intézetek fenntartására fordított összegben ez a költség is szerepel.

A büntetés-végrehajtási intézetek telítettségi mutatója jelenleg 110-130%. Az utóbbi 10 évben megnövekedett a fogvatartottak létszáma, ezért két új intézetet kellett építeni (az 5 éves oldenburgi intézetben jártunk is), most is épül egy Göttingenben, amit jövőre adnak át. A büntetés-végrehajtási intézetek építése főleg – az ottani szóhasználatból élve – „klónozás” alapján történik, így egy „donor”-intézetet felépítenek, majd ennek mintájára, közel ugyanolyan, máshol is „klónoznak”.

A vechtai női büntetés-végrehajtási intézet

A konferenciának színhelyt adó Vechta 30 ezer lakost számláló város, Brémától 70 km-re helyezkedik el dél-nyugati irányban. A városban négyféle büntetés-végrehajtási intézet működik, de emellett számos iskolája, sőt egyeteme is van. Éppen ezért Vechtát csak úgy nevezik, mint „a börtönök és az iskolák városa”.

A vechtai női büntetés-végrehajtási intézet Alsó-Szászország központi női intézete, ahol megtalálható minden végrehajtási fokozat. A nők, akik között fiatalok is vannak, a be-

fogadást követően 14 napig tartózkodnak a befogadó részlegben.

A fogvatartottak képességeiknek megfelelő munkát végezhetnek, vagy képzésben vehetnek részt. A főbb munkáltatási formák: szabásmunka, anyag árúk gyártása, csomagolás, intézetfenntartási tevékenységek (konyhai, raktári munka stb.). A kép-

A vechtai női intézet sportudvara

zés területén 24 hónapos szakácsnő-képzésre lehet jelentkezni (ottlétünkör a tanfolyamnak 18 résztvevője volt), konyhai kisegítő képzés működik 4-12 hónapos képzési idővel, valamint külső színhelyen megvalósuló egyéni képzések is léteznek.

A szabadságvesztés büntetés letöltése során a fogvatartott nőknek lehetőségük nyílik különféle kezelések igénybevételére is. Egyre nagyobb problémát okoz a drogok használata, illetve az ennek hatására elkövetett bűncselekmények, így függőség kezelési terápia is van. Ezen kívül pszicho-szociális foglalkozások és egyéni pszichológiai tanácsadás is szerepet játszanak a nők drogtól való függőségének gyógyításában.

1993 óta művészeti kiállításokat rendeznek a fogvatartott nők munkáiból a büntetés-végrehajtási intézetben. A kiállított festmények, szobrok megvásárolhatók vagy kölcsönözhetők. Ezekkel a rendszeresen megrendezett kiállításokkal azt igyekeznek kifejezésre juttatni, hogy a büntetés-végrehajtás a lakosság számára nem megközelíthetetlen, továbbá, hogy a kreativitás és a művészet sem falakat, sem pedig határokat nem ismer. Ezt alátámasztja az a nagy számú érdeklődő, aki bejár az intézetbe megtekinteni/vásárolni a kiállított alkotásokat.

Jelentős szerepet tölt be Vechtában az anya-gyermek körletrész, amelynek felállítása már 1980-ban megtörtént. Jelenlegi kialakítására, berendezésére igen sokat költöttek. Azon fogvatartott anyák elhelyezését szolgálja, gyermekeikkel együtt, akiknél a gyermek még nem iskolaköteles. Ezért az együttes elhelyezésük a gyermek 3 éves korig terjed, amely további 3 évvel meghosszabbítható. A nyitott körleten 11, míg a zárt körleten 3 férőhely áll rendelkezésre. Az épület maga egy 5 hektár nagyságú területen helyezkedik el, játszótérrel együtt. Délutánonként lehetőségük nyílik az anyáknak arra, hogy kicsinyükkel együtt sétálhassanak felügyelet nélkül, 2,5 órás időtartamban. Ekkor bemehetnek a városba, vásárolhatnak, nézelődhetnek.

Az anya-gyermek körletrész bejárata

Az anya-gyermek részlegbe való felvétel követelményei a következők:

- az illetékes ifjúsági hivatal állásfoglalása az elhelyezést illetően
- az illetékes ifjúsági hivatal nyilatkozata a napi költségeket átvállalásáról
- igazolás a gyermek betegbiztosításáról

- orvosi igazolás a gyermek egészségügyi állapotáról, amely nem lehet 3 napnál régebbi
- a fiatalkorú anyák esetében az ifjúsági hivatal állásfoglalása arra vonatkozóan, hogy az anya alkalmas-e a gyermeknevelésre.

A részlegbe nem vehetőek fel azok az anyák, akik kábítószer-függőségben szenvednek, vagy a gyermekük állandó orvosi kezelésre szorul. Az elhelyezéshez legalább 4 hónap időtartam szükséges az előrelátható szabadulásig.

Azoknak az anyáknak, akiknek a gyermeke 6 hónaposnál idősebb, naponta 8-12 óráig dolgozniuk kell. Amíg ezek az anyák dolgoznak, addig a gyermekekről egy játzócsoportban szakképzett gyermekgondozók, pedagógusok gondoskodnak.

A fiatalkorúak büntetés-végrehajtása Vechtában

A vechtai büntetés-végrehajtási intézetet 1904-ben építették, és az azóta eltelt hosszú évek alatt sokféle illetékességi területtel rendelkezett. 1977 óta valósul meg a fiatal bűnelkövetők elhelyezése az intézetben. Az intézet „I. objektumában”, a Haus I-ben található a fiatal férfi fogvatartottak zárt végrehajtási körlete, melynek illetékessége egész Alsó-Szászországra kiterjed. Az intézetben 136 fogvatartottat tudnak elhelyezni problémamentesen.

Náluk a bűncselekmény elkövetésekor be nem töltött 23 éves kor számít a határnak, ellentétben a hazai szabályozással, ahol ez a 18., illetve a 21. életévet jelent a végrehajtás során. A fiatalkorú előzeteseket a 21. életévük betöltéséig számítják fiatalkorúnak. Az első büntényesek esetén az ítélet meghozatala során a maximális büntetési idő a 15 év szabadságvesztés büntetés.

A „2. objektumban”, a Haus II-ben – az ún. Citadellában – valósul meg a fiatalkorú fogvatartottak nyitott elhelyezése, 77 férőhellyel. Ebben az objektumban található el különítetten a javítóintézet is, amely 32 férőhelyes.

A szakemberek előtt ismert, hogy a fiatal bűnelkövetők identitással kapcsolatos kérdései a következők: Ki vagyok én? Mit akarok én? Fontos vagyok? Mit tudok? Mire vagyok alkalmas? Ezekre a legfontosabb énkép-megismerési kérdésekre kell elsősorban megadni a választ a fiatal befogadását követően. Ebben az életkori periódusban egyébként is nehéz szembenézni a felnőttek világának normáival és értékeivel, az ezekkel való összeütközés gyakran felerősödik. A legfőbb kezelési cél: a fiatal bűnelkövető személyiségének fejlesztése.

A felnőtté válás az alábbi fontos feladatok teljesítését foglalja magába:

- az eredeti, anómiás családtól a fogvatartott el tudjon szakadni, és egy egyéni, stabil kapcsolatrendszert hozzon létre
- a vele egykorú, bűnözést folytató életkori csoportoktól el tudjon szakadni, és stabil partnerkapcsolatokat tudjon kialakítani
- tudjon döntéseket hozni a továbbtanulásról, az iskoláról, a munkahelyről
- az értékeket és normákat építse ki, és erősítse meg azokat, amelyek a felelősségteljes egyéni és szociális magatartási alapjait képezik
- fogadja el, ugyanakkor fejlessze testi és lelki adottságait – életvitelét, céljait alapozza azokra.

A vechtai büntetés-végrehajtási intézetben fogvatartott fiatal bűnelkövetők közül az első bűntényesek aránya 47, a visszaesőké 52,2%. A befogadó részlegben a fiatalok 2-3 hetet töltenek el, ekkor kerül sor a kezelési vizsgálatok, felmérések elvégzésére. Mindezek figyelembevételével határozzák meg a szükséges oktatást, képzést, munkáltatást, mely igazodik a bűnelkövető egyéniségéhez, képességeihez.

A kezelés során többféle részleget, csoportot alakítanak ki. Ezek a következők:

Szociális kompetenciák előkészítése

Ide kerülnek azok, akik a büntetésük során majd szakmát tanulnak, illetve első bűntényesek.

Életvezetési csoport

Az idősebb fogvatartottak azon csoportja, amely olyan személyekből tevődik össze, akik kevésbé tudnak szociálisan alkalmazkodni.

Rövid ítélettel rendelkezők körlete

A várható szabadulásig maximum 1 év van hátra, a fő cél a szabadulásra való felkészítés.

Képzési körlet

Célja, hogy olyan légkört alakítsanak ki, amely lehetővé teszi, hogy a fogvatartottak a későbbi vizsgákra is fel tudjanak készülni.

Védelemre szorulóknak csoportja

Azok számára, akik önmagukban bizonytalanok, védelemre, segítségre szorulnak, érvényesülési gondokkal, viselkedésbeli hibákkal rendelkeznek.

Szomatikus és pszichikai betegségben szenvedő fogvatartottak körlete

A körlet kialakításakor abból a tényből indultak ki, hogy a fiatal bűnelkövetők kb. 10%-a folyamatos pszichiátriai kezelésben részesül. Itt helyezik el azokat a fiatalokat, akik a normális börtönviszonyok között nem tudnának meggyógyulni, illetve a normális börtönviszonyok között tovább romlana az állapotuk.

Szociálterápia

Azok a fogvatartottak kerülnek ide, akiket a bíróság több mint 2 éves szabadságvesztés-büntetésre ítélt, és akiknek kezelésre van szükségük. Továbbá felvételre kerülhetnek azok is, akik már többször követtek el bűncselekményt, és különleges terápiás eszközök, szociális segítség szükségesek a reszocializációjukhoz. A részlegben egyéni; a személyiségre és a bűncselekményre adaptált kezelési programban vesznek részt a fogvatartottak.

Nyitott körlet

A magyarországi enyhébb végrehajtási szabályoknak (EVSZ-nek) megfelelő körlet-részt jelenti.

Feszültséget oldó csoport

Ide azok kerülnek, akik alvászavarral, félelmekkel küszködnek, akiknek pszichoszomatikus panaszai vannak, és impulzívan viselkednek. A csoportban az egyéni megfigyelési képességek kialakítását helyezik előtérbe, ennek a módszernek a segítségével a fogvatartottak megtanulják felismerni és kezelni a stresszhelyzeteket.

Személyiségfejlesztő csoport

Ez a csoport azokat a fiatalokat célozza meg, akiknek a kriminalitása annak köszönhető, hogy személyiségfejlődésük során valamilyen probléma merült fel, továbbá a büntetés-végrehajtás ideje alatt személyiségük fejlődése veszélybe kerülhet. Itt olyan módszereket dolgoznak ki és alkalmaznak, amelyek a társadalmilag elfogadott személyiség kialakulását teszik lehetővé.

Konfliktuskezelő tréning

Itt azokkal a fiatal felnőttekkel foglalkoznak, akiknek konfliktuskezelési problémájuk van, hibás az önkontrolljuk, az énkép-védelmi mechanizmusuk, illetve nincs kitartásuk. A foglalkozás keretein belül megtanítják a konfliktuskezelési koncepciókat, növelik a szociális kompetenciákat és az öntudatot, így sikerül kialakítani stabil önképet, egyéni felelősségérzetet és egy adekvát konfliktuskezelési képességet a fogvatartottakban.

Egyéni pszichológiai beszélgetések

A kezelés e formája akkor kerül előtérbe, ha az egyénnél személyiségzavarok, viselkedési problémák lépnek fel. A pszichológus ezeket a speciális zavarokat igyekszik feldolgozni a kezelttel, és közös megoldást találni ezekre a problémákra.

Pszichoterápia

A fiatal bűnelkövetők esetében akkor alkalmaznak pszichoterápiát, ha az adott személy valamilyen lelki betegségben szenved.

OASE [Óázis] csoport

Ide azokat a fiatal bűnelkövetőket helyezik el, akik valamilyen erőszakos bűncselekményt követtek el. Ebben a csoportban dolgozzák fel az erőszakos bűncselekményeket: fejlesztik az empátiás készséget, az introspekciós [önmegfigyelő] képességet, az önmaguk és mások elfogadását. Megkeresik az összefüggéseket a problémás szocializáció és a személyiségproblémák között, s ezeket együtt dolgozzák fel. Az elsődleges cél az, hogy a fiatal bűnelkövető pozitív fejlődésen menjen át, és később ne kövessen el újabb erőszakos bűncselekményt.

Függőség-kezelés

Ebben a csoportban kezelik azokat a fiatalokat, akik a bekerülésük előtt kábítószer- vagy alkoholfüggők voltak.

A pénzzel való bánni tudás kialakítása

A fiatalok között is akadnak olyanok, akik sohasem tanulták meg, hogyan kell a rendelkezésre álló pénzzel bánniuk. Ez gyakran ahhoz vezetett, hogy eladósodnak. Ebben a csoportban ezeket a problémákat igyekeznek kezelni.

Lelki gondozás

A szabadságvesztés büntetés ténye mindig krízisszituációt jelent. A büntetés-végrehajtási intézetekben félmunkaidős munkarendben dolgozó evangélikus és katolikus lelki pásztor is dolgozik, ők végzik a fogvatartottak lelki gondozását és a börtönpasztorizációt.

A fiatalkorúak kezelése döntően az iskolai oktatás-képzés megszerzésére irányul, ami a későbbi munkahelyen való megfelelést hivatott szolgálni. A szakképzési lehetőségek között megtalálhatók az autószerelő, autófényező, festő, kőműves, asztalos, fi-

nommechanikus szakmák. Átképzésre is van mód a hegesztő, szakács, konyhai kisegítő szakmák esetében, amelyről szintén bizonyítványt kapnak a sikeres vizsgát tett fogvatartottak.

Az összes fogvatartottak közül csak 19%-uk nincs foglalkoztatva, a többiek a klaszszikus foglalkoztatási lehetőségeken (raktári, konyhai munka, karbantartás, takarítás) kívül iskolai képzésben vesznek részt (18%), illetve üzemekben dolgoznak (21%).

A látogatófogadásra vonatkozó különleges szabályok a következők:

- I. szakasz: a fogvatartottak az első látogatófogadáskor látogatóikat a főintézetben, szigorúbb szabályok szerint fogadhatják.
- II. szakasz: ha az első látogatás sikeresnek értékelhető, a második alkalommal a fogvatartottak látogatóikat a szociálterápiás részleg látogatóhelyiségeiben fogadhatják enyhébb szabályok betartása mellett.
- III. szakasz: a fogvatartottak látogatóikat a saját lakóhelyiségükben fogadhatják. Ez a lehetőség nagyfokú megbízhatóságot követel meg mind a fogvatartottak, mind pedig a hozzátartozók részéről.

Záró gondolatok

A nemzetközi szakmai konferencia tapasztalatait leszűrve elmondható, hogy a hazai börtönügy a rendelkezésre álló eszközök felhasználásával igyekszik megfelelni az előttte álló kihívásoknak. (Új intézeteink már több rokon vonást mutatnak a külföldi intézetekével.) Ebben a munkában elsődleges lépés joganyagunk harmonizációja a nemzetközi egyezményekben, határozatokban, ajánlásokban támasztott követelményekkel. Az esetek többségében, úgy véljük, nem is a jogi szabályozással van a probléma, hanem annak gyakorlati megvalósításával, amely főként az anyagi források szűkösségére vezethető vissza. Ha az előttünk álló büntetés-végrehajtási feladatokat a rendelkezésre álló eszközök mennyiségével és minőségével vetjük egybe, arra az álláspontra kell jutnunk, hogy jelenleg az elégedettségre egyáltalán nincs okunk, főleg ha a hazai börtönügyi viszonyokat a nyugat-európai helyzethez mérjük. Mivel azonban optimista szemléletű ember vállalhat csak börtönszolgálatot ma Magyarországon, úgy véljük, hogy a társadalmi érdekek előtérbe helyezik a hazai börtönügyet a közeljövőben, mert mint ahogy Sir Winston Churchill mondta: „Egy adott ország civilizáltságának mértékét tévedhetetlenül megmutatja a közönségnek a bűnhöz és a bűnelkövetők kezeléséhez való viszonya.”

Király Klára

Hírek a börtönvilágból

A szexuális bűnelkövetők kezelése az osztrák büntetés-végrehajtási intézetekben

Ausztriában évente 500-600 fő kerül nemi erkölcs elleni bűncselekmény elkövetése miatt büntetés-végrehajtási intézetbe. Kétharmaduk gyermekkorú ellen, egyharmaduk felnőtt korú ellen követ el bűncselekményt. Az ügyek jelentős részében a bíróság megállapítja, hogy az elkövetők a társadalomra különösen veszélyesek, és terápiára van szükségük.

Az esetek 3-5%-ában a bűncselekmény hátterében mentális rendellenesség áll, ami különösképpen növeli a visszaesés kockázatát. Ezeket a bűnelkövetőket az osztrák büntető törvény 21. § (2) szerint a mentális rendellenességet mutató bűnözők számára fenntartott intézetben kell kezelni. A szabadlábra kerülés a magatartás-változástól, az egészségügyi állapottól és a társadalomra veszélyesség mértékétől függ.

A nemi erkölcs elleni bűncselekmények elkövetői esetében a visszaesés 10-20%-os, 20-40%-os azonban azokban az esetekben, amikor az elkövető cselekménye gyermekkorú ellen irányult. A visszaesés mértéke az adott elkövetői csoporton belül még attól is függ, hogy a bűnelkövető antiszociális személyiség vagy sem, valamint attól is, hogy a nemi perverzió fennáll-e nála, vagy sem. Amennyiben az adott esetben beigazolódik a mentális betegség vagy a különös veszélyesség, akkor ez a visszaesők százalékos arányát minden bizonnyal növelni fogja.

2002. január 1-én nyílt meg Floridsdorfban, a Vienna-Mittersteig intézet kihelyezett szárnya a szexuális bűncselekményt elkövetők számára. Itt vizsgálják meg a legveszélyesebb bűnelkövetőket. A statisztikák szerint a 150 megvizsgált elkövető 40%-ánál állapítottak meg nemi perverziót. A vizsgálatokon átesett személyek 80%-ánál személyiségzavart és/vagy szexuális perverziót mutattak ki.

Forrás: The penal system in Austria. Centre for Further Training for Prisons. Federal Ministry of Justice, 2006.

Olasz elitéltek a restaurátor műhelyben

A Szicílián található Villarosa város kapucinus szerzetesei áprilisban kapták vissza azt a két vászonra festett képet, amelyet a szintén szicíliai Enna város börtönének fogvatartottjai restauráltak. Sonia Sutura restaurátor vezette és felügyelte a munkálatokat egy speciális tanfolyam keretében, amelyet kifejezetten az elitéltek számára indítottak.

Az ennai Műemlékvédelmi Bizottság támogatásával és finanszírozásával megvalósult program során kreativitásukról tettek tanúbizonyságot a fogvatartottak, akik a restaurálási munkafolyamatok megismerése mellett számos, kézműves mesterek számára hasznos technikát leshettek és sajátíthattak el.

Forrás: Detenuti restaurano quadri da Vittoria Cipelletti. Corriere della Sera, 2006. 04. 22.

Elítéltek és a színház

Az olasz börtönigazgatóság privát cégek segítségével – partnerségben az Eliseo Színházzal és a Római Kulturális Tanáccsal – drámaelméleti és színjátszó foglalkozásokat indított a büntetés-végrehajtási intézetekben. A program ünnepélyes megnyitására 2006. július 27-én Rómában, a Teatro ai Giardini della Filarmonica di Roma épületében került sor.

Az Igazságügyi Minisztérium felügyelete alatt zajló program alapot teremt arra, hogy a résztvevők anyanyelvi és irodalmi ismereteiket tovább bővíthessék. A dráma és a tánc kreatív folyamata, a csoportos játékok együttes élménye elősegíti a fogvatartottak alkotó- és kapcsolatteremtő képességének kibontakozását; idő- és ritmusérzékének fejlődését, valamint azt, hogy összpontosított és megtervezett munkavégzéshez szokjanak. Hozzájárul mozgásuk harmóniájának és beszédük tisztaságának kialakulásához, szolgálja ön- és társismeretük gazdagodását. A pszichológusok szerint a dráma és az ehhez kapcsolódó tánc az érzékelés és a kommunikáció iskolái. Cél a képességek fejlesztése, azaz a fogékonyság, a fantázia, a koncentráció és a jó értelemben vett érzékenység fokozása, az észlelés finomságának, a kifejezés árnyaltságának fejlesztése, valamint az értékek iránti fogékonyság, a tolerancia és az együttműködés magas szintjének kialakítása.

A játékot követő elemző beszélgetések a fogalmi ismeretek bővítésével járnak. Az elítéltek beépítik a megjelenítő játékokba megszerzett tudásukat, alakulóban lévő véleményüket és felvetődő kérdéseiket. Az egyes színházi kifejezési formák megismerése és használata haszonnal jár: a nehezebben megfogalmazható, vagy az éppen formálódó gondolatok és érzelmek kifejezését, illetve a meglévő ismeretek ellenőrzését egyként szolgálja ez a program. Meg kell tanulni a művészeti tevékenység szakmai szabályainak betartását. A fogvatartottak számára a színjátszás örömet és szellemi izgalmat jelent, mivel segít elvonni a figyelmet a börtönélet egyhangúságáról.

Forrás: Attività del teatro penitenziario da Giuseppe Caccian. ANSA, 2006. 07. 25.

Kutyatréner-képzés az olaszországi Forliban

Forli város kutyamenhelyén elítéltek dolgoznak azon, hogy az ebek minél jobb fizikai és lelki állapotban kerüljenek új gazdáikhoz. A pszichológusok azon az állásponton vannak, hogy az állatokról való gondoskodás az egyéni felelősségérzet fejlesztésének fontos eleme és módszere. A szabadlábra kerülést megelőzően szükség van arra, hogy az elítélteket sikerélmény érje munkavégzésük során. A feladatok eredményes ellátása növeli a munkakedvet, és segít abban, hogy a fogvatartottak a társadalom hasznos tagjainak érezhessék magukat. Jelenleg a menhelynek csak két főre van szüksége, de a program zökkenőmentessége esetén, 2007-től már négy elítélteket fog dolgozni kutyatrénerként.

Forrás: I detenuti aiutano i cani da Massimo de Rocco. Corriere della Sera, 2006. 06. 15.

Javultak az oktatási lehetőségek a skót börtönökben

A skót elítéltek képzésével kapcsolatos statisztikai adatok kedvező képet mutatnak, mivel sikerült reformokat véghezvinni az oktatási rendszerben. A kőműves, festő, víz-

szerelő képzés megszerzése továbbra is nagy népszerűségnek örvend a fogvatartottak körében.

A Skót Börtönszolgálat az elért sikereket annak tudja be, hogy nagymértékben megváltoztak az oktatási módszerek. Közelebb hozták az elítéltekhez a tanulást azáltal, hogy a „papíralapú”, az írott tananyag elsajátítására építő képzés mellett kiszélesítették a munkahelyeken való gyakorlati oktatás lehetőségét. Erre azért volt szükség, mivel a fogvatartottak zömét negatív élmények érték az iskolapadban, a hagyományos, tantermekben való tanítás pedig rossz emlékeket hozott felszínre sokukban, és gátolta a tanulási kedvet, bizonyos esetekben lehetetlenné tette bármilyen eredmény felmutatását. A Skót Börtönszolgálat oktatási igazgatója szerint szükség volt tanulókörök létrehozására és a régi módszerek átértékelésére. Az elítéltek biztatása meghozta az eredményt, mivel ebben az évben 2250 fő szerzett alapfokú, 500 fő pedig középfokú (SQA) képzést. Az SQA képzést megszerzett, vagyis a középiskola 4. osztályát elvégzett fogvatartottak aránya 4 %-kal nőtt az előző, 2004–2005-ös tanévhez viszonyítva.

Forrás: SQA qualifications in Scottish prisons by Arthur Macmillan Education corresponden. The Scotsman, 2006. 06. 10.

Földművelő elítéltek Kanadában

A kanadai Ferndale büntetőintézet elítélteji Mission település közelében, a Fraser-völgyben jelentős mezőgazdasági tevékenységet végeznek: 2006-ban 30 tonna zöldséget, gyümölcsöt és különféle virágot termesztettek. A termelés 2004-ben indult el, de akkor még csak kisebb gazdasági eredményt sikerült produkálni, mivel az első évben kerítést és tároló egységeket is kellett építeni. 2006-ban már nagyobb erővel lehetett a haszon elérésére koncentrálni.

Ez a program azért kiemelten fontos, mert Kanadában az első ilyen jellegű kezdeményezések egyike. A börtönben termesztett áruk egy részét hajléktalanokat segélyező intézmények és más hasonló szervezetek veszik át. Az eddigi eredmények ösztönzően hatnak a minimális biztonsági fokozatú büntetés-végrehajtási intézetek fogvatartottjaira.

Forrás: Prisoners double production in fields by Lori Culbert. Can West News Service, Vancouver Sun, 2006. 07. 25.

Az elítéltek Ohio államban zenei CD-t készítenek gyerekeknek

Ohio államban a Büntetés-végrehajtási és Rehabilitációs Minisztérium hozzájárulásával államilag finanszírozott zenei album készült gyermekeknek – fogvatartottak közreműködésével. Az elítéltek pénzbeli ellenszolgáltatás nélkül szereztek saját dalaikat, amelyek az „Ohio Forrás Hálózat” – egy államilag támogatott szervezet – pénzügyi támogatásával kerültek kiadásra.

A szervezet osztja szét az elkészült albumot, amelyhez ingyenesen jutnak hozzá az elítéltek hozzátartozói, a könyvtárak, a gyermekgondozó szociális szervezetek és a büntetés-végrehajtás tevékenységéhez kapcsolódó más intézmények. A nemi erkölcs elleni bűncselekmény elkövetése miatt elítélt fogvatartottak kimaradtak a zenei anyag elkészítéséből. A CD-k ugyan kereskedelmi forgalomba nem kerültek, de az elvégzett

munka mégis kedvezően befolyásolta a börtönlakók hangulatát. A hanganyag eljutott a Richland, Grafton, Trumbull, Franklin, Warren intézetekbe, valamint az Ohio Női Büntetés-végrehajtási intézetbe is.

Az alexandriai székhelyű Amerikai Büntetés-végrehajtási Szövetség támogatja az állami büntetés-végrehajtásban szokatlannak számító kezdeményezést, mivel az segítséget nyújt az elítélteknek, hogy közelebb kerüljenek a családjukhoz.

Forrás: Prisoners contribute to musical CD for children by Rick Armon. Akron Beacon Journal, 2006. 06. 10.

Vallásgyakorlás a svédországi büntetés-végrehajtási intézetekben

A svéd elítélteknek szabadságvesztés büntetésük letöltése alatt lehetőségük van a szabad vallásgyakorlásra. Minden büntetőintézetben létrejött egy tanács, amely az elítéltek spirituális fejlődésért felel. E szervezeti egység folyamatosan keresi azokat a fogvatartottakat, akiknek szükségük van a hitéletre a börtön falain belül is. A tanács szervezi meg, hogy a papok és lelkészek mindenhová eljussanak igét hirdetni.

2003 óta Kumlában a hosszabb szabadságvesztésre ítélték számára egy speciális egység működik, amelynek a neve „Monostor”. A fogvatartottak lelki megnyugvását célzó intézmény azt a célt szolgálja, hogy a bűnelkövetők teljes csendben tudjanak meditatálni. A Biblia rendszeres olvasása mellett sok volt elítéltnak sikerül megtalálnia a helyét az életben. A „Monostor” bátorítja a fogvatartottakat arra, hogy merjenek új célokat keresni, és találják meg a saját útjukat.

Forrás: Religion in Swedish prison system. Christian Council of Sweden, 2005.

Női elítéltek a svéd börtönökben

A svéd bíróságok elé kerülő női bűnelkövetők közül évente 500 fő kerül büntetés-végrehajtási intézetbe. Az általuk tipikusan elkövetett bűncselekmények közé tartoznak a lopás, a kábítószerrel összefüggő büntettek, a csalás, a sikkasztás, a hűtlen kezelés és az ittas állapotban elkövetett közlekedési bűncselekmények.

A svédországi női börtönpopuláció legnagyobb része 35 és 44 év közötti személyekből tevődik össze. Tipikusan egy évnél rövidebb tartamú szabadságvesztés büntetésüket töltik a büntetés-végrehajtási intézetekben, amelyek megpróbálnak számukra megfelelő programokat kidolgozni, és továbbtanulási lehetőséget biztosítani.

Forrás: Women in Swedish prisons by Björn Boden. Nerikes Allehanda, 2006. 05. 25.

A dán elítéltek szociális háttere

A Dán Börtönszolgálat 1999-ben megvizsgálta a fogvatartottak börtönbe kerülés előtti életkörülményeit. Akkor az elítéltek és az előzetesen fogvatartottak egyharmada a 15-24 év közötti korosztályba tartozott, 10 főből 9 férfi volt. A 2006 februárjában végzett újabb felmérés a korábnál árnyaltabban vette szemügyre a fogvatartottak szociális helyzetét.

A statisztikai adatok nemre, életkorra és szociális háttérre vonatkoztak. Az elítéltek 30%-át szociális szervek kérésére, még 18 éves koruk betöltése előtt, az otthonuktól tá-

vol helyezték el. 12%-uk hajléktalan volt a bűncselekmény elkövetésekor. A börtönpopuláció 68%-a minősült egyedülállónak vagy elválnak. A fogvatartottak iskolai végzettsége is lehangoló képet mutat, mivel 35%-uk nem fejezte be a kilencedik osztályt, ami a dán középiskola alsó tagozatához tartozik. Mindössze 27%-uk tudta igazolni, hogy valamilyen szakmunkásképző programot eredményesen befejezett. A letartóztatást megelőző időszakban a fogvatartottak 34%-a rendelkezett munkahellyel. Ezek az adatok azt jelzik, hogy a dán börtönlakók nagyobb hányadának sem a szociális biztonsága, sem pedig a rendszeres havi jövedelme nem volt biztosított.

A fogvatartottak fele használt kannabiszt, kemény drogokat vagy doppingszereket, illetve orvosi recept nélküli gyógyszereket. Ehhez az 50%-hoz tartoztak azok is, akik alkoholisták voltak közvetlenül a letartóztatás előtt. A dán börtönnépesség 3400 főt tett ki a felmérés idején. Kiemelést érdemel, hogy ez szám az utóbbi 25 évben konstans értéket mutatott.

Forrás: Social background of offenders by Ian Hein. Copenhagen Post, 2006. 07. 23.

Jóvátételi programok Ausztráliában

Az ausztráliai Darwin Büntetés-végrehajtási Központ 2006 augusztusában tartotta meg az éves művészeti kiállítását. Ez a program már öt éve működik sikeresen, amelynek célja a fogvatartottak műalkotásainak értékesítése. A rendezvény keretében eladott festmények árát teljes egészében az „Északi terület bűncselekményeinek áldozatai” nevű Alapítvány számlájára utalják át.

A Darwin Büntetés-végrehajtási Központ elítélteji más jóvátételi programhoz is csatlakoztak. Fák ültetése, öntözőrendszer kialakítása és karbantartása tölti ki minden napjaikat. A kezdeményezés végrehajtása az Igazságügyi Minisztérium, a Büntetés-végrehajtási Szolgálat, valamint a Környezetvédelmi és Infrastruktúra-fejlesztési Minisztérium irányítása alatt áll. A projekt célja egy vízszivattyútelep, valamint egy 4,5 km hosszú vízvezeték-rendszer kiépítése, amelyek segítségével megoldódna az elítéltek által telepített 2500 fa nevelése.

Forrás: Prison art for reparation by Peter Charak. Sunday Territorian, 2006. 08. 19.

Eredményes a tetoválás legalizálása a kanadai börtönökben

A Kanadai Börtönszolgálat kiértékelte a 2004-ben indított „szabad tetoválás” programot. A tetoválást engedélyező szövetségi kísérleti program célja az, hogy a fertőző betegségek száma csökkenjen. A kezdeményezésben részt vevő hat intézetben 5-15 dollárt kérnek egy-egy legális tetoválásért. Elsősorban a HIV/AIDS és a Hepatitis C vírus megfékezése érdekében került sor a tetováló házak megnyitására. 2006-ban a kormány hozzájárult a program folytatásához, illetve kiterjesztéséhez. A szövetségi felmérés kimutatta, hogy az elítéltek fele visel magán valamilyen rajzot vagy feliratot. (Közismert, hogy a tetoválás a börtönkultúrában tradíciónak számít.)

A statisztikai adatok szerint a Hepatitis C harmincszor, a HIV fertőzés tízszer nagyobb arányban fordul elő a kanadai büntetés-végrehajtási intézetekben, mint a szabad életben. 2005-ben 300 elítéltből 108 fő élt a legális tetoválás lehetőségével a Matsqui in-

tézetben. A jövőben a projekt kiszélesítésére kerül sor: a renousi Atlantic, a quebeci Cowansville, az ontariói Bath, a Stony Mountainban található Rockywood büntetőintézet, továbbá a Fraser Valley női börtön is csatlakozik a tetoválást legalizáló programhoz.

Forrás: Prison tattoo program continue by Tom Blackwel. National Post, 2006. 07. 15

Munkavégzési lehetőségek a dán büntetés-végrehajtási intézetekben

A dán büntető törvénykönyv munkavégzési kötelezettséget ír elő a büntetésüket töltő elítéltek számára. Az 1600-as évektől az 1800-as évekig a munkavégzési kötelezettség azon alapult, hogy a büntetőintézetek igyekeztek kihasználni a fogvatartottak munkaerejét. Ma az elítéltek mentális képességeinek a fejlesztése és a szociális háttér biztosítása a fő cél.

A büntetés letöltése alatt a munkavégzésre alkalmas elítélteknek a jogszabályok értelmében dolgozniuk kell. A munkára való ösztönzés mellett nyújtott szakmai képzés egyben azt is jelenti, hogy a fogvatartott a szabadlábra kerülése után jobb életkörülmények elérésében reménykedhet. A továbbtanulás révén megszerzett tudás segít abban, hogy az elítéltek megfeleljenek a munkaerő-piaci elvárásoknak.

A dán börtönök különféle típusú munkalehetőségeket kínálnak – elsősorban az ipari szektorban. A termelés egy része kisebb egységekben folyik. Az előállított termékek értékesítésre kerülnek a börtön falain kívül, ezért azoknak a minőség és a megbízhatóság tekintetében meg kell felelniük a piac elvárásainak. Az előzetesen letartóztatottak a műhelyeken kívül, a saját cellájukban is elvégezhetik a rájuk bízott munkát. Nekik azonban nincsen munkavégzési kötelezettségük.

A munkáltatók a magánszektorból érkeznek, többnyire könnyen elsajátítható szerelési munkák elvégzéséhez keresnek munkaerőt. E feladatok elvégzéséhez különösebb szaktudás nem szükséges. A munkaidő és a túlóra a szabad élethez hasonlóan alakul. Az elítéltek bére óradíjban kerül megállapításra, ami 1997-ben egy amerikai dollárnak felelt meg. Előfordul az is, hogy a díjazás bonuszokkal vagy teljesítménybérrel történik. Az elítéltek magukra főznek, takarítanak és mosnak, ezért a munkavégzésért cserébe élelmiszcikkek és tisztítószerek vásárlásához is kapnak juttatást.

A fogvatartottak jelentős hányada a börtönbe kerülésig a munkaerőpiacon csak kevés tapasztalattal és viszonylag rövid munkaviszonnyal rendelkezik. A Dán Börtönszolgálat fontosnak tartja, hogy az elítéltek érezzék a munkavégzés hasznát, és kellőképpen motiválva legyenek a hosszú távú és rendszeres munkára.

Danish labour market and working possibilities for prisoners after release by Nicklas Laursen. Copenhagen Post, 2006. 06. 19.

Kolesza Krisztina

Tudósítás az EQUAL konferenciáról

A Sopronkőhidai Fegyház és Börtönben megvalósuló Equal pályázat keretében 2006. június 27-28-án Budapesten nemzetközi partnertalálkozóra került sor. A konferencián **Wolfgang Wirth** minisztériumi főosztályvezető vezetésével az Észak-Rajna-Vesztfáliai Igazságügyi, Minisztérium Kriminológiai Intézetének munkatársai, **Sheila Pickering** vezetésével a nagy-britanniai Chester grófság büntetés-végrehajtási intézeteinek képviselői, valamint a **Trudy Hoeymakers** vezette holland büntetés-végrehajtási delegáció, továbbá a magyar Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium Büntetés-végrehajtási Felügyeleti Főosztály munkatársai, összesen mintegy 40 meghívott vendég vett részt.

A sopronkőhidai intézet és nemzetközi partnerei között a közös céloknak köszönhetően jól működő kapcsolat alakult ki az Equal programnak köszönhetően, melyet 2004-ben az Európai Unió indított közösségi kezdeményezésként. A program célja olyan új foglalkoztatáspolitikai módszerek alkalmazása volt, amelyek segítenek a munkaerőpiacon tapasztalható hátrányos megkülönböztetés és egyenlőtlenség leküzdésében.

A Sopronkőhidai Kft. a Sopronkőhidai Fegyház és Börtönnel közösen nyújtotta be pályázatát a „Határszél” Fejlesztési Partnerség keretein belül – „Visszatérés a társadalomba” címmel. A pályázat alprogramja keretében külföldi, elsősorban európai uniós fejlesztési társulásokkal kölcsönös tapasztalatcsere utak, konferenciák szervezése valósul meg, melynek egyik állomása a budapesti találkozó volt. Az ilyen jellegű együttműködés elsődleges célja az információk átadása és a sikeres gyakorlatok (ún. *best practice*) kölcsönös ismertetése, illetve az esetleges közös fellépések feltételeinek kialakítása.

Az Equal program történetében először zajlott találkozó a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságán. A vendégeket, külföldi partnereket **Dr. Pantali Zoltán bv. ezredes**, a Sopronkőhidai Fegyház és Börtön parancsnoka, az Equal projekt vezetője köszöntötte, majd azt követően a konferenciát **Biczó László bv. dandártábornok**, az országos parancsnok általános helyettese nyitotta meg, aki előadásában tájékoztatást adott a magyar büntetés-végrehajtás helyzetéről, célkitűzéseiről. A német, holland és brit büntetés-végrehajtás számos ponton különbözik a magyartól, amely kelet-európai mintának tekinthető, így a nemzetközi partnerekkel történő együttműködés több szempontból hasznos mindkét fél számára.

Dr. Huszár László bv. dandártábornok, a BVOP Fogvatartási Ügyek Főosztálya vezetője levezető elnökletével a résztvevők rövid bemutatkozását követően „*Munkaerő-piaci helyzetértékelés és a foglalkoztatási stratégiai kiindulópontok meghatározása az elsődleges célcsoport elhelyezkedése szempontjából*” címmel **Hégely Péter** értékelő-elemző szakember mutatta be a magyar gazdaság, illetve a foglalkoztatás általános jellemzői alapján a „Határszél” Fejlesztési Partnerség célcsoportjának elhelyezkedési lehetőségeit. Előadásából világossá vált, hogy a szabaduló fogvatartottak a munkaerőpiacon jelentős hátránnyal indulnak, tekintve, hogy nincs szakképzettségük, munkatapasztalatuk, gyenge társadalmi és családi kötelezésekkel rendelkeznek, továbbá a mun-

káltatók jelentős része – előítéletei miatt – nem alkalmazna volt fogvatartottat. Ugyanakkor pozitív eredménynek tekinthető, hogy azok a vállalkozások, melyek bekapcsolódnának a hátrányos helyzetű munkavállalók támogatásába, elsősorban korábbi tapasztalataik alapján tennék ezt. Így például egy nem reprezentatív attitűd-vizsgálat azt mutatja, hogy a szabadult fogvatartottak munkához való hozzáállását azonos értékűnek tekintik, mint más munkavállalóét, továbbá a bérköltségek esetleges állami támogatása esetén alkalmaznának szabadultakat a megkeresett vállalkozások. Egyértelműen megállapítható tehát, hogy a célcsoport elhelyezésére alkalmas gazdasági környezet van a régióban, további vállalkozások bevonása újabb eredményekkel szolgálhat, továbbá reményt keltők a korábbi hazai és nemzetközi példák, melyeket a projektben hasznosítani lehet.

Ezt követően **Szilágyi Katalin** bv. főhadnagy, a Sopronköhidai Fegyház és Börtön nevelője beszélt a büntetés-végrehajtás egyik alapvető, törvényben lefektetett feladatáról, az utógondozásról. A büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11 tvr. értelmében az utógondozás célja az, hogy a szabadságvesztésből szabadultnak segítséget nyújtson a társadalomba történő beilleszkedéshez, és az ehhez szükséges szociális feltételek megteremtéséhez. Ennek szellemében az Állami Foglalkoztatási Szolgálat és a Pártfogó Felügyelői és Jogi Segítségnyújtó Szolgálat a büntetés-végrehajtással együttműködve jelentősen hozzájárul a sikeres projekthez.

A Sopronköhidai Kft. Equal projektben betöltött szerepéről **Farkas György** ügyvezető igazgató, a program pénzügyi vezetője adott tájékoztatást. Előadásából kiderült, hogy a Sopronköhidai Fegyház és Börtön története szorosan összefonódott a mellette működő gazdasági társaságával, közös múltjuk és jelenük egymásra utaltságot jelent. A gazdasági társaság egyik fő célkitűzése a fogvatartottak foglalkoztatása, valamint az eredményes gazdaságos működés. Ezért különösen szerencsés, hogy a kft. és a fogvatartottak is profitálnak az Equal keretében létrehozott együttműködésből. Közel 300 fogvatartottat foglalkoztat a gazdasági társaság, 7%-uk vesz részt az Equal programban. Egyrészről megállapítható, hogy a korábban szakképzésben részt vett elítéltek hatékonyabb munkavégzésre képesek, magasabb minőségi színvonalon teljesítenek. Másrészről a gazdasági társaság kiegészítő pénzügyi forráshoz jut, mely technológiai fejlődést eredményez, és emellett nem elhanyagolható a projekt során szerzett tapasztalat sem. A fogvatartottak szempontjából fontos, hogy lehetőséget kapnak a megszerzett szakképzettség és munkahelyi tapasztalat későbbi kamatoztatására, ezzel nagyobb eséllyel indulnak a munkaerő-piacon, és könnyebb út vár rájuk a társadalomba való visszailleszkedés során.

Az előadásokat követően a külföldi vendégeknek és partnereknek alkalma nyílt az elhangzottak megvitatására, a nemzetközi tevékenységek aktuális kérdéseinek megbeszélésére, illetve a következő találkozó programjának és időpontjának egyeztetésére. Az ebéd után folytatódó konzultáció során a nemzetközi partnerek élénk érdeklődést mutattak a magyar büntetés-végrehajtás iránt, különös tekintettel a női fogvatartottak helyzetére, az európai színvonalú anya-gyermek körlet működésére, a foglalkoztatási rendszerre stb. Tanulságos volt megfigyelni a holland liberális szemlélet találkozását a kon-

zervatívabb német szakmai felfogással, a magyar büntetés-végrehajtási szervezet költségvetési gondjainak következményeit szembesíteni a jóval kedvezőbb helyzetben lévő brit szervezetével. Az olykor több nyelven egyszerre folyó társalgás lelkeségét sem a szabadprogramok, sem a kánikulai meleg nem tudta befolyásolni. A parlamenti látogatást közös budapesti városnézés követte.

A nemzetközi találkozó második napjának programja a kalocsai érseki palota látogatható részének és könyvtárának megtekintésével kezdődött, majd a Kalocsai Fegyház és Börtönben folytatódott. **Mácsai Ferenc bv. ezredes**, parancsnok bemutatta az intézet vezetését, a börtön működésének alapelveit, tájékoztatást az adott a fogvatartotti populációról, majd a vendégek meglátogatták az intézet egyes körleteit. Tekintve, hogy a meghívott nemzetközi vendégek egy része női büntetés-végrehajtási intézetekből érkezett, fokozott érdeklődést mutattak a kalocsai börtön munkája iránt. Elsősorban a kapcsolattartás szabályai és a fogvatartottak napirendje keltette fel figyelmüket. Az egy- illetve többszemélyes elhelyezés körül Európa-szerte szakmai vita folyik, elsősorban az Európa Tanács ajánlásait tartja mindenki szem előtt, természetesen az adott büntetés-végrehajtási szervezet költségvetési és infrastrukturális lehetőségeit tekintetbe véve. Az intézet bejárása során záporoztak a kérdések, érintve mind a személyi állomány munkakörülményeit, mind pedig a fogvatartottak foglalkoztatását, szakképzését, művelődését. (Ezúton is szeretnék a szervezők köszönetüket kifejezni a Kalocsai Fegyház és Börtön munkatársainak a magas színvonalú fogadásért és kimerítő tájékoztatásért, hiszen a látogatók minden lehetséges kérdésükre választ kaptak.)

A konferencia programjának végén **Dr. Pantali Zoltán** emelte ki zárszavában az EQUAL program keretében megvalósuló nemzetközi együttműködés jelentőségét, megköszönve a meghívottak aktív részvételét a találkozón. Hangsúlyozta a kooperatív munka közösségépítő, határokon átívelő hatását, az egységes célok megvalósítása érdekében tett erőfeszítések szerepét. Az eredmények pedig azt mutatják, hogy érdemes egymást meghallgatni, vitatkozni, érvelni, egymástól tanulni.

Eseménynaptár

(2006. június 1-jétől 2006. szeptember 10-ig)

2006. június 1.

Leslaw Czachur ezredes, a Rzeszowi Büntetés-végrehajtási Intézet parancsnokának vezetésével lengyel szakmai küldöttség tett látogatást a Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtönben. A látogatás zárásaként a két intézet parancsnoka ünnepélyes keretek között aláírta a 2006. évi együttműködési megállapodást.

2006. június 2.

Az ausztriai Hirtenbergi Büntetés-végrehajtási Intézet személyi állományának 31 fős csoportja vett részt intézetlátogatáson a Sopronkőhidai Fegyház és Börtönben.

A Heves Megyei Büntetés-végrehajtás Intézetben megrendezett *Agria Kupa 2006.* elnevezésű kiképzési szintfelmérő- és sportverseny győztesének járó elismerést a Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön csapata szerezte meg.

2006. június 6.

Dr. Frank József, a Csongrád Megyei Védelmi Bizottság elnöke a 2006. évi árvíz elleni sikeres védekezés során nyújtott kimagasló szakmai tevékenységéért elismerő oklevelet és emléklapoktet adományozott *Csapó József bv. dandártábornoknak*, a Szegedi Fegyház és Börtön parancsnokának.

2006. június 8.

Az új Nyugat-magyarországi Fegyház és Börtön alapköveté-

lére került sor Szombathelyen. A rendezvényen részt vett *Dr. Hankó Faragó Miklós* politikai államtitkár, *Katonáné dr. Borka Katalin* főcsoportfőnök, *Csere László bv. vezérőrnagy*, országos parancsnok, valamint a megye magas rangú képviselői.

2006. június 13.

A Szegedi Fegyház és Börtönben, a XIX. Csillagpódium rendezvénysorozat részeként

került sor *Sallmayerné Apró Andrea* fotográfus, a BVOP Nemzetközi és Sajtókapcsolatok Osztálya munkatársa „*Rácsok mögött szabadon*” című fotókiállításának ünnepélyes megnyitójára. A kiállításon a fogvatartot-

tak képzőművészeti alkotásaiból összeállított tárlatot is megtekinthették az érdeklődők.

2006. június 14-17.

Ahmo Elezovic, valamint *Radoje Badnjar*, a bosnyák Igazságügyi Minisztérium képviselőjében látogatott Magyarországra. A delegáció megtekintette a Fővárosi és Baranya Megyei Büntetés-végrehajtási Intézeteket, illetve tájékozódott az európai uniós tapasztalatok, a magyar PPP projektek és a PHARE beruházás megvalósulása tárgyában.

2006. június 15.

A Büntetés-végrehajtási Szervezet nevében *Csere László bv. vezérőrnagy*, országos parancsnok, valamint a Professzorok az Európai Magyarországiért Egyesület elnöke, *Prof. Dr. Koncz István* együttműködési megállapodást írt alá.

2006. június 20-22.

Christian Engert, a bajor Bernaui Büntetés-végrehajtási Intézet parancsnoka vezetésével hétfős delegáció látogatott hazánkba a Veszprém Megyei Büntetés-végrehajtási Intézettel kötött együttműködési megállapodás keretében. A program során a delegáció 2006. június 20-án a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságán tájékoztatást kapott a szervezet aktuális helyzetéről. A tárgyaláson részt vett *Dr. Hölzl Lipót*, nemzetközi jogi helyettes államtitkár, valamint *Katonáné dr. Borka Katalin* főcsoportfőnök is.

2006. június 22.

Az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, valamint az Igazságügyi Hivatal közös szervezésében „*Alternatív büntetés-*

sek és reformok” címmel szakmai konferenciát rendeztek a Váci Fegyház és Börtönben, melyen részt vettek a szerb Igazságügyi Minisztérium, a szerb-montenegrói EBESZ misszió, továbbá az Európa Tanács belgrádi képviselőjének munkatársai.

2006. június 26.

Nyugállományba vonulása alkalmából, kimagasló büntetés-végrehajtási munkássága elismeréséül a Magyar Köztársaság igazságügyi és rendészeti minisztere „*Tauffer Emil-díjat*” adományozott *Németh Tibor bv. alezredesnek*, a Vas Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet Személyügyi és Szervezési Osztálya vezetőjének.

2006. június 27-28.

A Sopronkőhidai Fegyház és Börtön az *EQUAL pályázat* keretében nemzetközi konferenciát és partnertalálkozót szervezett a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságán, melynek témája az utógondozás volt. A holland, brit, német és magyar igazságügyi és büntetés-végrehajtási szakemberek a program keretében megbeszéléseket folytattak a büntetés-végrehajtás helyzetéről, a fogvatartottak reintegrációjának lehetőségeiről, valamint a szakképzést elősegítő projekt tapasztalatairól. A rendezvény második napján

a konferencia résztvevői megtekintették a Kalocsai Fegyház és Börtönt.

2006. június 30.

A büntetés-végrehajtás országos parancsnoka központi ünnepség során kihirdette a Rendőrtiszti Főiskola büntetés-végrehajtási szakán tanulmányait eredményesen befejező tíz végzős hallgató tiszti kinevezését. A Rendőrtiszti Főiskola rektora – kitűnő tanulmányi eredménye és kimagasló szakmai

munkája elismeréséül – főiskolai arany emlékgyűrűt adományozott *Pesti Ferenc* nap-pali tagozatos hallgatónak.

2006. július 1.

A Magyar Köztársaság igazságügyi és rendészeti minisztere a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka általános helyettesévé nevezte ki *Biczó László* bv. dandártábornokot.

2006. július 5.

Semmelweis-nap alkalmából a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet két munkatársa – *Dr. Krausz Valéria* bv. százados, főorvos és *Horváth Csabáné* bv.

zászlós, osztályvezető főápoló – részére elismerést adományozott.

2006. július 14.

Dr. Lampert Mónika önkormányzati és területfejlesztési miniszter *Nagyné Major Katalin* bv. alezredesnek, a Somogy Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet munkatársának a *Védelmi Igazgatásért Emlékérem bronz fokozatát* adományozta a védelmi felkészítés terén tett kimagasló és eredményes munkája elismeréséül.

2006. július 21.

A Nemzetközi Rendészeti Akadémia (ILEA) végzős hallgatóinak diplomaátadó ünnepségén a Büntetés-végrehajtási Szervezet *Csere László* bv. vezérőrnagy, országos parancsnok képviselte.

2006. augusztus 1.

A Magyar Köztársaság elnöke *Boglyasovszky Csaba* bv. ezredest, a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet parancsnokát büntetés-végrehajtási dandártábornokká nevezte ki.

2006. augusztus 8.

A cseh büntetés-végrehajtás országos parancsnoksága ötfős delegációja tett szakmai látogatást a Veszprém Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben, ahol a fogvatartottak telefonhasználatát biztosító ún. BV-FON rendszert tanulmányozták.

2006. augusztus 10.

Dr. Kondorosi Ferenc, az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium államtitkára tett hivatalos látogatást a Sátoraljaújhegyi Fegyház és Börtönben.

2006. augusztus 15.

A Politikai Foglyok Országos Szövetsége a Márianosztrai Fegyház és Börtön falán

elhelyezett emléktáblánál koszorúzást tartott a politikai üldözöttek emlékére.

2006. augusztus 17.

Az Állampusztai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet löterén öt ország száz versenyzőjének részvételével rendezték meg az IPA nemzetközi lövészversenyét, amelyen részt vett és a középmezőnyben végzett a Kalocsai Fegyház és Börtön csapata.

2006. augusztus 21.

Nagymaros Város Önkormányzatának képviselő-testülete – a település várossá avatásának 10. éves jubileuma alkalmából – elismerő oklevelet adott át *Kárpáti Tamás bv. ezredesnek*, a Márianosztrai Fegyház és Börtön parancsnokának a 2006. évi árvízi védekezés munkálatai során teljesített kiemelkedő helytállásáért.

2006. augusztus 28-30.

A *Helsinki Bizottság* ötfős delegációja tett látogatást a Sopronkőhidai Fegyház és Börtönben a fogvatartottak nemzetközi dokumentumokban biztosított emberi jogai érvényesülésének megismerése céljából.

2006. szeptember 1-4.

Klányi János bv. zászlós, a Komárom-Esztergom Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet körlet-felügyelője a magyar szumó válogatott tagjaként 5. helyezést ért el a németországi Riesában megrendezett Szumó Európa-bajnokságon.

2006. szeptember 2.

A Magyar Politikai Elítéltek Közössége tartott koszorúzást a Sátoraljaújhegyi Fegyház és Börtön

falán elhelyezett emléktáblánál a „fogvatartott női politikai elítéltek” emlékére. A megemlékezésen beszédet mondott *Fehérvári István* elnök, valamint *Dr. Halmos Béláné* egykori elítélt.

2006. szeptember 4.

A *Pártfogás Napja* alkalmából ország-szerte ünnepélyes megemlékezéseket tartottak a büntetés-végrehajtási intézetekben.

A Szegedi Fegyház és Börtön diakónusa, *dr. Majzik Mátyás* halálának első évfordulóján az intézet vezetői megkoszorúzták az elhunyt sírját a szegedi Belvárosi Temetőben.

2006. szeptember 7-10.

A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság vezetése a Büntetés-végrehajtási Szervezet napja alkalmából szeptember 7-én központi ünnepséget tartott. A rendezvény előjárója *Dr. Borka Katalin*, az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium Büntetés-végrehajtási Osztályának vezetője volt. Az ünnep alkalmából az IRM államtitkára a „Büntetés-végrehajtási Szolgálatért Emlékplakett” arany fokozatát adományozta *Czárné Gruber Antónia bv. alezredesnek*, a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet Személyügyi és Szociális Osztálya megbízott osztályveze-

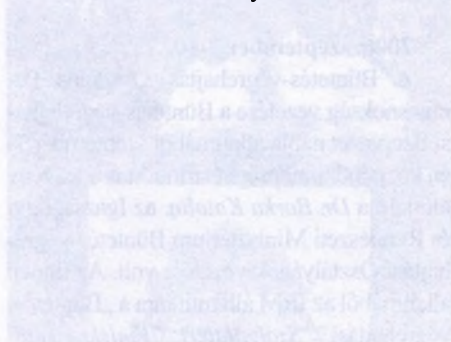
tő-helyettesének. „Büntetés-végrehajtási *tanácsosi*” címet adományozott Szoboszlainé Gombos Katalin *bv. alezredesnek*, a Hajdú-Bihar Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet Személyügyi és Szervezési Osztálya vezetőjének, valamint Kárdási József *bv. századosnak*, a Balassagyarmati Fegyház és Börtön Biztonsági Osztálya vezetőjének.

A büntetés-végrehajtás országos parancsnoka a büntetés-végrehajtás érdekében kifejtett tevékenységük elismeréséül 5 főnek a „Büntetés-végrehajtási Szolgálatért Emlékplakett” ezüst, 4 főnek pedig a plakett bronz fokozatát adományozta. Soron kívüli

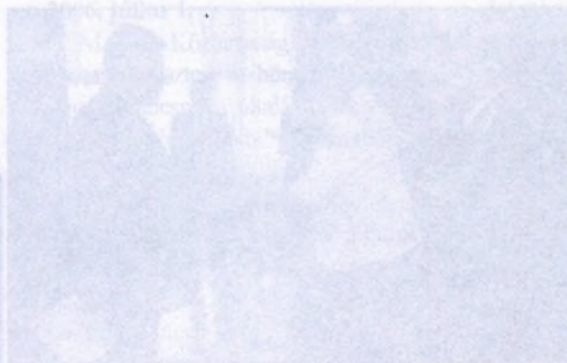
előléptetésben 22 főt, pénzjutalomban 69 főt részesített.

A Büntetés-végrehajtási intézetek, intézmények és gazdálkodó szervezetek vezetői szeptember 7. és 10. között ünnepségek keretében elismeréseket adtak át, valamint a személyi állomány és hozzátartozóik részére helyi szabadidős programokat szerveztek. A rendezvények közül a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság vezetői több helyszínen is látogatást tettek.

Összeállította: K. K.

A Magyar Kormányzat és a Magyar Kormányzatok közötti együttműködésről és a büntetés-végrehajtásról szóló megállapodásról.

A Magyar Kormányzat és a Magyar Kormányzatok közötti együttműködésről és a büntetés-végrehajtásról szóló megállapodásról.

Lukács Krisztina

Női sorsok a börtönön innen és túl¹

A börtönnépesség egyre szélesedő táborán belül az utóbbi néhány évben megkülönböztetett figyelem övezte a női fogvatartottak helyzetének alakulását. Ezen folyamat jelentős állomásaként a közelmúltban egy olyan tanulmánykötet látott napvilágot, amely feltárja és bemutatja az európai börtönökben fogva tartott nők életviszonyait, a bebörtönzésük előtti és az azt követő életútjukat. A számtalan hasznos, ugyanakkor érdekes információt összefoglaló kiadványt a büntetés-végrehajtás iránt érdeklődők nagy lelkesedéssel fogadták.

Az a kutatási projekt², amely a kötetben foglalt információk összegyűjtésére lehetőséget biztosított, az Európai Unió Ötödik Keretprogramja segítségével jött létre, és a „Társadalmi-gazdasági kutatás bázisának kiszélesítése” elnevezést kapta. A program egyetemi kutatóintézetek és más nem kormányzati szervek közreműködésével zajlott hat európai ország – Spanyolország, Németország, Anglia és Wales, Olaszország, Franciaország, illetve Magyarország területén. Mindezt egy spanyol partner, a SURT koordinációs tevékenysége egészítette ki.

A projekt 2002 novemberében indult útjára, és 2005 tavaszán zárult le. Maga a kutatás csak kis mértékben foglalkozott a nők bebörtönzésének jogi aspektusaival, inkább a társadalmi és munkaerő-piaci (re)integráció kérdésére fókuszált, valamint a reintegráció folyamatában résztvevő különböző szervezetek és egyének szerepére és munkájának összehangoltságára fektette a hangsúlyt.

A projekt megindítását egyértelműen indokolta, hogy az információknak ezen területet érintő mélységes hiánya tulajdonképpen lehetetlenné tette az integrációs politika és gyakorlat hibáinak feltárását és új alternatívák kidolgozását.

Az elsődleges cél egy olyan széleskörű összehasonlító kutatás kivitelezése volt, amely képet ad az európai börtönökben fogva tartott nők valós helyzetéről, a szabadlábra helyezés utáni életükről, továbbá bemutatja társadalmi és munkahelyi integrációjukat – illetve ennek hiányát – a programban résztvevő hat országban, megvilágítva a szociális- és büntetőpolitika hatékonyságát e folyamatok menetében. Elsősorban azon „kulcs-tényezők” azonosítására törekedtek, amelyek befolyásolják egyrészt a bebörtönzött nők eredeti társadalmi kirekesztettségét, másrészt a börtönt követő visszailleszkedés esélyeit. A kutatás résztvevői célul tűzték ki továbbá a témával összefüggésben felmerülő kérdések rendszerbe foglalását és elemzését annak érdekében, hogy részletes és megalapozott javaslatok születhessenek például a büntetés-végrehajtási intézetek kapacitásának növelésére, és hogy kialakulhasson – még, ha kezdetben szűk körben is – a helyzet tényleges megoldásához elengedhetetlen helyes társadalmi szemlélet. Vélemé-

1 Könyvismertetés: *Women Integration & Prison*, edited by SURT Association (Marta Cruells & Noelia Igareda), Aurea Editores, Barcelona, 2005.

2 MIP [Mujeres Integración y Prisión] Kutatási Projekt

nyük szerint ugyanis olyan ajánlások, politikai irányelvek kidolgozására van szükség az államok kormányai és szociális intézményei számára, amelyek megoldással szolgálnak olyan kulcsfontosságú problémákra, mint például a társadalmi kirekesztettség, a nemek közötti egyenlőtlenségek, az erőszak és a droggal kapcsolatos problémák. Mivel a politika, a jogalkotás általuk elképzelt helyes útra terelése mellett a társadalom mozgósítása is nélkülözhetetlen valamely probléma tartós megoldásához, az említetteken túl a kutatás célja volt az is, hogy megindítson egy széles körű szociális vitát a társadalom egyik hátrányos helyzetű csoportja életkörülményeiről, helyzetük javításának lehetséges módjairól.

A kutatásuk kiindulópontja az a feltevés volt, hogy a legtöbb női elítélt már bebörtönzése előtt is bizonyos fokú társadalmi kirekesztettség áldozata. Helyzetük teljes körű értékelése érdekében egy több tudományágat összefogó megközelítés, egy sokrétű kutatási mechanizmus kidolgozása vált szükségessé, amely az egyes területek sajátosságait magánviselő különféle módszerekből állt.

Az adatok összegyűjtése céljából a nőkkel és a pártfogó felügyelőkkel interjúsortozatot készítettek. Az első interjúra a börtönbüntetésük utolsó heteiben került sor, amit egy, illetve négy hónap múlva további beszélgetések követtek. Az utolsó interjút kilenc hónappal a szabadlábra helyezésük után jegyezték fel. A módszer részét képezte még az ún. részletes életpálya interjú országonként két-két nővel. A pártfogó felügyelőkkel lefolytatott beszélgetések betekintést engedtek a visszailleszkedés folyamatában részt vevő börtönszemélyzet, a feltételelesen szabadlábra helyezett felügyelői, az NGO-k, a büntető bírák, más döntéshozók és a szakértők véleményébe is a reintegrációról.

Mivel a kutatás által érintett területeken az európai politikai gyakorlat nagyon heterogén, a kutatást végzők feladatuknak tekintették azon kérdés megválaszolását is, hogy az eltérő megoldások mennyire vannak eltérő hatással az egyes országok fogvatartottjaira, illetve a reintegrációs folyamatokra.

A MIP projekt górcső alá vette a büntetőpolitikai és törvényhozási összefüggéseket, a reintegrációs intézkedések elemzését ugyanúgy, mint a különböző állami és nem állami szervek által irányított börtönbeli és börtön utáni programokét is. Minden országban jelentések készültek – a nemzeti törvényhozás fényében – az érintett területek demográfiai, társadalmi-gazdasági és büntető aspektusairól. Külön jelentésben kapott helyet a munka, az oktatási és képzési programok hatékonyságának, az egészségügyi ellátásnak, a szociális kontaktust és családi kapcsolatokat érintő intézkedéseknek, végül a gazdasági erőforrásoknak a bemutatása.

A MIP a társadalmi, szociális kirekesztettség nézőpontjából közelíti meg a bebörtönzött nők helyzetének, életviszonyainak vizsgálatát. A nemiséget a vizsgált folyamatok kapcsán igen lényeges tényezőként kezeli, amely a kirekesztettség alapjául szolgálhat. A társadalmi kirekesztettség minden formáját a nemen keresztül interpretálja, és ezáltal három fő dimenziót tár fel: gazdasági, kulturális és politikai dimenziót.

– A *gazdasági dimenzió* a szegénység feminizálódására világít rá azáltal, hogy bebizonyítja, a közelmúltban nőtt a női családfővel bíró csonka családok száma és a jövedelmek nemek szerinti aránytalansága. Mindez elsősorban a nőket érintő munkanélkü-

liségben, a hajléktalanságban, a növekvő adósságokban, a szükségleteket ki nem elégítő fogyasztásban és a bizonyos területekről történő kirekesztettségben nyilvánul meg (pl. színvonalas egészségügyi ellátás, iskola).

– A fent említett csoportok esetenként további társadalmi megkülönböztetéstől is szenvednek, amely lehet nemi, faji, osztálybeli, státuszbeli, életkorbeli, vagy a kiszolgáltatott helyzetből adódó. Ezen *kulturális dimenzió* által különösen érintett csoportok az egyedülálló anyák, a női dolgozók, a leszbikus nők, az otthoni erőszak és a szexuális erőszak áldozatai, a kisebbséghez tartozók – különösen az etnikai csoportok tagjai és a bevándorlók.

– *Politikai szempontból* kirekesztettek azok, akiket megfosztottak bizonyos vagy összes állampolgári jogaitól (fiatalkorúak, bevándorlók, menekültek); azok, akik a jogszabályok alapján nem jogosultak bizonyos szociális ellátásokra (elitáltak); illetve a különböző sztereotípiák áldozatai (prostituáltak, börtönviseltek).

A női elítéltek gazdasági sebezhetőségét jól tükrözi, hogy legtöbbjük az államtól kapott szociális segélyből élt vagy rendkívül alacsony jövedelemmel rendelkezett, és csak elenyésző részük dolgozott a börtönbüntetésük előtt. A legtöbb jelentés hangsúlyozza a szoros összefüggést a szegénység és az iskolázatlanság, a drogfüggőség, az etnikumhoz vagy a más nemzethez tartozás között.

Az általánosan alacsony szintű iskolázottság minden országra jellemző volt. Az elítélt nők jelentős részének az általános iskolánál nincs magasabb végzettsége. Ha el is kezdtek valamilyen középiskolát, onnan terhésség, családi okok vagy drog fogyasztás, drogfüggőség miatt kimaradtak. Több országban előfordult írni vagy olvasni tudás hiánya, sőt teljes iskolázatlanság is. Az igazsághoz ugyanakkor az is hozzátartozik, hogy a női elítéltek egy része főiskolai vagy egyetemi diplomával rendelkezett, méghozzá nagyobb arányban, mint férfi társaik.

A külföldi állampolgárságuk jelenléte igen magas a vizsgált országok börtöneiben, ez alól Magyarország jelentett kivételt. A legtöbb problémát az az előítélet okozza, amely alapján a bevándorlókat sokan egyszerűen bűnözőknek tekintik. A bevándorlók egyébként is könnyű célpontok, könnyen kriminalizálódnak. Amennyiben a büntetőeljárás ténylegesen beindul, a külföldi további hátrányokkal szembesülhet: faji előítéletek, nyelvi akadályok, a megfelelő védelem hiánya és pénzügyi problémák.

Az etnicitást külön kategóriaként kezeli a jelentés. Mind a hat országban a legnagyobb etnikai csoportot a roma nők képezik. Ők még a külföldieknél is sebezhetőbbek és kirekesztettebbek, mert az emberek automatikusan összekötik őket a bűnözéssel, a lopásokkal, a prostitúcióval és a drogfogyasztással. Diszkrimináció éri személyüket mind a bűnüldözésben, mind a büntetőeljárás folyamán.

A nők több mint fele valamilyen kábítószerrel kapcsolatos bűncselekményért kerül börtönbe. A felmérés szoros kapcsolatot vélt felfedezni a drogfogyasztás és a szegénység, illetve a szexuális visszaélés/erőszak között, de a közvetlen környezet szerepe is jelentősnek bizonyult (drogfogyasztó szülők, elhanyagolt gyermek).

Pat Carlen, a kötet egyik szerzője rámutat arra, hogy sok fiatal nő bűnöző karrierje akkor kezdődik, amikor fizikai vagy szexuális bántalmazást követően elhagyják család-

jukat, otthonukat, és nem kínálkozik más megoldás a megélhetés érdekében, mint bűncselekményt elkövetni. A kapcsolat az erőszak és a bűnözés között jellemzően kétféle: az erőszakolója ellen erőszakos bűncselekményt követ el a nő vagy az erőszakoló bűncselekmény elkövetésére kényszeríti a nőt.

Tekintet nélkül az elkövetett bűncselekményre, addigi életútra vagy bármilyen más körülményre, az elítélt nők legtöbbször az anyaságot és a gyermekeiket tekintette élete értelmének. A jó anya szerintük az, aki nem engedi, hogy a gyermeke állami gondozásba kerüljön, és megpróbálja biztosítani a család megélhetését bármi áron. Nem véletlen, hogy a fájdalom legfőbb forrásaként a gyermekeiktől való elszakadást említették. Különösen erős volt a büntudat érzése, hogy anyaként megbuktak. Továbbra is felelősnek érezték magukat a gyermekeik ellátásáért, ezért sokan a börtönben is spóroltak és hazaküldték a megkeresett pénzt. Félték attól, hogy gyermeküket elvesztik, vagy azok elfordulnak tőlük, és ez a mindennapi stressz forrásává vált a börtönökben.

Leszögezhetjük, hogy a női börtönök rendkívül periférikus helyzetben vannak, hiszen számuk csekély, emellett szegényes körülmények, munka- és képzési lehetőségek jellemzik őket. A zsúfoltság miatt a magánélet hiánya; a börtönök elhelyezkedése, a látogatás szigorú szabályozása és a telefonálások korlátozása miatt a kapcsolattartás nehézkes volta tovább erősíti a törést. Az elítéltek egészségi állapota mind fizikai, mind pedig pszichológiai értelemben romlik a bebörtönzés alatt. A bebörtönzés kirekesztette teszi azokat a nőket is, akik nem voltak azok a bebörtönzésük előtt: elvesztik gyökereiket, megfosztottá válnak anyja és feleség szerepüktől – ami számukra a legnagyobb veszteség.

A kutatás során arra is fény derült, hogy ellentmondás van az alapelvek és a gyakorlat között a börtönök funkcióját illetően. A reintegrációnak prioritást kellene élveznie a biztonság funkciójával szemben. Ennek ellenére valamennyi vizsgált országra jellemző, hogy a börtönök gyakran mulasztanak a reintegrációs funkciók teljesítése tekintetében, mivel a közvélemény inkább biztonságot követel.

A jelenleg alkalmazott reintegrációs intézkedések és programok közel sem eléggé hatékonyak. A nemzeti jelentések rámutatnak az anyagi források és a megfelelő, reintegrációval foglalkozó személyzet hiányára, mint az eredménytelenség lényeges okaira is.

Az egyik legfontosabb visszailleszkedést segítő program az elítéltek számára a munka. Sajnos a börtönök által biztosított munkalehetőségek rendkívül korlátozottak, emellett a bebörtönzés alatt nem látják el a nőket piacképes munkavégzési képesítésekkel vagy más, a börtön utáni élethez szükséges hasznos végzettséggel sem. Ennek eredményeként a képzés és az oktatás a börtönökben nem járul hozzá hatékonyan azon képességek elsajátításához, amikre szüksége lehet egy nőnek a szabadulás után. Ugyanakkor akiknek sikerül piacképes szakmát elsajátítaniuk a börtönben, szabadulásuk után mindannyian el tudnak helyezkedni. Azok közül néhányan, akik rendelkeztek középfokú végzettséggel és hosszabb tartamú az ítéletük, egyetemet vagy főiskolát kezdtek el.

A szabadulást közvetlenül megelőző tanácsadás és kurzusok a legtöbb esetben szintén nem hatékonyak, nem kellően összehangoltak és korántsem személyre szabottak. Ennek oka, egyszersmind eredménye is az, hogy nem elérhetők, illetőleg nem szolgál-

nak kellően konkrét, kézzelfogható információval a szabadulás utáni lehetőségekről. Nincs összhang a különböző állami és nem állami apparátusok tevékenysége között, ennek következtében a női elítéltek nem részesülnek széleskörű, átfogó és egyéniesített segítségben.

Az elítélt nők helyzetét érintően a szabadulás után sem tapasztalható érdemi változás. A szabadlábba helyezés gyakori velejárója az ún. börtön utáni dezorientációs szindróma. Ebben az időszakban jellemzően erős bizalmatlanság mutatkozott a nők részéről – elsősorban az állami intézmények irányában. Az első néhány hónap a legkritikusabb anyagi szempontból is, hiszen gyakorlatilag mindegyik országban hiányzik a szabadulást segítő anyagi támogató rendszer. A börtön utáni nehéz körülmények csak fokozzák a korábbi kirekesztettséget.

Az reintegrációt célzó szolgáltatások közötti folyamatosság és összhang a szabadulást követően sem elégséges. A megfelelő személyzet és az anyagi eszközök hiánya erősen behatárolja a lehetőségeket. Egy pártfogó felügyelő egyszerre átlagosan 90, vagy még több volt fogvatartottnak próbál segíteni, ám a magas létszám alaposan megnehezíti helyzetüket. További probléma, hogy az elítélt nők a pártfogókat gyakran csak az őket ellenőrző személyeknek tekintik. A börtönhatóságokkal azonosítják felügyelőiket, nem bíznak bennük, és félnek, hogy visszajuttatják őket a börtönbe.

Az NGO szakértők munkájuk és a rugalmas szolgáltatás legnagyobb akadályaként a központosított és akkreditált programok hiányát említik. Az integrációs intézkedések minőségellenőrzésének és megfelelő értékelésének problémái szintén említésre kerültek. A különféle szervezetek képviselőit a börtönszemélyzet is gyanakvással fogadja, és ezáltal akadályozzák a munkájukat.

A szolgáltatások nincsenek összhangban a szabadult nők eltérő igényeivel. A legtöbb projekt csak a drogfüggő vagy a mentálisan sérült börtönviselt nőknek nyújt segítséget, holott legtöbbjüknek jóval összetettebb problémája van.

A helyzetet tovább rontja a börtönviseltelekkel szembeni általános előítélet. Ez gyakori jelenség a vizsgált országokban, amit tetéz a külföldiekkel, az etnikai csoporthoz tartozókkal szembeni és a pusztán abból fakadó ellenszenv, hogy a volt elítélt nő. Ezek a tényezők szintén gátolják a pártfogó felügyelők hatékony munkáját.

A MIP kutatás tehát egyértelműen igazolja egyrészt azt, hogy a nők szabadulásuk után a különféle szervezetek összehangolatlan elvárásai miatt szenvednek károkat, másrészt gyakran tájékozatlanságukból fakadóan képtelenek hozzájutni még azokhoz a szolgáltatásokhoz és juttatásokhoz is, amelyek járnának nekik. Szabadulás utáni dezorientáltságukat csak erősíti a megfelelő és jól összehangolt reintegrációs segítségnyújtás és az egymásra épülő stratégiák hiánya. A MIP végső konklúziója a női elítéltek reintegrációjának egyértelmű sikertelensége. Még ha nem is jutnak vissza nők a börtönbe, sokan a perifériára szorulnak, és gyakran a bebörtönzésük előttinél is rosszabb helyzetbe kerülnek.

A felmérés egyértelműen foglal állást a bebörtönzés és a reintegráció közötti ellentmondás mellett. Ezeket ellentétes folyamatoknak tekinti, és az utóbbi semmiképp sem minősül az előbbi jóvátételének. Alapvető politikai reformot javasol a női elítéltek szá-

mának szigorú csökkentésére. Számos kevésbé káros és romboló alternatíva létezésére hívja fel a figyelmet, és az Egyesült Királyságban működő női Közösségi Központok példáján keresztül azt bizonyítja, hogy megfelelő gondoskodással és támogatással a női törvényszegők is visszavezethetők a társadalomba.

A tanulmánykötet összeállítóinak célja azonban vélhetően jóval több volt, mint egy nagy volumenű kutatás eredményeinek logikusan rendezett összefoglalása. Szerzői – és ez a kötet hangvételeből egyértelműen kiderül – a helyzet valósághű ábrázolásán túl fel kívánják hívni a társadalom figyelmét, rá kívánják irányítani az emberek érdeklődését a bebörtönzött nők sorsára. Arra készítetik az olvasót, hogy valóban elgondolkodjon azon, hogy a bebörtönzés intézménye a nők mely rétegeit érinti, mik ezen érintettség okai, és milyen súlyosak a börtönhatások következményei.

A tanulmányok megkérdőjelezhetetlen módon világítanak rá a rendszer hibáira, hiányosságaira és arra, hogy miért olyan sürgető a helyzet orvoslása. Mondanivalójuk remélhetőleg nem marad visszhang nélkül, és lesznek majd néhányan, akik a kutatás eredményeiből kiindulva szót emelnek a társadalom perifériájára sodródott nők életkörülményeinek jobbá tétele, lehetőségeik körének szélesítése érdekében. Az információhiány már nem jelenthet problémát. A valósággal való szembesülés talán felkelti majd a változás iránti igényt.

Deák Ferenc István

Ajánló

Foucault, Michel: A bolondság története a klasszicizmus korában. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 2004. 770 oldal. 3895 Ft. (Kísértések sorozat)

Felmerülhet a kérdés: a neves francia szerző e műve mért szerepel az „Ajánló”-ban. Mezey Barna szavait felhasználva válaszolhatunk: Az elmebaj még a 18. században is csak erősen vitatottan volt orvosi kérdés. A téboly a büntettel és a rendzavarással azonosult a társadalom szemében az idő tájt. A klasszicizmus kora így a „bolondságot” a rendészet hatáskörébe sorolta, ebből következően a nehezen kezelhető csoportok elkülönítése azonos szervezési megoldásokkal és technikákkal történt a fenyítőházakban és a kórházakban. Csak a 19. században váltak szét a különböző – korábban feltűnő hasonlatosságot mutató – kezelési formák.

A francia filozófusnak az elmebetegség 17. és 18. századi történetének elemzése adott alkalmat arra, hogy a korabeli rendészeti és igazságszolgáltató rendszerek újítását, az elzárást vizsgálhassa. Jelen kötet, amely 1972-ben jelent meg Párizsban, Foucault e tárgykörben írott másik nagy műve előfutárának tekinthető. Az a könyv a „börtön születéséről” szól, a rendszerváltás környékén jelent meg magyarul (Felügyelet és büntetés. A börtön története. Gondolat Kiadó, 1990.), s mondhatni: élénk szellemi visszhangot keltett a hazai szakemberek körében.

Foucault jelen műve ugyan a „bolondság” klasszicizmus kori történetét dolgozza fel, de az „elzárás világának” közös mivoltából következően számos börtöntörténeti adalékot, érdekességet tartalmaz.

Gaál Irén – Máziné Szepesi Erzsébet: Büntetés-végrehajtási jog. Jogi szakvizsga kézikönyvek. Novissima Kiadó, Budapest, 2005. 306 oldal. 3300 Ft.

Örvendetes tény, hogy a büntetés-végrehajtási jogot már két, kifejezetten a vizsgára felkészítő kézikönyvből tanulmányozhatják a jogi szakvizsgát letenni szándékozó jogászok. (Mint ismeretes: Vókó György munkája 2002-ben jelent meg a Dialóg Campus Kiadó gondozásában.)

Jelen kiadvány legfőbb sajátossága, hogy a büntetés-végrehajtási jog kérdéseit az Igazságügyi Minisztérium által kiadott szakvizsgakérdések szerint tárgyalja.

A kötet első, nagyobbik fele – amelynek szerzője Gaál Irén – a büntetés-végrehajtással kapcsolatos jogszabályokat tekinti át, a jogi szöveg magyarázatát adja, illetve a gyakorlati alkalmazásuk tapasztalatait is közli. A huszonhét fejezetben rendezett anyag a büntetés-végrehajtási tevékenység teljes jogi hátterét megvilágítja, olyan részterületekre is kitér, mint például a biztonsági elkülönítés, a biztonsági csoportok, személymotosítás, biztonsági ellenőrzés.

A könyv második része – a szerző: Máziné Szepesi Erzsébet – a szabálysértési tettelekkel foglalkozik tíz fejezetben: a szabálysértés miatt alkalmazható jogkövetkezmé-

nyektől kezdve az ügyészi törvényességi felügyeleten, illetve a perújításon keresztül a helyszíni bírságolásig. A kötet a felhasznált jogszabályok felsorolásával zárul.

A jól szerkesztett, a célszerűségekre törekvő kiadvány – amelynek lektora Müller Anikó volt – jól szolgálja a vizsgára felkészítést, és szakmai kérdésekben is kézikönyvként használható.

Globalizáció és kriminálpolitika. Emlékkönyv Pusztai László tiszteletére halála tizedik évfordulóján. Szerkesztette Irk Ferenc. OKRI, Budapest, 2006. 79 oldal. Ár nélkül.

A kötet Pusztai László, az Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézet volt igazgatója halálának 10. évfordulója alkalmából 2006. január 19-én rendezett emlékülés anyagát teszi közzé. A könyvben először Györgyi Kálmánnak az emlékülésen elhangzott megnyitó beszédét olvashatjuk. A személyes hangű írás méltó módon foglalja össze Pusztai László tudományos munkásságát. Sipos Béla tanulmányában azt igazolja, hogy Pusztai László megállapításai a gazdasági ciklusok és a bűnözés kapcsolatáról 18 elteltével is helyesnek bizonyultak. (Pusztai László 1987-ben, a magyar szakirodalomban elsőként vetette fel azt a problémát, hogy a bűnözésben is vannak ciklusok a gazdasági élethez hasonlóan.) Irk Ferenc tanulmánya a társadalmi-gazdasági változások és a bűnözés összefüggéseit tárgyalja. A szerző szerint a XX. század második felétől az osztálytársadalmak helyébe fokozatosan „rizikótársadalmak” lépnek. A büntetőjoggal és a kriminálpolitikával foglalkozó elméleti és gyakorlati szakembereknek az új kihívásokra új eszközökkel és módszerekkel kell válaszolniuk. Erdei Árpád dolgozata az Alkotmánybíróságnak a büntetőeljárás jogot érintő tevékenységét állítja középpontba. Katona Géza tanulmánya a kriminalisztika magyarországi helyzetét elemzi a büntetőeljárás törvény reformja kapcsán. A szerző szerint a kriminalisztikai eszközök büntetőeljárásbeli alkalmazása nem kielégítő, a nyomozó hatóságok rendelkezésére álló, a bűnüldözést támogató tárgyi és személyi feltételek romlottak, s ezen a helyzeten az eljárási reform sem segített.

A karcsú kiadvány egyrészt méltó emléket állít Pusztai László tudományos munkásságának, másrészt jól foglalja össze azokat a problémákat, kihívásokat, amelyekkel a globalizálódó Magyarország kriminálpolitikusainak szembe kell nézniük.

Héra Gábor – Ligeti György: Módszertan. Bevezetés a társadalmi jelenségek kutatásába. Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 371 oldal. 4280 Ft. (Osiris tankönyvek sorozat)

A szociológus szerzőpáros bevezető jellegű, olvasmányos tankönyve a társadalomtudományi kutatás teljes menetét mutatja be a főiskolai és egyetemi hallgatók, valamint a tudományos megismerés iránt érdeklődő laikusok számára.

A kötet mind a kvantitatív (mennyiségi), mind a kvalitatív (minőségi) adatgyűjtési eljárásokat ismerteti, így a megfigyelést, az interjút, a fókuszcsoporthoz, a kísérletet, a szociometria és a kérdőív technikáját is részletesen tárgyalja. Ezen túlmenően etikai és jogi kérdésekre is kitér, továbbá a felmérés szervezéséhez szükséges tudnivalókat, az adatfeldolgozást és a kutatási beszámoló elkészítését, marketingjét is bemutatja.

A szerzők külön hangsúlyt fektettek arra, hogy a könyv tematikája lehetőleg egy nagyobb lélegzetű kutatás megszervezésén, végrehajtásán és az adatok elemzésén haladjon végig. A kiadvány kihasználja az Internet adta lehetőségeket, s számos további információt nyújt. Minden fejezet végén talál az olvasó ajánlott szakirodalmat, valamint az egyes témákat érintő szépirodalmi hivatkozásokat és filmajánlásokat.

A könyv nem szentel lényeges terjedelmet annak a kérdésnek, hogy melyek a tudományos megismerés kritériumai, határai – viszont a közérthetőségre törekedve bemutatja a társadalom tudományos megismerésének néhány, gyakrabban alkalmazott módszerét.

Magyar büntetőjog – Különös rész. 2. kötet. Szerkesztők: Horváth Tibor, Lévay Miklós. Complex Kiadó, Budapest, 2006. 455 oldal. 4515 Ft.

A kötet a Miskolci Egyetem Büntetőjogi és Kriminológiai Tanszékének munkatársai által írt különös részi tankönyv második része.

A könyv a Btk. XV-XVIII. fejezetét, vagyis az államigazgatás, az igazságszolgáltatás és a közelet tisztasága elleni, a közrend elleni, a gazdasági és a vagyon elleni bűncselekményekkel kapcsolatos ismereteket öleli fel.

A joganyag feldolgozása, az egyes tényállások tárgyalásának logikai rendje azonos a tankönyv első részében követett móddal. Tehát a kiadvány az egyetemi oktatás követelményeinek megfelelően feldolgozza a bírói gyakorlat legjelentősebb döntéseit, követi a magyar szakirodalomban kialakult elméleti felfogást és módszert. Az egyes bűncselekményi törvényi tényállásokat a büntetőjog általános részében elfogadott elméleti tételek alapján tárgyalja, figyelembe véve az oktatás didaktikai és a joggyakorlat jogértelmezési követelményeit. A joganyag feldolgozása során a szerzők – Csemáné Váradi Erika, Görgényi Ilona, Gula József, Lévay Miklós és Sántha Ferenc – támaszkodtak a több mint száz éves magyar büntetőjogi tankönyv-irodalom időtálló eredményeire. Egyaránt merítettek a múlt századforduló klasszikus tankönyveiből, a kortárs szakirodalomból és saját kutatómunkájuk eredményeiből.

A tankönyv elsősorban az egyetemi jogi felsőoktatásban résztvevők oktatására szolgál, de emellett a gyakorlatban dolgozó, szakterületük elméleti anyagával lépést tartani kívánó jogászok is haszonnal forgathatják.

PhD tanulmányok 4. Tanulmányok Finszter Géza 60. születésnapjára. Szerkesztette: Korinek László. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Doktori Iskolája, Pécs. 2005. 331 oldal. Ár nélkül.

Korinek László köszöntőjét követően a könyv huszonnégy szerző tanulmányát teszi közzé – a szerzők nevének ábécé-sorrendjében. Ebből a rendkívüli tartalmi gazdagságból – hely hiányában – csak néhány, szám szerint hat témát volt módunk kiragadni.

Kerezsi Klára – a „Biztonság és bűnözés Európában” címet viselő – nagy ívű tanulmányában az európai börtönnépesség alakulásának is jelentős helyet szentel. Korinek László tanulmánya a fiatalkori erőszakos bűnözést a látnens bűnözési vizsgálatok segítségével elemzi. Sövényházy Edit dolgozata az élménypedagógia alkalmazásának lehe-

tősegeit mutatja be a bűnmegelőzésben. Szabó Krisztina a roma kisebbség és a rendőrség viszonyával kapcsolatos gondolatait osztja meg az olvasókkal. Tremmel Flórián a kriminalisztika problémakörét választotta tanulmánya témájául. Vida András dolgozata az Európai Unió keretein belül létező bűnözés és bűnüldözés viszonyát tárgyalja.

A szép kiállítású jubileumi kiadvány méltó módon tiszteleg Finszter Géza, a magyar rendészettudomány meghatározó szaktekinvélye előtt, akinek személyével kapcsolatosan Korinek László köszöntőjének egy gondolatát idézzük: „... emberi és kutatói habitusára leginkább jellemző, hogy tudományos meggyőződéséért – nemegyszer egzisztenciális kockázatot vállalva és méltatlan hátrányokat elviselve – mindig következetesen kiállt olyan időkben és helyeken, ahol a tudóstársak többsége fölöttébb megalkuvó magatartást tanúsított. Az idő és a tudományos közvélekedés aztán rendre őt igazolta, így a magyar rendészettudomány sokat köszönhet az ő karakteres személyiségének.”

*(Válogatás a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság
Szakkönyvtára legújabb szerzeményeiből)*

PRISON REVIEW

Professional and scientific bulletin of the Hungarian Prison Service

*Appears quarterly * Volume 25, Number 3*

CONTENTS

STUDY

1 József Lőrincz: The idea of education in the national prison system of the 20th century – from the lawyer's point of view

21 József Pallo: The characteristic features of the enforcement of the medicinal type of criminal forced measures

35 László Köhalmi: Life imprisonment in the Hungarian criminal law

44 Zsuzsanna Juhász: The European Prison Rules was renewed

WORKSHOP

59 Andor Vékony: Thoughts about the activity of the national prison service regarding the norms of the Union and the practical solutions

71 Éva Sinkó: The experiences of the operation of the mother-child unit of the Bács-Kiskun County Remand Prison

77 István Budai: "Prospect inside and outside the walls, together for crime prevention!" The implementation of a program in the Balassagyarmat Strict and Medium Regime Prison

OUTLOOK

83 József Davola: Introduction to the French Prison Service (Part II)

90 Béla Bencze - Krisztina Csada - Krisztina Király: International professional conference in Lower Saxony

97 Klára Király: News from the prison world

IN BRIEF

103 Krisztina Kolesza: Report about the EQUAL conference

106 Calendar of events (Compiled by: K. K.)

BOOKSHELF

111 Krisztina Lukács: Life of women inside and outside the prison

117 Ferenc István Deák: Reference

JUSTIZVOLLZUGS-RUNDSCHAU

Fach- und Wissenschaftliche Zeitschrift des ungarischen Justizvollzuges

*Erscheint vierteljährlich * Dritter Band des Fünfundzwanzigsten Jahrgangs*

INHALT

STUDIE

1 József Lőrincz: Das „Erziehungsgedanke“ im ungarischen Gefängniswesen des 20. Jahrhunderts – aus juristischer Aspekt

21 József Pallo: Die Charakteristika des Vollzugs strafrechtlicher Heilungszwangsmaßnahmen

35 László Köhalmi: Lebenslänglicher Freiheitsentzug im ungarischen Strafrecht

44 Zsuzsanna Juhász: Die erneuten Europäischen Strafvollzugsgrundsätze

WORKSHOP

59 Andor Vékony: Gedanken über die ungarische Justizvollzugstätigkeit betrachtet aus der Hinsicht der Europäischen Normen und den praktischen Lösungen

71 Éva Sinkó: Die Erfahrungen über die Mutter-Kind Abteilung in der Justizvollzugsanstalt Bács-Kiskun

77 István Budai: „Chance innerhalb und außerhalb der Mauer, zusammen für die Kriminalprävention!“ Realisierung eines Programms in der Justizvollzugsanstalt Balassagyarmat

AUSBLICK

83 József Davola: Einführung in das französische Justizvollzugssystem (Teil 2)

90 Béla Bencze - Krisztina Csada - Krisztina Király: Internationale Tagung in Niedersachsen

97 Klára Király: Nachrichten aus der Gefängniswelt

IN KURZEM

103 Krisztina Kolesza: Berichtserstattung über die EQUAL-Konferenz

106 Kalender (zusammengestellt von K. K.)

BÜCHERREGAL

111 Krisztina Lukács: Frauenschicksale hüben und drüben des Gefängnisses

117 Ferenc István Deák: Empfehlung

TARTALOM

TANULMÁNY

1 Lőrincz József: A „nevelés-gondolat” a XX. századi hazai börtönügyben – jogászai szemmel

21 Pallo József: A gyógyító jellegű büntetőjogi kényszerintézkedések végrehajtásának jellegzetességei

35 Köhalmi László: Az életfogytig tartó szabadságvesztés a magyar büntetőjogban

44 Juhász Zsuzsanna: Megújult az Európai Börtön szabályok

MŰHELY

59 Vékony Andor: Gondolatok a hazai büntetés-végrehajtás tevékenységéről az uniós normák és gyakorlati megoldások tükrében

71 Sinkó Éva: A Bács-Kiskun Megyei Bv. Intézet Anya-gyermekek Részelegének működési tapasztalatai

77 Budai István: „Esély a falakon belül és kívül, együtt a bűnmegelőzésért!” Egy program megvalósítása a Balassagyarmati Fegyház és Börtönben

KITEKINTÉS

83 Davola József : A francia büntetés-végrehajtási rendszer bemutatása (2. rész)

90 Bencze Béla–Csada Krisztina–Király Krisztina: Nemzetközi szakmai konferencia Alsó-Szászországban

97 Király Klára: Hírek a börtönvilágból

RÖVIDEN

103 Kolesza Krisztina: Tudósítás az EQUAL konferenciáról

106 Eseménynaptár (Összeállította: K. K.)

KÖNYVESPOLC

111 Lukács Krisztina: Női sorok a börtönön innen és túl

117 Deák Ferenc István: Ajánló

Szent István-nap 2006

Képek a budapesti rendezvényről

Ára: 500 forint